

ჰუმანიტარული განათლება სკოლაში

მასწავლებელთა
პროფესიული განვითარების
ეროვნული ცენტრის
გამოცემა

№2(6), 2024

უცხო ენები,
მუსიკა და სპორტები,
ისტორია

განათლებისა და
მეცნიერების სამინისტრო

სსიპ მასწავლებელთა
პროფესიული განვითარების
ეროვნული ცენტრი

ჰუმანიტარული განათლება სკოლაში

განსაზღვრულ პირობებში განათარსების
პროგრამის განხორციელება

№2(6), 2024

მეორე ნაწილი

უცხო ენები, მუსიკა და
ხელოვნება, ისტორია

საგანმანათლებლო კოდექსი:

ლევან ბრეგვაძე

სამეცნიერო რედაქტორი

გრიგოლ (გია) მურდულია

ნინო ნაპუდაშვილი

ზაალ ჩხეიძე

ლევან ბაბურიშვილი

თამაზ ვასაძე

გია ბაღაშვილი

ირინე ჯორჯაძე

ლევან ახვლედიანი

რუსუდან თაყაიშვილი

თათია ბარბაქაძე

მაკა ნადარეიშვილი

ნინო ფიფიაშვილი

ხათუნა მჭედლიშვილი

მთავარი რედაქტორი

მანია ინასარიძე

კორექტორი

ნინო ურანაიშვილი

დოქტორი

ბესიკ დანელია

მისამართი:

თბილისი,

ზურაბ ანჯაფარიძის I შესახვევი N6,

ელ. ფოსტა: info@tpdc.ge

ჟურნალში გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში
გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრება,
შესაძლოა, არ ემთხვეოდეს მასწავლებელთა
პროფესიული განვითარების ეროვნული
ცენტრისა და ჟურნალის რედაქციის
შეხვედრებს. ცალკეულ სტატიებში
დასახელებული ფაქტების უტყუარობაზე
პასუხისმგებელია სტატიის ავტორი.

ISSN 2720-8583

WWW.TPDC.GE

რედაქტორისგან

თქვენ წინაშეა ჟურნალის — „ჰუმანიტარული
განათლება სკოლაში“ — მორიგი ნომრის მეორე
ნაწილი — უცხო ენები, მუსიკა და ხელოვნება,
ისტორია — თქვენთვის უკვე კარგად ნაცნობი
ავტორებითა და აქტუალური თემებით.

ჟურნალში შეხვედრებით საინტერესო მოსაზ-
რებებს ნეიროლინგვისტიკის მნიშვნელობაზე
უცხო ენების სწავლებისათვის, ამ სფეროს მეც-
ნიერთა კვლევის შედეგებით გამყარებულ მსჯე-
ლობას რამდენიმე აქტიური მეთოდის გამოყე-
ნების ეფექტიანობაზე.

მოსწავლეთა შეფასება ისევ რჩება მასწავ-
ლებელთა დიდი ნაწილის აქტიურობის ქუსლად,
ამიტომ მოწინავე საერთაშორისო გამოცდილე-
ბის მიმოხილვა ამ მიმართულებით დაინტე-
რესებს არამარტო უცხო ენების, არამედ სხვა
საგნების მასწავლებლებსაც.

ჩვენი ჟურნალის ავტორები ექსპერტობას-
თან ერთად მასწავლებლებიც არიან და მათი
გამოცდილება ემყარება, ერთი მხრივ, სწავლე-
ბისა და სწავლის თეორიებს, მეორე მხრივ, მათ
პედაგოგიურ მიგნებებს, ამიტომ, ვფიქრობთ,
ინტერკულტურული სამაგიდო თამაშებისა და
ინტეგრირებული გაკვეთილის მაგალითები კარგ
იმპულსს მისცემს მასწავლებლებს საინტერესო
იდეების საკლასო სივრცეში გადატანისათვის ისე-
ვე, როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში
მომუშავე ენთუზიასტი მუსიკოსების საქმიანობა.

ქართული მუსიკალური ფოლკლორი ჩვენი
უდიდესი მონაპოვარი და ერის სავიზიტო ბარა-
თია. ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ერ-
თი მნიშვნელოვანი, მრავალსაფეხველი თავი-
სებურების — პოლისტადიურობის — განხილვა
ესთეტიკურ ჭრილში, ვფიქრობ, მნიშვნელოვან
ინფორმაციას მიაწვდის მუსიკის პედაგოგებს და
არა მარტო.

ჩვენი ჟურნალის ფურცლებიდან შესაძლებ-
ლობა მოგვეცა გია ბაღაშვილის თბილი წერილით
მიგველოცა 85 წლის იუბილე მურმან შათირიშვი-
ლისათვის, რომლის მიერ შესრულებული იმერუ-
ლი ჰანგები ფართო საზოგადოებამ რამდენიმე
წლის წინათ მოისმინა და უმაღლესი პატივით-
მყოფადი ჟღერადობით, ორიგინალური ტემბ-
რითა და შესრულების მანერით.

ერთი მხრივ, მეცნიერული თეორიები, მეორე
მხრივ, თეორიებზე დაფუძნებული წარმატებული
პრაქტიკა — ეს არის ის, რასაც ჟურნალის ამ ნომერ-
ში ნახავს მკითხველი.

წარმატება ვუსურვოთ ჟურნალის ამ ნომერს!

შინაინი

უცხო ენები

ხათუნა მჭედლიშვილი

02 ნეიროლინგვისტიკის როლი
ენის სწავლებაში
და სწავლებლის
ინდივიდუალური მიდგომები

მაკა ნადარეიშვილი

10 სამაგიდო თამაშები,
როგორც ინტერაქტიული
განათლების ხელშეწყობი
საშუალება

ნინო ფიფიაშვილი

17 შეფასებისა და უკუკავშირის
მნიშვნელობა უცხოური ენის
სწავლებაში

მუსიკა, ხელოვნება

გია ბაღაშვილი

25 ქართული მუსიკალური
ფოლკლორის ესთეტიკური
პოლისტადიურობა

გია ბაღაშვილი

30 სახელები, რომლებიც
არ უნდა დავივიწყოთ —
„გამომიშვებელ აზნაურიშვიტ“
მილოცვა მურმან შათირიშვილს

რუსუდან თაყაიშვილი

33 ჰუმანური მემკვიდრეობის
პროცესი რეგიონულ
სამუსიკო სკოლებში

ირინე ჯორჯაძე

40 თეორიული ჩიტი

თათია ბარბაქაძე

45 ფოტოგრაფია და
ისტორიის დოკუმენტაცია
ნაწილი მეორე — დოკუმენტური
ფოტო და მისი კონტექსტი

ისტორია

ლევან ახვლედიანი

59 ცივილიზაციური თეორია —
არნოლდ თორნბი

ნათუნა გვავარიძე

მასწავლებელთა პროფესიული
განვითარების ეროვნული
ცენტრის გერმანული ენის
ექსპერტ-კონსულტანტი

ნეიროლინგვისტური როლი ენის სწავლაში და სწავლის ინდივიდუალური მიდგომაში

ნეიროლინგვისტიკა
ნაჩოვანს კვლევის
ინსტიტუტში
სწავლის, რომელიც იკვლევს
თვითნებ ენის დაზოგვის
პროცესებს და მისი
გამოყენება განსაკუთრებით
ინდივიდუალური უცხო ენის
სწავლისას.

ენის სწავლება ზოგადი განათლების ცენტრალური ნაწილია, რომლის მიზანი როგორც მშობლიური, ასევე უცხო ენების დაუფლებაა. გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ სწავლების ინდივიდუალური მიდგომები მნიშვნელოვნად ზრდის სასწავლო პროცესის ეფექტიანობას. ამ კონტექსტში ორი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, ნეიროლინგვისტიკა და შიდა დიფერენციაცია, არის ის ძირითადი საფუძველი, რომელზეც განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ექცეოდეს. ნეიროლინგვისტიკის ცოდნას შეუძლია მნიშვნელოვნად გააუმჯობესოს შიდა დიფერენცირებული მიდგომები ენის სწავლებისას, რაც ხელს უწყობს მოსწავლეთა ინდივიდუალური საჭიროებების უკეთ დაკმაყოფილებას.

ნეიროლინგვისტიკა წარმოადგენს კვლევის ინტერდისციპლინურ სფეროს, რომელიც იკვლევს ტვინში ენის დამუშავების პროცესებს და მისი გამოყენება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უცხო ენის სწავლებისას. ნეიროლინგვისტური პრინციპების კომბინაცია ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინებით ეფექტურ მიდგომას ქმნის ენის დაუფლების ოპტიმიზაციისთვის.

ნეიროლინგვისტიკისა და ენის ინდივიდუალური სწავლების მიდგომებს შორის არსებულ კავშირს ნათლად წარმოაჩენს გერმანელი მეცნიერების, როგორებიც არიან ანგელა დ. ფრიდერიკი და ფრიდემან პულვერმიულერის, შრომები: Angela D. Friederici: Syntax und Gehirnprozesse, Friedemann Pulvermüller: Bedeutung und neuronale Netzwerke.

ანგელა დ. ფრიდერიკი არის მსოფლიოში ერთ-ერთი წამყვანი ნეიროლინგვისტი და მკვლევარი მაქს პლანკის ინსტიტუტში, ლაიფციგში. მისმა ნამუშევარმა გამოკვეთა ბროკას უბნის მნიშვნელობა მარცხენა შუბლის წილში, რომელიც პასუხისმგებელია არა მხოლოდ მეტყველებაზე, არამედ სინტაქსურ დამუშავებაზეც. მისმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ტვინი ენის დამუშავების პროცესში საწყის

ეტაპზევე ახდენს სინტაქსური სტრუქტურების იდენტიფიცირებას, რაც რთული წინადადებების გაგებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს.

Neurobiologische Grundlagen für Binnendifferenzierung

1. ფრიდემან პულვერმიულერმა, ბერლინის თავისუფალი უნივერსიტეტის პროფესორმა, ჩაატარა ვრცელი კვლევა „სიტყვებისა და მნიშვნელობების ნერვულ წარმოდგენაზე“. ის მიიჩნევს, რომ ენობრივი მნიშვნელობები ტვინის ფართო ნერვულ ქსელებშია წარმოდგენილი, რომლებიც სენსორულ და მოტორულ სფეროებს მოიცავს. ეს აღმოჩენა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ენის სწავლებისთვის, რადგან ენის დაკავშირება სენსორულ გამოცდილებასთან და ქმედებებთან აუმჯობესებს სწავლის შედეგს.

შინაგანი ფიზიკური ნეიროლოგიური საუბრები

ფრიდერიკისა და პურველმიულერის კვლევებმა აჩვენა, რომ სხვადასხვა სასწავლო სტრატეგია ააქტიურებს ტვინის განსხვავებულ უბნებს, რაც ეთანხმება იდეას, რომ გერმანულის, როგორც უცხო ენის, გაკვეთილები სასწავლო პროცესის ოპტიმიზაციისთვის ინდივიდუალურად უნდა იყოს ადაპტირებული. მაგალითად, ვიზუალური სასწავლო მასალები ეფექტიანია მოსწავლეებისთვის, რომლებიც უკეთ სწავლობენ სურათებისა და დიაგრამების მეშვეობით, ხოლო კინესთეტიკურ მეთოდებს (მაგ., სწავლა მოძრაობით) სარგებელი მოაქვს მათთვის, ვისაც მოტორული სტიმული ესაჭიროება. შესაბამისად, ნეიროლინგვისტური ცოდნის გათვალისწინებით შიდა დიფერენცირება მნიშვნელოვნად აუმჯობესებს ენის სწავლის პროცესს, რაც ხელს უწყობს მოსწავლეთა ინდივიდუალური საჭიროებებისა და შესაძლებლობების მაქსიმალურ გათვალისწინებას.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნეიროლინგვისტიკა არის კვლევის ინტერდისციპლინური სფერო, რომელიც ადამიანის ტვინსა და ენას შორის კავშირს იკვლევს. ის სწავლობს, თუ როგორ ამუშავებს, აწარმოებს და აღიქვამს ენას ტვინი. კვლევის ძირითადი სფეროები მოიცავს ენის გადამუშავების ნერვულ საფუძველს, ტვინის დაზიანების გავლენას ენის ფლობის უნარზე და ენის დამუშავების განსხვავებებს სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფში. ტვინის მნიშვნელოვანი უბნები, რომლებიც ჩართულია ენის დამუშავებაში, მოიცავს ბროკას უბანს (პასუხისმგებელია ენის პროდუცირებაზე), ვერნიკეს უბანს (პასუხისმგებელია ენის გაგებაზე) და ენის დამუშავების დორსალურ და ვენტრალურ გზებს.

ბროკას და ვერნიკეს ზონების როლი განსაკუთრებით კარგად არის გამოკვლეული. ბროკას ზონა, რომელიც ფრანგი ნევროლოგის პიერ პოლ ბროკას სახელს ატარებს, მდებარეობს თავის ტვინის მარცხენა ნახევარსფეროში და ცენტრალურ როლს ასრულებს მეტყველების წარმოქმნაში. ვერნიკეს ზონა, რომელსაც გერმანელი ნევროლოგი კარლ ვერნიკეს სახელი ეწოდა, ასევე მარცხენა ნახევარსფეროში მდებარეობს და გადამწყვეტ როლს ასრულებს ენის გაგების პროცესში.

ფრიდერიკისა და პურველმიულერის კვლევა აჩვენა, რომ სხვადასხვა სასწავლო სტრატეგია ააქტიურებს ტვინის განსხვავებულ უბნებს, რაც ეთანხმება იდეას, რომ გერმანულის, როგორც უცხო ენის, გაკვეთილები სასწავლო პროცესის ოპტიმიზაციისთვის ინდივიდუალურად უნდა იყოს ადაპტირებული.

შიდა დიფერენციატორული გაკვეთილები

შიდა დიფერენციატორული გაკვეთილები მოსწავლეების ინდივიდუალურ სასწავლო საჭიროებებსა და შესაძლებლობებზე. მისი მიზანია ყველა მოსწავლის მიმართ ინდივიდუალური მიდგომის შექმნა და ოპტიმალური სასწავლო პირობების უზრუნველყოფა. ამის მიღწევა შესაძლებელია სხვადასხვა მეთოდითა და ტექნიკით, მათ შორის დიფერენცირებული ინსტრუქციებით, მოქნილი ჯგუფური მუშაობითა და ინდივიდუალური სასწავლო მიზნებით. შიდა დიფერენციატორული გაკვეთილები უწყობს მოსწავლეთა მოტივაციისა და თვითშეფასების გაზრდას, რადგან მათ შეუძლიათ იმუშაონ თავიანთი შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

შიდა დიფერენციატორული ცენტრალური ასპექტი მასწავლებლის დიაგნოსტიკური კომპეტენციაა. მან უნდა ამოიცნოს მოსწავლეების ინდივიდუალური ძლიერი და სუსტი მხარეები და ამის საფუძველზე განავითაროს სწავლის დიფერენცირებული ვარიანტები. ეს მოითხოვს არა მხოლოდ სასწავლო შინაარსის ღრმა გააზრებას, არამედ სასწავლო პროცესებისა და მოსწავლეთა ინდივიდუალური სასწავლო მოთხოვნილებების საფუძვლიან ცოდნას.

კავშირი ნეიროლინგვისტიკასა და შიდა დიფერენციატორული შიდა

ნეიროლინგვისტიკამ შესაძლოა მოგვაწოდოს ღირებული ინფორმაცია ტვინში სასწავლო პროცესების მიმდინარეობის შესახებ, რაც დაგვეხმარება ამ პროცესების გაუმჯობესებაში. გაგიზიარებთ ზოგიერთი ძირითად მიდგომას იმის შესახებ, თუ როგორ არის შესაძლებელი ნეიროლინგვისტური პრინციპების გამოყენება ენის სწავლების შიდა დიფერენციატორული მხარდასაჭერად:

ინდივიდუალური ნეირონული მოთხოვნების გათვალისწინება:

ნეიროლინგვისტური დიაგნოსტიკის საშუალებით მასწავლებლებს შეუძლიათ მიიღონ ინფორმაცია თავიანთი მოსწავლეების ინდივიდუალურ ენობრივ შესაძლებლობებსა და ნაკლოვანებებზე. ეს იძლევა სასწავლო მასალისა და მეთოდების მიზანმიმართული ადაპტაციის შესაძლებლობას. მაგალითად, ფონოლოგიურ სფეროში სირთულეების მქონე მოსწავლეებს შეიძლება დახმარება გაეწიოს მიზნობრივი ფონოლოგიური სავარჯიშოებით.

მულტიმოდალური სწავლის მიდგომების გამოყენება:

ნეიროლინგვისტიკამ აჩვენა, რომ ტვინი ენას ამუშავებს სხვადასხვა გზით, მათ შორის ვიზუალურად, აუდიურად და კინესთეტიკურად. შესაბამისად, დიფერენცირებული სწავლებაში მულტიმოდალური მიდგომების გამოყენება აუმჯობესებს ინფორმაციის გრძელვადიან შენახვასა და მოძიებას.

მეტაკოგნიტური უნარების სავარჯიშოები

ნეიროლინგვისტური კვლევები ხაზს უსვამს მეტაკოგნიციის მნიშვნელობას ენის სწავლის პროცესში. დიფერენცირებული სტრატეგიების მეშვეობით მოსწავლეები სწავლობენ საკუთარი სწავლის პროცესის რეფლექსიას და მართვას, რაც სწავლის შედეგების გაუმჯობესებას უწყობს ხელს. მეტაკოგნიტური სტრა-

ტეგები მოიცავს მიზნების დასახვას, ამოცანების გონივრულ დაგეგმვას და პროგრესის მუდმივ მონიტორინგს. სწორი ინსტრუქციების შემთხვევაში მასწავლებელს შეუძლია ხელი შეუწყოს მეტაკოგნიტურ მიდგომას, კრიტიკულად მიუდგეს საკუთარ სწავლების სტრატეგიებს და მოახდინოს მათი ადაპტირება.

მეტაკოგნიციის განვითარების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს სასწავლო პორტფოლიო, სადაც მოსწავლეები სწავლის პროგრესს აფიქსირებენ, აღწერენ თავიანთი სწავლის პროცესს და სახავენ ახალ მიზნებს. ეს ინსტრუმენტი არა მხოლოდ ხელს უწყობს თვითრეგულიციასა და თვითშეფასებას, არამედ შესაძლებლობას აძლევს მასწავლებლებს ინდივიდუალურად მიუდგნენ თითოეული მოსწავლის საჭიროებას და ხელი შეუწყონ მათ წინსვლას.

პერსონალიზებული უკუკავშირი და მოქნილი სასწავლო სისტემები

ნეიროლინგვისტურ ალგორითმებზე დაფუძნებული ტექნოლოგიების გამოყენება საშუალებას აძლევს მასწავლებლებს უზრუნველყონ თითოეულ მოსწავლეს მორგებული უკუკავშირი და მოქნილი სასწავლო მეთოდები. ასეთ სისტემებს შეუძლიათ მოსწავლეთა სწავლის პროგრესის უწყვეტი ანალიზის საფუძველზე პერსონალიზებული რეკომენდაციებისა და სავარჯიშოების შეთავაზება.

ადაპტაციური სწავლების სისტემის მაგალითია სასწავლო პლატფორმა „ALICE“, რომელიც იყენებს ალგორითმებს სასწავლო შინაარსის ადაპტირებისთვის თითოეული მოსწავლის სწავლის ინდივიდუალურ ტემპთან და სწავლის პროგრესთან. ამგვარი სისტემები უზრუნველყოფენ ინდივიდუალურ მხარდაჭერას, რომელიც ითვალისწინებს მოსწავლეთა სპეციფიკურ საჭიროებებსა და შესაძლებლობებს.

ზემოთ აღნიშნული და ასევე სხვა მსგავსი პლატფორმები აანალიზებენ მომხმარებლების მუშაობას რეალურ დროში და არგებენ აქტივობებს მათ დონეს, ტემპსა და კონკრეტულ საჭიროებებს. გამოვლენილი სირთულისა თუ წარმატებების შესაბამისად ქმნიან დამატებით სავარჯიშოებს, რაც მოსწავლეებს ეხმარება გამოავლინონ თავიანთი მაქსიმალური შესაძლებლობები.

ამგვარი აპლიკაციების მიზანია შექმნას პერსონალიზებული სასწავლო გამოცდილება, რომელიც მოტივაციასა და გრძელვადიან შედეგს უზრუნველყოფს ინტერაქტიული ელემენტების მეშვეობით.

აქვე დავასახელებ რამდენიმე პროგრამას (აპლიკაციას) მსგავსი ადაპტური ფუნქციებით:

- Duolingo (bietet dynamische Anpassungen für Sprachlernende, გვთავაზობს დინამიურ ადაპტირებებს ენის შემსწავლელთათვის);

**ნეიროლინგვისტური
დიფერენციალური სასწავლო
პერსონალიზებული უკუკავშირი
მოქნილი ინსტრუმენტით
თავიანთი მოსწავლეების
ინდივიდუალური პროგრესის
შესაფასებლად და
სასწავლო მასალისა და
მეთოდების მიჯანყებით
ადაპტაციის შესაძლებლობას.**

- Docebo (ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული პერსონალიზირებული სწავლა);
- Masterplan (ადაპტურისასწავლოგზებიხელოვნურიინტელექტისსაშუალებით).

მეტაკოგნიტური უნარებისა და პერსონალიზებული სწავლების მხარდაჭერის მეთოდები მჭიდროდ უკავშირდება ენის სწავლების პრაქტიკულ მიდგომებს. სწორედ ნეიროლინგვისტიკისა და შიდა დიფერენციაციის ცოდნის საფუძველზე შესაძლებელია ისეთი პრაქტიკული სავარჯიშოების შემუშავება, რომლებიც მოსწავლეების ინდივიდუალურ საჭიროებებს ეფექტურად უპასუხებს.

ადაპტური გრამატიკის სწავლება:

ონლაინ პლატფორმების გამოყენებით, რომლებიც აანალიზებენ ნეიროლინგვისტურ მონაცემებს, მოწაფეებს შეუძლიათ შეასრულონ სავარჯიშოები, რომლებიც დაეხმარება მათ გრამატიკაში არსებული სისუსტეების დაძლევაში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადაპტაციური სწავლის სისტემები არეგულირებს ამოცანების სირთულეს თითოეული მოსწავლის პროგრესის შესაბამისად, რაც კიდევ უფრო ინდივიდუალურ და ეფექტურ სწავლებას უზრუნველყოფს.

ლექსიკის მულტისენსორული გააქტიურება:

ლექსიკის სწავლება შესაძლებელია სურათების, ბგერებისა და მოძრაობების კომბინაციით, რაც ტვინის სხვადასხვა ნერვული არხის გააქტიურებას უწყობს ხელს. მაგალითად, მოსწავლეებს შეუძლიათ ახალი სიტყვების შესწავლა ვიზუალური მასალის, მოსმენის სავარჯიშოებისა და ჟესტიკულური აქტივობების მეშვეობით, რაც ენის აღქმის პროცესს მრავალფეროვნებასა და მოქნილობას სძენს.

ნეიროლინგვისტიკის პრაქტიკული განხორციელება და ენის სწავლების შიდა დიფერენციაცია მოითხოვს კონკრეტულ ღონისძიებებსა და მაგალითებს. შემოგთავაზებთ რამდენიმე იდეასა და მიდგომას, რომლებიც მასწავლებლებს შეუძლიათ გამოიყენონ:

- **მოქნილი დაჯგუფება:** მოსწავლეები მუშაობენ ე.წ. მოქნილ ჯგუფებში, რომლებიც შედგენილია თემისა და სასწავლო მიზნების მიხედვით. ეს საშუალებას აძლევს მასწავლებელს გაითვალისწინოს მოსწავლეთა ინდივიდუალური ძლიერი და სუსტი მხარეები და შესთავაზოს მიზნობრივი მხარდაჭერა.
- **ტექნოლოგიის გამოყენება:** ტექნოლოგიები, როგორებიცაა ენის შემსწავლელი აპლიკაციები და ონლაინ პლატფორმები, შეიძლება გამოყენებულ იქნას ინდივიდუალური სასწავლო შეთავაზებების შესაქმნელად და მოსწავლეთა სწავლის პროგრესის მონიტორინგისთვის. ადაპტაციური სწავლის სისტემები

მეტაკოგნიტური უნარებისა და პერსონალიზებული სწავლების მხარდაჭერის მეთოდები მჭიდროდ უკავშირდება ენის სწავლების პრაქტიკულ მიდგომებს. სწორედ ნეიროლინგვისტიკისა და შიდა დიფერენციაციის ცოდნის საფუძველზე შესაძლებელია ისეთი პრაქტიკული სავარჯიშოების შემუშავება, რომლებიც მოსწავლეების ინდივიდუალურ საჭიროებებს ეფექტურად უპასუხებს.

არგებენ შინაარსს მოსწავლეთა სწავლის უნართს, სწავლის ქცევასა და პროგრესს.

- **თანამშრომლობითი სწავლის მეთოდები:** თანამშრომლობითი სწავლის მეთოდებს, რომლებშიც მოსწავლეები მუშაობენ ერთად, მცირე და შემდეგ უფრო დიდ ჯგუფებში, შეუძლიათ შიდა დიფერენციაციის მხარდაჭერა. სხვებთან მუშაობით მოსწავლეებს შეუძლიათ ისწავლონ ერთმანეთისგან და გაიუმჯობესონ ენობრივი ცოდნა. თანამშრომლობა ხელს უწყობს ტვინის მრავალი უბნის გააქტიურებას, რადგან სოციალური ინტერაქცია და ლინგვისტური პროცესი ერთდროულად მიმდინარეობს. გარდა ამისა, სოციალურ კონტექსტში სწავლა დადებითად მოქმედებს ნერვულ კავშირებზე. მაგალითი: შერეულ ჯგუფებში მოსწავლეები იღებენ დიფერენცირებულ როლურ ბარათებს, რომლებიც მორგებულია მათ ენობრივ დონეს. მაგალითად, ერთი თემის ფარგლებში ერთი მოსწავლე ირგებს მოდერატორის როლს და სვამს მარტივ კითხვებს, მეორეს მხოლოდ ტექსტის წაკითხვა უწევს, მესამე პასუხობს უფრო კომპლექსურ შეკითხვებს, მეოთხე კი გამოთქვამს საკუთარ აზრს.
- **მულტისენსორული სწავლება:** ამგვარი სწავლებისას, სხვადასხვა გრძნობის გააქტიურებით ხდება ენობრივი ინფორმაციის „ნერვული დამახსოვრება“. მაგალითად, კარგი იქნება მოსწავლეებს მივაწოდოთ ახალი ლექსიკა როგორც მოსმენით, ასევე ვიზუალურად და, ამასთანავე, წინადადებებში გამოყენებით.
- **დიფერენცირებული დავალებები:** ნეიროლინგვისტური დასკვნების საფუძველზე, შესაძლოა შეიქმნას სხვადასხვა დავალება სხვადასხვა მზაობისა და სწავლის უნარის გათვალისწინებით. მაგალითად, უფრო გაწაფულ მოსწავლეებს დაევალოთ სინტაქსურად უფრო რთული წინადადებების აწყობა, ხოლო ნაკლებად გაწაფულები უფრო მარტივი წინადადებების აწყობაში ვაგვარჯიშოთ.
- **სწავლა მოძრაობით და ისტორიებით:** როგორც ზევით უკვე აღვნიშნეთ, პულვერმიულერი აკავშირებს ენასა და მოტორულ მოქმედებებს და აღნიშნავს, რომ „მოძრაობას“ შეუძლია ენის შესწავლის ხელშეწყობა. მოძრაობის შემცველი გერმანული ენის გაკვეთილებმა (მაგ. გაჩერებებით სწავლება), სადაც სტუდენტები გადაადგილდებიან ოთახში და ასრულებენ სხვადასხვა დავალებას შეიძლება გამოიწვიოს უკეთესი სწავლის შედეგები.
 - **გაჩერებებით სწავლება** მოძრაობით სწავლების ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს, რადგან მოსწავლეები გადაადგილდებიან გაჩერებიდან გაჩერებამდე (მაგიდიდან მაგიდისკენ). მოძრაობისას უმჯობესდება ტვინში სისხლის მიწოდება, რაც აადვილებს ახალი ინფორმაციის ათვისებას. ეს მეთოდი ასევე ითვალისწინებს შიდა დიფერენცირების პრინციპსაც, მაგ., ერთ გაჩერებაზე „სუსტი“ მოსწავლეებიც შეძლებენ თავის გამოჩენას, თუ მათ მარტივ დავალებას დავახვედრებთ, მაგ., შეუსაბამონ სიტყვა სურათს, მაშინ, როცა უფრო „ძლიერები“ ტექსტს წაკითხავენ და გაიაზრებენ, მესამე გაჩერებაზე კი მოსასმენ დავალებას შეასრულებენ ან დისკუსიას წარმართავენ. ამგვარად შესაძლებელია ასევე სხვადასხვა გრძნობის (ვიზუალური, აუდიური, კინესტეტიკური) გააქტიურება. მოძრაობის ინტეგრირება სხვა მეთოდებთან არის შესაძლებელი.
 - **„მოძრავი წინადადებები“** – მოსწავლეებს ურიგდებათ დანაწევრებული წინადადება ისე, რომ თითოეული მოსწავლე თითო ბარათს (სიტყვას ან წინადადების წევრს) იღებს, ისინი მოძრაობენ და ამგვარად აწყობენ წინადადებას.
 - **„კითხვა რბოლით“** – კედელზე გაკრულია ტექსტის ნაწილები, მოსწავლეები იღებენ ტექსტის გასაზრებელ დავალებებს, გადაადგილდებიან ტექსტის ერთი ნაწილიდან მეორესთან და ასრულებენ მიცემულ დავალებას.

ამოცხადდა ან საინფორმაციო
 პლაკატის მომზადება/შე-
 ტყობა/მოთხოვნა
 შეიქმნა გამოყენება
 იქნას გაკეთებული
 დიზაინერებთან, რათა
 გაავრცელოთ მოსახლეობა
 ინფორმაცია და, ამავე
 დროს, ხელი შეუწყოს
 სხვადასხვა ენობრივი უნარის
 განვითარებას.

- „მოძრავი კარნახი“ – საკლასო ოთახის კედლებზე გაკრულია კარნახის ტექსტი, მოსწავლეები რიგრიგობით მიიღებენ ტექსტთან და შემდეგ კარნახობენ თავიანთ ჯგუფის წევრებს.
- „ლოკომოტივი“ – უცხო ენაში ინტონაციის, რითმისა და წარმოთქმის გასაუმჯობესებლად მოსწავლეები ჩაებმებიან „მატარებელში“ და ცვლადი ტემპით სიარულისას იმეორებენ მიცემულ პატარა ტექსტს. მოძრაობისას შეიძლება დავალებების დიფერენცირებაც: მაგალითად, დამწყებებს შეუძლიათ ივარჯიშონ მარტივი წინადადებების სტრუქტურებში, იპოვონ და შეუთავსონ სივრცეში (საკლასო ოთახში) სიტყვების ან წინადადებების ნაწილები. სხვებს შეუძლიათ შექმნან უფრო რთული წინადადებები დაქვემდებარებული წინადადებებით ან გამოიყენონ იდიომატური გამონათქვამები.

ანალოგიურად, კვლევამ აჩვენა, რომ მეხსიერების სტიმულირება და ინფორმაციის ნერვული შენახვის/დამახსოვრების გაუმჯობესება შეუძლიათ ემოციურ ისტორიებს. ისტორიები, რომლებიც ეხმიანება პირად ან ემოციურ გამოცდილებას, უკეთესად ილექება მეხსიერებაში. ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოსწავლეები უკეთ სწავლობენ, როდესაც ისინი ემოციურად არიან ჩართულნი სასწავლო პროცესში. ემოციური ან საინტერესო შინაარსის მქონე ისტორიები/ტექსტები/მოთხოვნები შეიძლება გამოყენებულ იქნას გაკვეთილებზე დიფერენცირებულად, რათა გავავლიოთ მოსწავლეთა ინტერესი და, ამავე დროს, ხელი შევუწყოთ სხვადასხვა ენობრივი უნარის განვითარებას. მაგ., მათი ენის ფლობის დონის მიხედვით, მოსწავლეებს შეუძლიათ შეასრულონ სხვადასხვა ამოცანა, რომლებიც დაკავშირებულია ისტორიასთან. მაგ., „სუსტმა“ მოსწავლეებმა დალაგონ სურათები ტექსტის შინაარსის მიხედვით, სხვებმა გადმოსცენ შინაარსი, გააგრძელონ ამბავი, იმსჯელონ პერსონაჟების გრძნობების შესახებ, ინსტრუქციების შედგენისას შესაძლებელია ენის ცოდნის დონეების გათვალისწინებაც.

- **მულტიმედიაური პროექტები ემოციური თემებით:** საინფორმაციო საშუალებების გამოყენება ახდენს სხვადასხვა გრძნობის სტიმულირებას და უზრუნველყოფს მოსწავლეთა უფრო აქტიურ ემოციურ ჩართულობას და უზრუნველყოფს შინაარსის გრძელვადიან მეხსიერებაში დაღეჭვას.

თუმცა ნეიროლინგვისტური მიგნებების ინტეგრაციას ენის სწავლებაში ასევე მოაქვს გამოწვევები. ჩამოგითვლით რამდენიმე ძირითად გამოწვევასა და შესაძლო გადაწყვეტილებებს:

ნეიროლინგვისტური მონაცემების სირთულე: ნეიროლინგვისტური მონაცემების ინტერპრეტაცია მოითხოვს სპეციალიზებულ ცოდნას და უნარებს. მასწავ-

ლებლებს უნდა ჩაუტარდეთ ტრენინგი, რათა შეძლონ ამ მონაცემების ეფექტიანად გამოყენება.

ტექნოლოგიური სირთულეები: ნეიროუკუკავშირის და ვიზუალიზაციის ტექნიკის გამოყენება მოითხოვს სპეციალიზებულ აღჭურვილობას და ტექნიკურ მხარდაჭერას. სკოლებმა უნდა განახორციელონ ინვესტიცია შესაბამის ტექნოლოგიაში და უზრუნველყონ მასწავლებლების წვდომა შესაბამის რესურსებზე.

ინსტრუქციის ინდივიდუალიზაცია: ინდივიდუალური სასწავლო სტრატეგიების შემუშავება შეიძლება იყოს შრომატევადი. ამ ამოცანის შესასრულებლად მასწავლებლებს სჭირდებათ ადაპტური სწავლების სისტემებისა და სხვა ტექნოლოგიური მხარდაჭერა.

დასკვნა და პერსპექტივა

ენის სწავლების პროცესში ნეიროლინგვისტიკისა და შიდა დიფერენციაციის კომბინაცია პერსპექტიულ მიდგომებს გვთავაზობს, რაც საშუალებას იძლევა უკეთ გავითვალისწინოთ მოსწავლეთა ინდივიდუალური სასწავლო საჭიროებები და, ამავდროულად, გავხადოთ სწავლება უფრო ეფექტური. ნეიროლინგვისტური შეხედულებებისა და დიფერენცირებული მეთოდების ინტეგრაციით მასწავლებლებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ენის სწავლის პროცესის ოპტიმიზაციას და მიღწეული შედეგების გაუმჯობესებას. თუმცა, ამ მიდგომების წარმატებით დანერგვისთვის მნიშვნელოვანია გათვალისწინებულ იქნას მასთან დაკავშირებული გამოწვევები და მივიღოთ შესაბამისი გადაწყვეტილებები.

მომავალში, ნეიროლინგვისტიკის განვითარებასთან და ადაპტური სწავლის სისტემების გაუმჯობესებასთან ერთად, ენის სწავლების პროცესში ახალი შესაძლებლობები გაიხსნება, რაც სწავლას კიდევ უფრო ინდივიდუალურ და ეფექტიან გამოცდილებად აქცევს. მასწავლებლებისთვის მნიშვნელოვანია, რომ მუდმივად გაიფართოვონ ცოდნა და გამოიყენონ უახლესი ტექნოლოგიები, რათა თავიანთ მოსწავლეებს მიაწოდონ მათ ინდივიდუალურ უნარებსა და საჭიროებებზე მორგებული საუკეთესო განათლება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/8015/file/Friederici_Sprache_und_Gehirn_2008.pdf
2. <https://www.cbs.mpg.de/mensch-und-sprache-buch-friederici>
3. https://www.mpg.de/10318278/interview_friederici_sprachforschung
4. https://www.fu-berlin.de/presse/informationen/fup/2023/fup_23_209-neurowissenschaft-sprache-pulvermueller/index.html
5. <https://www.tagesspiegel.de/sprache-und-denken-was-simulierte-gehirnareale-und-erfahrung-verbundet-11239897.html>

მაია ნახვაშვილი

მასწავლებელთა პროფესიული
განვითარების ეროვნული ცენტრის
ფრანგული ენის
ექსპერტ-კონსულტანტი

სამაგიდო თამაშები, როგორც ინსტრუქტორული განათლების ხელშეწყობი საშუალება

**ინამდებარე სტატიის
ღირსი იდეას საუბრად
ონ მიუზი უფავს. ერთი
ჩვენი სახელმწიფოს ზოგადი
განათლების ეროვნული
მიზანია, როგორც სკოლას
სოციალ-კულტურულ განვითარება
მოიზიანებს და მოიზიანებს
უზაფრთხილ ჩვენი პრაქტიკული
გამოცდილება.**

თანამედროვე ეპოქაში ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების—სკოლის—მასწავლებელი დიდი და მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგას. მისი როლია, მოსწავლეებს არა მხოლოდ ასწავლოს საგანი, არამედ განუვითაროს ის უნარ-ჩვევები, რომლებიც მათ მთელი სიცოცხლის განმავლობაში გამოადგებათ. სკოლაში მართლაც იმ საბაზისო უნარების დასასწავლად და გასავითარებლად მოდიან მოწვევები, რომლებიც შემდეგ მთელი ცხოვრების განმავლობაში იხვეწება.

მასწავლებელს საგნის სწავლების ამოცანასთან ერთად, ურთულესი მისია აკისრია. მან, რა თქმა უნდა, სასკოლო საზოგადოებასთან ერთად უნდა შექმნას სკოლაში პოზიტიური გარემო, რომ საბოლოოდ სკოლას მოზარდის ცხოვრებაში ჰქონდეს კულტურულ-საგანმანათლებლო სივრცის ფუნქცია და არ იყოს ის ადგილი, სადაც მოსწავლეები მხოლოდ საგნის სწავლის მიზნით ან, უკიდურეს შემთხვევაში, იძულებით მოდიან.

წინამდებარე სტატიის დაწერის იდეას საფუძვლად ორ მიზეზი უდევს. ერთი ჩვენი სახელმწიფოს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებია, რომელიც სკოლას სოციალ-კულტურულ ცენტრად მოიაზრებს და მეორე კი—უშუალოდ ჩემი პრაქტიკული გამოცდილება: სწავლის დაწყების პირველ დღეს სკოლაში ჩატარებული მცირე გამოკითხვა. როგორც პირველად შესულმა საგნის მასწავლებელმა კლასში, გადავწყვიტე გამეცნო მოსწავლეები და სამიზნე (ფრანგულ) ენაზე ვთხოვე ეთქვათ: რა მიყვარს, რა არ მიყვარს და რისი მეშინია—სამი მარტივი შეკითხვა. საბაზო საფეხურის მოსწავლეებმა ენობრივი თვალსაზრისით ძალიან კარგად გაართვეს თავი აღნიშნულ დავალებას. ჩემთვის, როგორც მასწავლებლისთვის, ცოტა გულსატკენი იყო, როდესაც მოსწავლეთა მცირე რაოდენობამახსენა, რომ არ უყვართ სკოლა. რა თქმა უნდა, მომავალი მოქმედებების დაგეგმვის მიზნით მოსწავლეებს მცირედი განმარტება ვთხოვე, თუ რა იყო ამ არსიყვარულის მიზეზი. ალბათ, არც არავის გაგიკვირდებათ, თუ მიზეზად მოსაწყენი გაკვეთილები და—

ასახელეს (ბუნებრივია, მოსწავლეებმა ეს გაანზოგადეს და კონკრეტული სანობ-რივი მაგალითები არ მოუყვანიათ). ამ კონკრეტულმა სიტუაციამ დამაფიქრა, და როგორც ყველა რომანის სუპერგმირს, მეც მომინდა რაიმე სასწაულის მოხდენა და ამ ბავშვებისთვის იმის ჩვენება, თუ რა „მაგარია“ სკოლა.

ჩემი პირველი საფიქრალი, რა თქმა უნდა, დაგეგმვას, სწავლების მეთოდებ-სა და აქტივობებს უკავშირდებოდა. ფაქტია, სკოლა სასურველი რომ გახდეს, სწავლების მეთოდებთან ერთად, ალბათ გარემო უნდა შეიცვალოს, ცხადია, ფიზიკურ გარემოს არ ვგულისხმობ ამ შემთხვევაში. გამოიკვეთა მიმართულება, რომ გემი ან ფორმალური განთლებისკენ, ან არაფორმალური განათლებისკენ უნდა ამელო და შემეთავაზებინა ისეთი აქტივობები, რომლებშიც მოსწავლეები საკუთარი სურვილით ჩაერთვებოდნენ. დიმიტრი უზნაძე ამბობს, რომ სწავლას ნებელობითი სახე უნდა მიეცეს და, რომ მასში ჩართვა მოსწავლეს საკუთარი ნებით უნდოდეს, ბავშვისთვის ასეთი ქმედება კი თამაშია, მას სწორედ ნებე-ლობითი სახე აქვს. შესაბამისად, ჩემი სამიზნე გახდა შემეცნებითი თამაშები და არჩევანი გავაკეთე სამაგიდო თამაშებზე, რომლებიც, რა თქმა უნდა, გარდა ენობრივი და მაღალი სააზროვნო უნარებისა, ავითარებს სხვა საინტერესო და მნიშვნელოვან სოციალურ უნარებს.

მეთოდის განსაზღვრასთან ერთად, მნიშვნელოვანია მისი სწორად გამოყენება. კარგად ვიცით ისიც, რომ მოსწავლე თავს კარგად და რეალიზებურად გრძნობს მაშინ, როდესაც თვითონ არის აქტიური მონაწილე საკუთარი სწავლის პროცეს-ში, გეგმავს და ახორციელებს მას. ამიტომაც მნიშვნელოვნად მივიჩნიე, რომ, თუ სამაგიდო თამაშის მეთოდს შევარჩევდი, აუცილებლად მოსწავლეებთან ერთად უნდა შემექმნა ის. ამისათვის კი საჭირო გახდა კონკრეტულად ამ მიმართულებით გარკვეული კვლევების მოძიება, გაანალიზება და სამუშაო გეგმის შემუშავება.

მრავალი კვლევა არსებობს, თამაშის, როგორც უცხოური ენის დასწავლის ერთ-ერთი მეთოდის, ეფექტიანობასა და აუცილებლობაზე. რაც შეეხება კონკ-რეტულად სამაგიდო თამაშებს, უნდა აღნიშნოს მისი განსაკუთრებული მნიშვ-ნელობა. ამ ეფექტიანობის უკეთ დასანახად თვალი გადავავლოთ უცხოური ენის სწავლების მიზნებს.

უცხოური ენის სწავლება მოითხოვს მოსწავლეთა შესაძლებლობებზე სწავ-ლების მრავალფეროვანი სრატეგიების მორგებას, ენობრივი უნარების განვი-თარებასა და ინტერკულტურულ მიმდებლობას. თანამედროვე (ნოვატორულ) პედაგოგიურ ხელსაწყოებს – «les outils pédagogique» – შორის გამორჩეულია სამაგიდო თამაშები. სამაგიდო თამაშები ხელს უწყობს არა მხოლოდ ენობრივი კომპეტენციების განვითარებას, არამედ თანამშრომლობას, კრიტიკულ აზროვ-ნებას და მგრძნობელობას სხვათა კულტურების მიმართ. სამაგიდო თამაშები სხვა სხვა აქტივობებთან ერთად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს უცხოური ენის შესწავლასა და ინტერკულტურული კომპეტენციის განვითარებაში.

მოსწავლე თავს კარგად და

ჩააღივებურად გრძნობს

მეზინ, როდესაც თვითონ არის

აქტიური მონაწილე საკუთარი

სწავლის პროცესში, გეგმავს და

ახორციელებს მას. ამიტომაც

მნიშვნელოვნად მივიჩნიე, რომ,

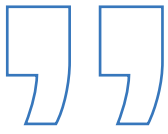
თუ სამაგიდო თამაშის მეთოდს

შევაჩვენე, აუცილებლად

მოსწავლეებთან ერთად უნდა

შემექმნა ის.

**სამაგიდო თამაშები, რომელსაც
სოციალური აქტიურობა,
იდეალური საშუალებაა
კულტურათა მრავალფეროვნების
შესასწავლად და
სტანდარტიზაციის
დასაშლად.**

უშუალოდ უცხოური (ფრანგული) ენის მიმართულებით, აღსანიშნავია, რომ სამაგიდო თამაშების გამოყენებისას იქმნება ისეთი გარემო, რომელიც ხელს უწყობს ინტერაქციას და ენის შესწავლას. თავად თამაშის სტრუქტურა, მკაფიოდ განსაზღვრული წესები და პროცესში მისაღწევი კონკრეტული მიზნები ხელს უწყობს სხვადასხვა ენობრივი უნარის განვითარებას, როგორებიცაა: ზეპირ-მეტყველება, გაგება (მოსმენა/გაგება; წაკითხვა/გაგება), ამდიდრებს ლექსიკურ მარაგს (მაგალითად, თამაში „ტაბუ“ – საგნის ან მოვლენის ახსნა-აღწერაში აკრძალული სიტყვა – შეიძლება გამოხატვის საშუალებად მივიჩნიოთ და ხელი შეუწყოს ახალი სიტყვების დასწავლას).

აღნიშნული ტიპის აქტივობა (სამაგიდო თამაშის გამოყენება) ხელს უწყობს წყვილებს შორის ავთენტურ ენაზე ინტერაქციას. მოთამაშეებს თამაშის განმავლობაში უწევთ პრობლემების გადაჭრა, თანამშრომლობა, მოლაპარაკება სამიზნე ენის გამოყენებით რეალურ კონტექსტში.

ენის სწავლების უმთავრესი ნაწილია ინტერკულტურული მგრძნობელობის განვითარება, ერთ-ერთი სწორედ ეს მიმართულებაა, რომლის საშუალებითაც უცხოური ენის სწავლება ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების მისაღწევად ერთ აგურს დებს მოსწავლის აკადემიურ ცხოვრებაში. სამაგიდო თამაშები, როგორც სოციალური აქტივობა, იდეალური საშუალებაა კულტურათა მრავალფეროვნების შესასწავლად და სტერეოტიპების დასაშლად. მართლაც, ზოგიერთი სამაგიდო თამაში შეიძლება ადპტირებული და მორგებული იყოს სიტუაციას, ჩართული იყოს მასში სხვადასხვა ფრანკოფონული კულტურული ასპექტი.

არსებობს ისეთი თამაშები, რომლებიც შეიძლება ისე ადაპტირდეს, რომ ჩაერთოს შეკითხვები ისტორიიდან, გეოგრაფიიდან, კულტურიდან. ასეთი ტიპის თამაშები ხელს უწყობს კულტურათა შორის მსგავსებისა და განსხვავების დანახვას, ფიქრს, ამავდროულად, კრიტიკული აზროვნებისა და მრავალფეროვნების პატივისცემის უნარს.

სამაგიდო თამაშების ჩართვა უცხოური (ფრანგული) ენის სწავლებაში მოითხოვს სერიოზულ დიდაქტიკურ დაგეგმვას და მასწავლებლისგან დიდ ძალისხმევას. ეს პროცესი რამდენიმე ეტაპს მოიცავს. თავდაპირველად აუცილებელია ენობრივად ადაპტირებული თამაშების შერჩევა, უნდა დავრწმუნდეთ, რომ კონკრეტულ თამაშს შეუძლია ენის შესწავლის გაადვილება, ასევე მოსმენილის გაგების უნარისა და სხვადასხვა კულტურის მიღებისთვის ხელის შეწყობა. მასწავლებელს შეუძლია თამაშების ისე ორგანიზება, სადაც თამაშის ბოლოს მოსწავლეებს დაევალება კულტურული ელემენტების შედარება თავიანთ კულტურასთან.

კიდევ ერთი ასპექტი, რომელიც უნდა გავითვალისწინოთ, არის სპეციფიკური, მიზანს მორგებული თამაშების შექმნა, რომლებიც მოერგება მოსწავლეთა ინ-

ტერაკულტურულ საჭიროებებს. როლური თამაშებს, რომლებშიც მონაწილეებს სხვდასხვა კულტურის მქონე პერსონაჟების განსახიერება უწევთ, ან საბაზისო ინტერაკულტურულ სიმულაციურ თამაშებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ინტერაკულტურული ცნობიერების განვითარებას.

სამაგიდო თამაშების გამოყენებას, როგორც ყველაფერს, აქვს თავისი დადებითი მხარეები და ასევე ახლავს გარკვეული სირთულეები. ფრანგული ენის სწავლებისას სამაგიდო თამაშების გამოყენების დადებითი მხარე უფრო ბევრია, ვიდრე სირთულე. პირველ რიგში, ამგვარი თამაშები მოთამაშეების მოტივაციას ზრდის, ქმნის თავისუფალ და ისეთ სასწავლო გარემოს, სადაც შეცდომები მისაღებია და მოსწავლე გამხნეებულია თანამშრომლობითი მიდგომით. ინტერაკულტურული თვალსაზრისით, თამაშები მონაწილეებს საშუალებას აძლევს დაინახონ მრავალფეროვნება, ჩამოუყალიბდეთ ემპათიის, მოლაპარაკებისა და მართვის უნარები.

ყველაფერის მიუხედავად, შესაძლებელია გარკვეული გამოწვევები / სირთულეები წამოიჭრას. შესაძლებელია რთული აღმოჩნდეს ინტერაკულტურულ მიზნებს მორგებული თამაშის მონახვა ან ჯგუფის დინამიკის მართვა, როდესაც ზოგიერთ მოსწავლეს ნაკლებად აქვს განვითარებული კონკურენციის უნარი. ძალიან მნიშვნელოვანია, თამაში გააზრებულად იყოს ინტეგრირებული და დაკავშირებული საგანმანათლებლო მიზნებთან, რომ არ გამოიწვიოს დროის უმიზნო ფლანგვა და არ ასცდეს სასწავლო მიზნებს.

ჩვენს შემთხვევაში, სამაგიდო თამაშები არ არის მხოლოდ გასართობი საშუალება, ეს არის მნიშვნელოვანი საგანმანათლებლო საშუალება, რომლის გამოყენებაც აქტიურად არის შესაძლებელი უცხოური (ფრანგული) ენის სწავლებისას. ინტერაქტიული, სახალისო და თანამშრომლობითი სივრცის შექმნით ის საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს არამხოლოდ გაიუმჯობესონ ენობრივი უნარები, არამედ განივითარონ კრიტიკული აზროვნება, იფიქრონ კულტურებზე, სტერეოტიპებსა და განსხვავებებზე. ამ მიმართულების თამაშების გამოყენება ფრანგული ენის სწავლებისას შექმნის შესაძლებლობას, ხელი შევუწყოთ ჰუმანისტურ და ინკლუზიურ განათლებას.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ ძალიან მნიშვნელოვანია თამაშის შერჩევის პროცესი, მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს საგნის სწავლების მიზნები და სპეციფიკა, რათა თამაში არ გასდეს საგნის სწავლების მიზნებს და არ გადაიზარდოს რთულად მართვად პროცესში. ვიფიქრე, ხომ არ შემეთავაზებინა მასწავლებლებსთვის ის მეთოდები და ხერხები, რომლებითაც ისინი შეძლებდნენ რაიმეტიპის შემოქმედებითი სამაგიდო თამაშის შექმნას. იაპონურ ანდაზას მოვიშველიებდი ამ შემთხვევისთვის: თუ ადამიანს მისცემთ თევზს, ის დაპურდება და მადლიერი იქნება, თუკი მას თევზაობას ასწავლი, მაშინ ის მადლიერიც იქნება და თავად შეძლებს საკუთარი თავის დაპურებას.

ინტერაქციული

თვალსაზრისით, თამაშები

მონაწილეს საშუალებას

აძლევს დაინახონ

მრავალფეროვნება,

ჩამოუყალიბდეთ ემპათიის,

მოლაპარაკებისა და მართვის

უნარები.

განვიხილოთ კონკრეტული ნაბიჯები და დეტალები, თუ რა უნდა გავითვალისწინოთ, სანამ სამაგიდო თამაშის შექმნას დავაპირებთ.

პირველ რიგში, უნდა განვსაზღვროთ სამიზნე აუდიტორია, თამაშის მიზანი და თემა. შემდეგ ამ თემის ირგვლივ უნდა მოვიფიროთ სხვადასხვა სახალისო და შემეცნებითი შეკითხვა, რომლებიც თავისთავად ინტერაქტიური უნდა იყოს. ამის შემდეგ განსაზღვროთ საჭირო რესურსი, თუ რა დაგვჭირდება თამაშის განსახორციელებლად, მაგალითად, სათამაშო დაფა, კამათელი და ა.შ. შემდეგ უნდა ვიფიქროთ სათამაშოს დაფის დიზაინზეც, არ უნდა იყოს ტექსტებით გადატ-

ვირთული, ნახატებით უნდა იყოს გაფორმებული და ადვილად გასაგები მოკლე მითითები ეწეროს. თავისთავად არ უნდა დაგვაკვიწყდეს საწყისი და ბოლო უჯრები. აქ ამ შემთხვევაში, შესაძლებელია მოსწავლეთა აქტიური ჩართვა, კონრე-

ტული დავალების მიცემა, შესაძლებელია მოსწავლეებმა თემის გარშემო შეიმუშავონ შეკითხვები, ილუსტრაციები, ასევე სახალისო მოწოდებები (მაგალითად, ხმამაღლა დაითვალო ათამდე და შეხტი) და ა.შ. ამ მიმართულების განვითარება შესაძლებელია მოსწავლეების შესაძლებლობებიდან და კლასის საჭიროებიდან გამომდინარე.

დამეთანხმებით, აღნიშნული ნაწილი მხოლოდ თეორია რომ არ იყოს, გადავწყვეტ პრაქტიკაში განმეხორციელებინდა და შემექმნა სამაგიდო თამაში.

სამიზნე აუდიტორიად ავიღე A1-A2 დონის მოსწავლეები (სწორედ ისინი, ვინც აღმოჩნდნენ ჩემთვის იდეის მომწოდებლები). სამაგიდო თამაშის მიზანი კი იყო ინტერკულტურული კომპეტენციისა და წიგნიერების კომპეტენციის განვითარების ხელშეწყობა. რა თქმა უნდა, ამ ყველაფერში თამაშის სამიზნე ენა უნდა ყოფილიყო ფრანგული. თამაშის გამჭოლი მიზნებიდან გამომდინარე, ცხადია, ლიტერატურული ნაწარმოები უნდა შემერჩია. რაც შეეხება ნაწარმოებს, მინდოდა აქაც ისეთი ნაწარმოები ყოფილიყო, რომელიც სამიზნე (ფრანგულ) ენაზე იქნებოდა შესრულებული. ასეთი ნაწარმოები, დამეთანხმებით, ძალიან ბევრია. შესაბამისად, გადავწყვიტე ისეთი ნაწარმოები ამელო, რომელიც „ახლოს“ იქნებოდა ჩვენთან, ჩვენს ცხოვრებასთან. შერჩევის კრიტერიუმები ნელ-ნელა ამცირებდა არჩევანის გამას. შევჩერდი ალექსანდრე დიუმას „კავკასიაზე“. აღნიშნული ნაწარმოები, გარდა ზემოთ ხსენებული ორი კრიტერიუმისა (ფრანგულ ენაზე შექმნილი ნაწარმოები და საქართველოსთან კავშირში), აკმაყოფილებდა კიდევ ერთს, აღნიშნული ჟანრის ნაწარმოებს გააჩნია ასაკობრივი ცენზი და ის სწორედ ჩემი მოსწავლეების შესაბამისი აღმოჩნდა.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხის გარკვევა დადგა დღის წესრიგში: თამაში გამომეყენებინა, როგორ ფორმალური განათლების ნაწილი და ჩამერთო ის საგნობრივ კურიკულუმში, თუ გამომეყენებინა არაფორმალური განათლების მიმართულებით და, შესაბამისად, ჩამერთო სასკოლო კურიკულუმში. ბევრი ფიქრის შემდეგ მივედი გადაწყვეტილებამდე, ორივე გზა მეცადა, ხოლო განხორციელების პროცესში დავკვირვებოდი, რომელი უფრო უკეთ მუშაობს და რომელია უფრო ეფექტიანი. საგნობრივი კურიკულუმის ჭრილში გადავწყვიტე აღნიშნული თამაშს პროექტის სახე მისცემოდა და მისი ბოლო ეტაპი – შემაჯამებელი დავალება, თამაშის პრეზენტაცია, სადაც მოწავლეები ისაუბრებდნენ საკუთარ გამოცდილებაზე, სირთულეებსა და შესაძლებლობებზე.

სამუშაოს შესრულებამდე განვსაზღვრეთ ის კონკრეტული უჯრები, რომლებიც შეიძლებოდა ყოფილიყო სათამაშო დაფაზე. დავაგინეთ, რომ სათამაშო დაფაზე გვექნებოდა შემდეგი შინაარსის უჯრები: დახურული შეკითხვები, მაგალითად, ალექსანდრე დიუმა მოგზაურობისას ახსენებს ქალაქ ფოთს, დაასახელე მისი

მდებარეობა და აჩვენებს ის საქართველს რუკაზე (Pendant son voyage, Alexandre Dumas passe parla ville Poti, dis où se trouve cette ville et situe la sr la carte de Géorgie), ამასთანავე, მოვამზადეთ ბარათი „გეოგრაფიული ცნობარი“, იმ შემთხვევაში, თუ მონაწილემ არ იცის კონკრეტული ქალაქის მდებარეობა, მას შეუძლია გადაინაცვლოს უკრაზე „მოსასვენებელი ადგილი“ და, შესაბამისად, „გეოგრაფიული ცნობარში“ მოძებნოს აღნიშნული ქალაქის მდებარეობა და შემდეგ კერძო განცხადებას თანაში. ასეთივე შეკითხვებითა და პასუხებით არის დახუნძლული ჩვენი სათამაშო დაფა.

საბოლოო ჯამში, თამაშისთვის შეიქმნა შემდეგი ბარათები: ბიბლიოთეკა, რომელშიც რომანიდან იმ კონკრეტულ ეპიზოდებზე არის საუბარი, რომელთა შესახებაც შეკითხვები არის დასმული სათამაშო დაფაზე; გეოგრაფიული ცნობარი, რომელშიც მოცემულია ინფორმაცია ყველა იმ გეოგრაფიული ადგილზე, რომელთა შესახებაც შეკითხვაა დასმული სათამაშო დაფაზე, ასევე ისტორიული ცნობარი, რომელიც ასევე მოიცავს იმ შეკითხვებზე პასუხს, რომლებიც ამავე დაფაზეა მოცემული. ეს იმისათვის, რომ, თუ მოთამაშე არ იცნობს ამ კონკრეტულ ნაწარმოებს, მას აქვს შესაძლებლობა გაიცნოს ის თამაშისას და შეექმნას ზოგადი წარმოდგენა აღნიშნული ნაწარმოების შესახებ.

დამხმარე ბარათებს აქვთ შემდეგი სახე :

choisis une bonne traduction

légis à légis

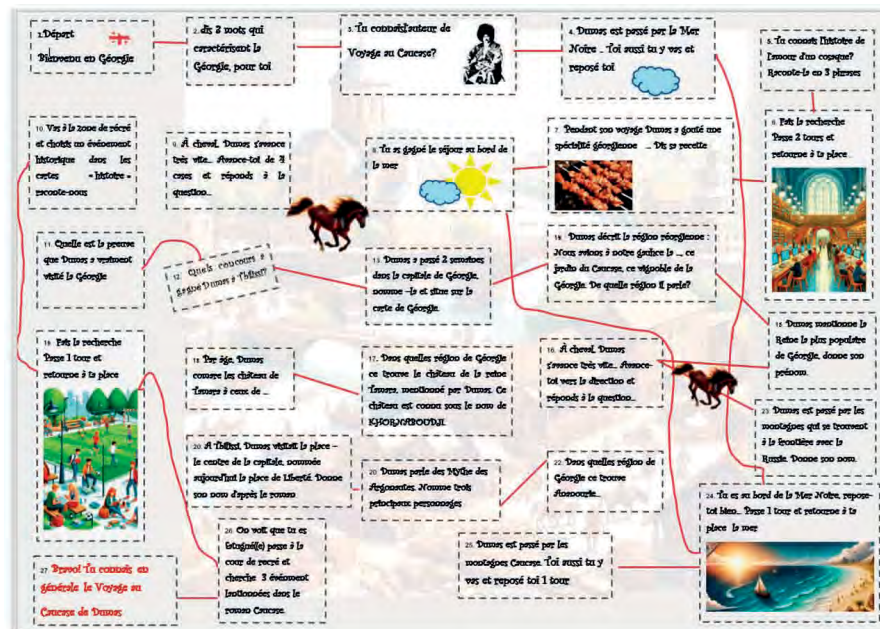
Au début du mois de décembre de cette année, le dialogue écrivain français Alexandre Dumas s'est rendu à Tbilissi pour visiter notre rédaction. Il a inspecté les locaux et les liens de la rédaction, partageant avec nous son regard expert. Cet écrivain de renommée mondiale, célèbre pour des œuvres telles que "Le Comte de Monte-Cristo", a eu le privilège de le rencontrer. Pour ceux qui n'ont pas encore découvert ses écrits, nous avons le plaisir d'annoncer que notre équipe a traduit "Le Comte de Monte-Cristo", que nous vous présenterons à l'entrée prochaine.

Lors de sa visite à la rédaction du magazine "Tbilissi", Alexandre Dumas fut accueilli avec un enthousiasme palpable. Les journalistes, honorés par la présence de cet illustre écrivain, échangeaient avec admiration ses anecdotes littéraires et ses réflexions sur l'art de l'écriture. La rencontre fut empreinte d'une atmosphère chaleureuse, chaque échange vibrant de l'éclat de son esprit et de la richesse de son expérience. Ce moment privilégié restera gravé dans les mémoires de tous les collaborateurs de "Tbilissi", marquant une journée inoubliable dans l'histoire du magazine.

Observe le document et réponds aux questions :

1. Quelle est la date de la visite d'Alexandre Dumas?
2. De quelle ville parle-t-on dans le texte?
3. Quelle photo représente cette ville?
4. Quelle photo représente la rédaction du magazine "Tbilissi"?
5. De quel roman parle-t-on dans l'annonce?
6. Le roman est-il connu en Géorgie?
7. Dis quelques mots à propos de Tbilissi au XIXe siècle.

საბოლოო ჯამში კი სამაგიდო თამაშის დაფა ასე გამოიყურება

სათამაშო დაფაზე განსათავსებელი უჯრებზე შემთხვევების შემდეგ დავიწყეთ ნაწარმოების დამუშავება, კითხვა ქართულ ენაზე, ხოლო მოსწავლეებისთვის საინტერესო ეპიზოდის აღმოჩენის შემთხვევაში, ანალოგიურ ეპიზოდს განვიხილავდით ფრანგულად. შემდგომ ამისა, საინტერესო ეპიზოდების გამოყოფის შემდეგ შევექმნით თამაშისთვის საჭირო საინფორმაციო ბარათები. მას შემდეგ, რაც დავასრულეთ სინტერესო ეპიზოდების ბარათებად დამზადება, აღნიშნულ ეპიზოდებსა და ფაქტებზე მოვიფიქრეთ შეკითხვები, რომლებიც დავიტანეთ სათამაშო დაფაზე.

დასკვნა: თამაშის შემუშავების პროცესმა უზრუნველყო მოსწავლეების ჩართულობა, ინდივიდუალური, წყვილებში თუ ჯგუფებში მუშაობა ხელს უწყობდა მათი მოტივაციის ამაღლებას, სკოლისადმი მიკუთვნებულობის განცდის ჩამოყალიბებას, რადგან მათ მიერ შექმნილი სამაგიდო თამაში სკოლის რესურსების ბანკში დაიმკვიდრებდა ადგილს. მომავალში სამაგიდო თამაშების გამოყენება შესაძლებლობას მოგვცემს მოვიწვიოთ და ჩავართოთ თამაშში სხვა სკოლები, რაც, საბოლოოდ, აქცევს სკოლას სოცო-კუტურულ ცენტრად. გარდა ამ ზოგადი მიზნებისა, აუცილებელია ითქვას ისიც, რომ აღნიშნულმა აქტივობამ (აქტივობათა ჯაჭვმა) გამოიწვია ენობრივი უნარების გაუმჯობესება (რეცეფციული და პროდუქციების უნარები), ამასთანავე, ლიტერატურული ნაწარმოების დამუშავებამ გააღვიძა ინტერესი სხვა წიგნებისადმი.

თვით ეს თამაში მნიშვნელოვანია იმით, რომ მისი გამოყენებისას, თუ მონაწილე არ იცნობს ამ კონკრეტულ ნაწარმოებს, შეუძლია გაცნოს მას თამაშის მიმდინარეობისას, ამაში კი დაეხმარებათ ის ბარათები, რომლებიც არის „ბიბლიოთეკაში“, „ისტორიულ ცნობარსა“, „გეოგრაფიულ ცნობარში“.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჟურნალი «phosphore» (ჟურნალი მოზარდებისათვის, საფრანგეთი)
2. L'orientation en 3e et l'affectation en lycée | Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse
3. monstagedetroisieme.fr/equipe-pedagogique#top
4. Stage de 3e : des informations pour accompagner l'organisation et le suivi du stage | Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse
5. Le stage de 3e | Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse

შეფასებისა და უკუკავშირის მნიშვნელობა უხსოური ენის სწავლებაში

ნინო შაშვაშვილი

მასწავლებელთა
პროფესიული განვითარების
ეროვნული ცენტრის ეროვნულ
უმცირესობათა ენების
ექსპერტ-კონსულტანტი

უცხოური ენის ცოდნის შეფასება თანამედროვე განათლებაში მრავალფეროვან და კომპლექსურ მიდგომებს მოითხოვს, რათა სრულად ასახოს მოსწავლეთა ენობრივი უნარები. უცხოური ენის შეფასება არა მხოლოდ გრამატიკისა და ლექსიკური ცოდნის შემოწმებას მოიცავს, არამედ ითვალისწინებს მოსმენის, საუბრის, წერისა და კითხვის უნარების (რაც ენის კომუნიკაციური გამოყენებისთვის აუცილებელია) შეფასებას.

თანამედროვე მიდგომები ენის ცოდნის შეფასებაში ორიენტირებულია რეალურ კონტექსტზე დაფუძნებულ და პრაქტიკულ მეთოდებზე, რაც ეხმარება მოსწავლეებს ენის გამოყენებაში სხვადასხვა სიტუაციაში. ამ გზით შესაძლებელია არა მხოლოდ მოსწავლის ცოდნისა და პროგრესის შემოწმება, არამედ მისი წახალისება ენის ბუნებრივი, ინტეგრირებული გამოყენებისკენ.

უცხოური ენის ცოდნის შეფასება შეიძლება მოიცავდეს ტრადიციულ ფორმატებს, როგორებიცაა: ტესტები და გამოცდები, ასევე ინტერაქტიული და შემოქმედებითი მეთოდებს, როგორებიცაა: როლური თამაშები, პრეზენტაციები, ჯგუფური პროექტები და პორტფოლიოზე დაფუძნებული შეფასება. მრავალფეროვანი მეთოდების კომბინაცია უზრუნველყოფს, რომ შეფასება მაქსიმალურად ზუსტად ასახავდეს მოსწავლეთა უნარებს და მათი ენობრივი კომპეტენციის რეალურ დონეს.

უცხოური ენის სწავლა სასკოლო ასაკში უმნიშვნელოვანესია, რადგან ბავშვების წორედ ამ პერიოდში განიცდიან ენის შესწავლისთვის აუცილებელ სიძლიერეს, რაც მათ ენის სწრაფ და ბუნებრივ ათვისებაში ეხმარება. ადრეულ ასაკში დაწყებული ენის სწავლა ხელს უწყობს მოსწავლეთა კოგნიტიური უნარების განვითარებას, აუმჯობესებს მათი მეხსიერების, კონცენტრაციისა და შემოქმედებითი აზროვნების უნარებს.

**მრავალფეროვანი მეთოდების
კომბინაცია უზრუნველყოფს,
რომ შეფასება მაქსიმალურად
ზუსტად ასახავდეს მოსწავლეთა
უნარებს და მათი ენობრივი
კომპეტენციის რეალურ დონეს.**

**უკუკავშირი ან ანის მხოლოდ
პოპსკანის ფორმალური
პროექტი; ეს ანის სწავლის
უწყვეტი კომპონენტია,
რომელიც სწორი მიმართულებით
ნაჩვენებია მოსწავლეს,
აქედან სტიმულს და ზრდის
მის თავდაჯერებულობას ენის
გამოყენებაში.**

სასკოლო ასაკში ენის შესწავლა ასევე აძლევს ბავშვებს უნიკალურ შესაძლებლობას, გაეცნონ სხვა კულტურებსა და ტრადიციებს, რაც კულტურული მრავალფეროვნების და ტოლერანტობის აღქმას აძლიერებს. უცხოური ენის ცოდნა მსოფლიოსთან კომუნიკაციის შესაძლებლობას აძლევს მოსწავლეებს, რაც მათი პიროვნული და აკადემიური განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია. კვლევები ადასტურებს, რომ უცხოური ენის სწავლის ადრეულ ასაკში დაწყება მოსწავლეებს ეხმარება აკადემიურ წარმატებაში არა მხოლოდ ენის გაკვეთილებზე, არამედ სხვა საგნებშიც. ეს განპირობებულია ენობრივი უნარების და ყურადღების განვითარების ინტეგრირებული პროცესით, რაც ბავშვებს აძლიერებს როგორც ინტელექტუალურად, ისე ემოციურად.

ამგვარად, სწორი და დროული უკუკავშირი მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ შეფასებისთვის, არამედ მოსწავლეთა განვითარებისკენ მიმართულ სწავლის უწყვეტი პროცესის გასამყარებლად. უკუკავშირის მეშვეობით მოსწავლეები იღებენ ზუსტ ინფორმაციას თავიანთი ცოდნისა და უნარების შესახებ, რაც მათ ეხმარება უცხოური ენის ეფექტიან ათვისებაში და რეალური კომუნიკაციური უნარების გამომუშავებაში.

უცხოური ენის სწავლება სკოლებში მოითხოვს არა მხოლოდ სწავლის პროცესი იყოს საინტერესო და ინტერაქტიული, არამედ არანაკლებ მნიშვნელოვანია, მისი პროცესი სწორად იყოს შეფასებული. ენის შესწავლის დინამიკა განსხვავდება სხვა საგნებისგან, რადგან ის მოიცავს მოსმენის, საუბრის, წერისა და წაკითხულის გაგების უნარების ერთობლივ განვითარებას. თითოეული ეს კომპონენტი საჭიროა სხვადასხვა მიდგომით შეფასდეს, რათა მოსწავლემ გაიგოს საკუთარი ძლიერი და სუსტი მხარეები, ხოლო მასწავლებელმა შეძლოს სწორი და დროული უკუკავშირის მიცემა.

მოწოდებული შეფასების სტრატეგიები და უკუკავშირი არა მხოლოდ ცოდნის ამოწმებს, არამედ აქტიურად ეხმარება მოსწავლეებს ენის პრაქტიკულ გამოყენებასა და მოტივაციის გაზრდაში. მნიშვნელოვანია, რომ თითოეული მეთოდი იყოს მრავალმხრივი და მოიცავდეს როგორც განმავითარებელ, ასევე შემაჯამებელ შეფასებას, რათა სრულად გამოჩნდეს მოსწავლის პროგრესი და საჭიროებები.

სწორი უკუკავშირი უცხოური ენის შესწავლის პროცესში გადამწყვეტ როლს ასრულებს, რადგან ის მოსწავლეებს ეხმარება გააცნობიერონ თავიანთი მიღწევები, სუსტი მხარეები და განვითარების პერსპექტივები. უკუკავშირი არ არის მხოლოდ შეფასების ფორმალური პროცესი; ეს არის სწავლის უწყვეტი კომპონენტი, რომელიც სწორი მიმართულებით წარუძღვება მოსწავლეს, აძლევს სტიმულს და ზრდის მის თავდაჯერებულობას ენის გამოყენებაში.

ეფექტიანი უკუკავშირი საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს, მიიღონ ინფორმაცია არა მხოლოდ საკუთარი ცოდნის დონის შესახებ, არამედ იმის შესახებაც, თუ როგორ გამოიყენონ ენა კომუნიკაციაში. მაგალითად, თუ მასწავლებელი წერით

დავალებაზე მოსწავლეს აცნობს, რომ მისმა ნაშრომმა სწორად გადმოსცა იდეა, მაგრამ აკლია სიზუსტე გრამატიკაში, მოსწავლეს შეუძლია ზუსტად გააანალიზოს საკუთარი შეცდომები და მათზე იმუშაოს.

უკუკავშირი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმიტომ, რომ მოსწავლეებს ეხმარება:

1. **გაუმჯობესონ საკუთარი პროგრესი** – მოსწავლეები ხედავენ, რაში არიან ძლიერები და რა მიმართულებით სჭირდებათ მეტი მუშაობა. ეს აძლევს მათ მოტივაციას და მკაფიო რეკომენდაციებს სწავლის გასაგრძელებლად.
2. **განივითარონ თვითშეფასების უნარი** – რეგულარული ეფექტური უკუკავშირი ეხმარება მოსწავლეებს გააანალიზონ საკუთარი შედეგები და განსაზღვრონ, თუ როგორ უნდა განვითარდნენ. ეს ზრდის მათ დამოუკიდებლობას სწავლის პროცესში.
3. **გაუმჯობესონ შედეგები და გააუმჯობესონ ენის გამოყენება** – უკუკავშირის გარეშე მოსწავლეებს შესაძლოა შეეცმნათ სირთულეები, რადგან არიან, რა შეცდომები დაუშვეს დროგორ გამოასწორონ ისინი. ეფექტური უკუკავშირი, რომელიც კონსტრუქციული და დეტალურია, ეხმარება მათ შეცდომების ანალიზსა და ეფექტურ გამოსწორებაში.
4. **მიიღონ სტიმული და დაინახონ სწავლის აზრი** – როდესაც მოსწავლეები ხედავენ, რომ სწავლის პროცესში წარმატებას აღწევენ და პოტენციალის სრულად გამოვლენას იწყებენ, ისინი უფრო მეტად მოტივირებულნი და ჩართულნი ხდებიან. სწორი უკუკავშირი ეხმარება მათ, იგრძნონ საკუთარი პროგრესი და დაინახონ ენაში წარმატების პერსპექტივა.

1. განმავითარებელი (ფორმალური) უფასობა

დაკვირვება და ყოველდღიური უკუკავშირი

განმავითარებელი (ფორმალური) შეფასება არის უწყვეტი პროცესის ნაწილი, რომელიც ეხმარება მასწავლებელს და მოსწავლეებს გაიგონ, როგორია სწავლის პროცესი. ეს შეიძლება განხორციელდეს ყოველდღიური აქტივობებით, სადაც მასწავლებელი აძლევს მცისიერ უკუკავშირს, მაგალითად, საუბრის, წერის ან დისკუსიის დროს. მასწავლებელი ყურადღებით ადევნებს თვალს, როგორ იყენებენ მოსწავლეები ახალი სიტყვებს, გრამატიკულ კონსტრუქციებს და ენის გამოყენების წესებს. ყოველდღიური უკუკავშირი უნდა იყოს მიცემული მოტივაციის და ხელშეწყობის გზით, რათა მოსწავლეებმა დაინახონ პროგრესი და არ შეშფოთდნენ დაშვებული შეცდომებით.

შუალედური შეფასება

შუალედური შეფასებები, რომლებიც ტარდება თემების დასრულების შემდეგ, ეხმარება მასწავლებელს და მოსწავლეებს გააცნობიერონ, რა მასალაა კარგად

იმენილი სწავლის მეთოდი
ხშირად იყენებს პრაქტიკულ
და ჩაბუნ სიტუაციებს
დაუქმნაუდ აქტიუობებს,
რაც უხმარება მოსწავლეს
ენაში პრაქტიკულად
„ჩაძინაუი“.

ათვისებული და რა თემებს სჭირდება უფრო მეტი დრო და ყურადღება. განმავითარებელი (ფორმატული) ტესტები შეიძლება მოიცავდეს მოკლე შეკითხვებს, ესეებს ან ზეპირ საუბრებს, რაც მოსწავლეებს უფრო თავისუფლად ამზადებს შემაჯამებელი შეფასებისთვის.

2. შემაჯამებელი შეფასება

შემაჯამებელი დავალებები, გამოცდები და ტესტები

შემაჯამებელი შეფასება ტარდება სწავლის (მსხვილი თემის), სემესტრის, წლის საბოლოო ეტაპზე და წარმოადგენს მოსწავლის ენის ცოდნის საბოლოო შეფასებას. ეს შეფასება მოიცავს ყველა უნარს: საუბრის, მოსმენის, წერისა და გრამატიკის ანალიზს. მაგალითად, მოსწავლეებს შეიძლება დაევალოთ ზეპირი პრეზენტაცია, სადაც მათ უნდა გამოიყენონ ის გრამატიკული და ლექსიკური უნარები, რომლებსაც დაეუფლნენ. ასეთი ტიპის დავალებები ეხმარება მასწავლებელს გაიგოს, რამდენად კარგად აითვისეს მოსწავლეებმა ენა.

პროექტები და პრეზენტაციები

პროექტებზე დაფუძნებული შემაჯამებელი შეფასება ეფექტური გზაა მოსწავლის ცოდნის მრავალმხრივ გამოსავლენად. მაგალითად, მოსწავლეები შეიძლება ამზადებდნენ პრეზენტაციებს უცხოური ქვეყნის კულტურაზე ან ანალიზებდნენ გარკვეულ საკითხებს უცხოურ ენაზე. ასეთი დავალებები ავლენს არა მხოლოდ მოსწავლის ენის ცოდნას, არამედ მოსწავლის კომუნიკაციისა და ინფორმაციის უნარს გადმოცემის სფეროში.

3. უკუკავშირი სწავლის პროცესში

კონსტრუქციული უკუკავშირი

უცხოური ენის სწავლებისას უკუკავშირის მიცემა უნდა იყოს კონსტრუქციული და დამხმარე ხასიათის. მოსწავლეები უფრო ეფექტურად იღებენ და ითვისებენ ენას, როდესაც მასწავლებელი სწორად იყენებს ე.წ. „ჩასწორებებს“, მაგალითად: „ამ სიტყვას სწორად იყენებ, შეგიძლია გრამატიკული სტრუქტურა უკეთესი გახადო შემდეგნაირად...“ ეს ეხმარება მოსწავლეებს, დაინახონ არა მხოლოდ შეცდომები, არამედ მათი გამოსწორების კონკრეტული მაგალითი.

წერტილოვანი უკუკავშირი

მნიშვნელოვანია, რომ უკუკავშირი იყოს კონკრეტული და ზუსტი. მოსწავლეებისთვის მნიშვნელოვანია, როდესაც მასწავლებელი მიუთითებს კონკრეტულ შეცდომებზე, მაგალითად, სწორი სიტყვების ან გრამატიკის არჩევაში. ასეთი ზუსტი უკუკავშირი იძლევა საშუალებას, მოსწავლემ უკეთ გაიგოს, როგორ გააუმჯობესოს შედეგი.

4. თვითშეფასება და ურთიერთშეფასება

თვითშეფასება

მოსწავლეებისათვის მნიშვნელოვანია საკუთარი პროგრესის თვითშეფასება, რაც მათ ეხმარება კრი-

ტიკულად შეაფასონ საკუთარი ცოდნა, დაინახონ ძლიერი და სუსტი მხარეები და მოემზადონ შედეგის გაუმჯობესებისთვის. თვითშეფასება შეიძლება მოიცავდეს დღიურების წარმოებას, სადაც მოსწავლეები აღწერენ, რა ისწავლეს და რა უნდა გააუმჯობესონ.

ურთიერთშეფასება

თანაკლასელების მიერ შესრულებული დავალებების შეფასება ავითარებს მოსწავლეების კრიტიკულ აზროვნებას და ეხმარება მათ სხვებისგან უკუკავშირის მიღებაში. ეს მეთოდი განსაკუთრებით ეფექტურია ზეპირი პრეზენტაციების ან გუნდური სამუშაოების დროს.

5. ენა და კომუნიკაცია როგორც უფასოების ნაწილი

ზეპირი კომუნიკაციის შეფასება

ზეპირი კომუნიკაციის შეფასება მნიშვნელოვანია, რადგან ის აჩვენებს, რამდენად კარგად შეუძლია მოსწავლეს ენის პრაქტიკულად გამოყენება. როლური თამაშები, დისკუსიები და დიალოგები მნიშვნელოვანია მოსწავლის ენობრივი უნარების სრულყოფისთვის და რეალურ სიტუაციებში გამოყენებისათვის.

წერიტი კომუნიკაცია

წერიტი დავალებების შეფასება მოიცავს როგორც გრამატიკის, ასევე სტრუქტურის, შინაარსის და გამოთქმების სიზუსტის შეფასებას. ეს ეხმარება მასწავლებელს გაიგოს, რამდენად კარგად შეუძლია მოსწავლეს აზრების გადმოცემა წერილობით.

6. ტექნოლოგიის გამოყენება უფასოებაში

ონლაინ პლატფორმები და აპლიკაციები

დღევანდელ სამყაროში ტექნოლოგიები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ენის შესწავლაში. ონლაინ პლატფორმები, როგორებიცაა Kahoot ან Quizlet, გამოიყენება ტესტების ჩატარებისა და ავტომატური შეფასებისათვის. ეს ხელს უწყობს მოსწავლეებს უფრო ინტერაქტიულად და მოტივაციურად ისწავლონ ენა, ხოლო მასწავლებლებს საშუალებას აძლევს სწრაფად შეაფასონ მათი პროგრესი.

7. სწავლების იმერსიული მეთოდი და მოსწავლის უფასოება

უცხოური ენის სწავლების იმერსიული მეთოდი ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური და შედეგზე ორიენტირებული სტრატეგიაა თანამედროვე განათლებაში, რადგან იმერსიული სწავლებისას მოსწავლე სრულად „ჩაძირული“ ენის გარემოში, რაც საშუალებას აძლევს მას ენას ბუნებრივად დაეუფლოს, როგორც ეს მშობლიურ ენაზე ხდება. სწავლების ამ მეთოდში ენა გამოიყენება, როგორც კომუნიკაციის ძირითადი საშუალება, რაც მნიშვნელოვნად ამაღლებს მოსწავლეების მოტივაციასა და ავითარებს ენის გამოყენების უნარებს.

იმერსიული სწავლებისას ყურადღება გადართმევა არა მხოლოდ ენის ფორმალურ სწავლებაზე, არამედ მის პრაქტიკულ გამოყენებაზე სხვადასხვა კონტექსტში. ეს ეხმარება მოსწავლეებს ენასთან ყოველდღიურ

**იმერსიული სწავლების მეთოდის
უპირატესობებიდან ერთ-ერთი
ყვადიან მნიშვნელოვან
ის არის, რომ მოსწავლეები
უფრო სწრაფად იწყებენ ენის
ბუნებრივ გამოყენებას, რადგან
ისინი იყენებენ მას რომელიც
კომუნიკაციის მთავარ იარაღს.
მათი ენობრივი კომპეტენცია
უფრო ფართოვდება, რადგან
მათ უნაწილად უნაწილად
მუდმივად კონტაქტში.**

ურთიერთობასა და მის ეფექტურ გამოყენებაში სხვადასხვა სიტუაციაში, რისი მიღწევაც ტრადიციული მეთოდებით ხშირად რთულია.

იმერსიული სწავლება ეფუძნება რამდენიმე ფუნდამენტურ პრინციპს: **ენას სწავლობენ კონტექსტში, ენა ხდება მოსწავლეების ყოველდღიური აქტივობების განუყოფელი ნაწილი და მათ ეძლევათ შესაძლებლობა რეალური სამყაროს ამოცანების შესრულებისას გამოიყენონ ენა.** სწორედ ეს პირობები ქმნის იმ მყარ საფუძველს, რომელიც ეხმარება მოსწავლეებს არა მხოლოდ გრამატიკისა და ლექსიკის შეძენაში, არამედ ენის პრაქტიკული და თავისუფალი გამოყენების უნარის განვითარებაში.

იმერსიული სწავლების მეთოდის უპირატესობებიდან ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ მოსწავლეები უფრო სწრაფად იწყებენ ენის ბუნებრივ გამოყენებას, რადგან ისინი იყენებენ მას როგორც კომუნიკაციის მთავარ იარაღს. მათი ენობრივი კომპეტენცია უფრო ფართოვდება, რადგან მათ უწევთ ენასთან უშუალო და მუდმივი კონტაქტი. ეს მიდგომა ხელს უწყობს არა მხოლოდ ენის ცოდნის, არამედ კულტურული გაგებისა და ინტეგრაციის უნარების განვითარებას, რაც კრიტიკულია გლობალიზაციის ეპოქაში.

იმერსიული სწავლების მეთოდები საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს იმოქმედონ როგორც აქტიურმა მონაწილეებმა სწავლის პროცესში და გამოიყენონ ენა არა მხოლოდ გაკვეთილებზე, არამედ რეალურ სიტუაციებში, რაც ზრდის როგორც მათი ენის ცოდნის დონეს, ასევე მოტივაციას.

შეფასება იმერსიულ სწავლებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული, რადგან სწორი შეფასების სტრატეგია კრიტიკულად მნიშვნელოვანია მოსწავლეების პროგრესისა და შედეგების სრულად ასახვისთვის. იმერსიულ სწავლებაში მოსწავლეები ხშირად არიან ჩართულნი ენის ბუნებრივ გარემოში, რაც უფრო პრაქტიკულ და ინტეგრირებულ შეფასებას მოითხოვს, ვიდრე ტრადიციული მეთოდები.

კონტექსტზე დაფუძნებული შეფასება

იმერსიულ სწავლებაში შეფასება უფრო კონტექსტური და კომპლექსურია. ამ შემთხვევაში, მოსწავლეების ენობრივი უნარების შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს რეალურ კომუნიკაციურ სიტუაციებს. მაგალითად, მოსწავლე შეიძლება შეფასდეს იმის მიხედვით, თუ როგორ იყენებს ენას პრობლემების გადაჭრისას, ჯგუფურ დისკუსიებში ან როლურ თამაშებში. ამ ტიპის შეფასება აჩვენებს არა მხოლოდ გრამატიკის ცოდნას, არამედ მის რეალურ უნარებს, რაც მნიშვნელოვანია ენის გამოყენებისთვის ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ზეპირი კომუნიკაციისა და კულტურული ინტეგრაციის შეფასება

იმერსიულ გარემოში ენის ცოდნა ხშირ შემთხვევაში ზეპირ და არაფორმალურ კომუნიკაციაში ვლინდება, ამიტომ აუცილებელია მოსწავლეების ზეპირი

კომუნიკაციის უნარების შეფასება, რომელიც ადეკვატურად ასახავს ენის თავისუფალ გამოყენებას რეალურ სიტუაციებში. მაგალითად, მოსწავლეებს შეიძლება დაევალოთ მონაწილეობა დისკუსიებში, პრეზენტაციებში ან რეალურ კომუნიკაციურ სიტუაციებში ქეისების გამოყენებით. გარდა ამისა, იმერსიული მეთოდი მნიშვნელოვან აქცენტს აკეთებს კულტურულ ასპექტებზე, ამიტომ შეფასების ნაწილად შეიძლება ჩაითვალოს მოსწავლის უნარი, გაიგოს და გაითვალისწინოს სხვა ქვეყნის კულტურა ენობრივი კონტექსტის ფარგლებში.

ინტერაქტიული და პორტფოლიოზე დაფუძნებული შეფასება

იმერსიულ სწავლებაში მოსწავლეები ხშირად ქმნიან სხვადასხვა ტიპის პროდუქციას – იქნება ეს წერიტი დავალებები, პროექტები, პრეზენტაციები თუ სხვა ენობრივი აქტივობები. პორტფოლიოზე დაფუძნებული შეფასება იძლევა უფრო კომპლექსურ და თანმიმდევრულ სურათს მოსწავლის პროგრესის შესახებ. მოსწავლეებს შეუძლიათ თავიანთი პორტფოლიოს მეშვეობით აჩვენონ, როგორ ვითარდებიან სხვადასხვა ასპექტში და რა მიმართულებით სჭირდებათ მეტი მუშაობა ან დახმარება.

იმერსიული სწავლების მეთოდი ხშირად იყენებს პრაქტიკულ და რეალურ სიტუაციებზე დაფუძნებულ აქტივობებს, რაც ეხმარება მოსწავლეებს ენაში პრაქტიკულად „ჩაძირვაში“. მაგალითად, თემაში „მოგზაურობა“ რამდენიმე კონკრეტული მაგალითი შეიძლება მოიცავდეს სხვადასხვა ტიპის აქტივობებს, რომლებიც ეხმარება მოსწავლეებს ენა რეალურ კონტექსტში განივითარონ.

როლური თამაში: აეროპორტში ჩასვლა

მოსწავლეები ინაწილებენ როლებს. მაგალითად, ერთი მოსწავლე თამაშობს ტურისტის როლს, მეორე კი – აეროპორტის თანამშრომლის. ტურისტმა უნდა იკითხოს ინფორმაცია ფრენის შესახებ, დაადგინოს ტრანსპორტის მიმართულებები ან მოითხოვოს დახმარება ბარგთან დაკავშირებით. რა თქმა უნდა, ამ ამოცანის შესასრულებლად მასწავლებელი წინასწარ მუშაობს კლასთან ერთად გრამატიკულ კონსტრუქციებზე, რაც მათ დიალოგის აგებაში, პრაქტიკული ზეპირი კომუნიკაციის უნარების გამოყენებაში დაეხმარება.

გიდის როლი

მოსწავლეებს ევალებათ, მოამზადონ პრეზენტაცია ქალაქზე. გიდის როლის მორგება საჭიროებს როგორც ქალაქზე ინფორმაციის მოძიებას, ასევე კულტურული და ისტორიული ღირსშესანიშნაობების საინტერესოდ წარდგენას. ეს აქტივობა აერთიანებს როგორც წერის, ასევე ზეპირი პრეზენტაციის უნარებს.

დასვენების გეგმის შედგენა

მოსწავლეები ქმნიან მოგზაურობის გეგმას, სადაც მათ უნდა აღწერონ სად მიდიან, რა სახის სატრანსპორტო საშუალებას იყენებენ, რა აქტივობებს გეგმავენ და რა ხარჯები აქვთ. ეს დავალება აერთიანებს არა მხოლოდ გრამატიკისა და ლექსიკის გამოყენებას, არამედ მათ საშუალებას აძლევს, განივითარონ პრაქტიკული უნარები წერასა და ზეპირ კომუნიკაციაში.

ბილეთის შეძენა და სასტუმროს დაჯავშნა

მოსწავლეები ირგებენ როლებს, სადაც ერთ-ერთი არის ტურისტი, ხოლო მეორე ტურისტული სააგენტოს წარმომადგენელი ან სასტუმროს თანამშრომელი. ამ სიტუაციაში ისინი სწავლობენ, როგორ შეიძინონ

**იმენიული სწავლის მეთოდი
სწრაფი იყენებს პრაქტიკულ
და ჩაღუნ სიტუაციებს
დაუძნებელ აქტიურობას, რას
ხმარება მოსწავლეს ენაში
პრაქტიკულად „ჩაქრწავი“.**

ბილეთები, დაჯავშნონ სასტუმროები, დასვან შესაბამისი კითხვები და უპასუხონ კითხვებს მომსახურების პირობების შესახებ. ეს აქტიურობა აერთიანებს დიალოგის ფორმატში გრამატიკისა და ლექსიკის პრაქტიკას.

მოგზაურობის დღიურის წერა

მოსწავლეებს შეუძლიათ მოამზადონ მოგზაურობის დღიური, სადაც ყოველდღიურად აღწერენ თავიანთ გამოცდილებას უცხო ქვეყანაში. ისინი წარმოადგენენ მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს, ინფორმაციას ადგილობრივი ღირსშესანიშნაობების შესახებ, საუბრობენ თავიანთ ემოციებზე და სხვა. ეს დავალება ავითარებს წერით უნარებს და იძლევა საშუალებას მოსწავლეებმა გამოავლინონ ლექსიკისა და გრამატიკის ცოდნა.

ამრიგად, იმერსიული სწავლების ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია სწორი ამოცანის დასახვასა და მოსწავლის შეფასებაზე. შეფასება არ უნდა იყოს მიმართული მხოლოდ ფორმალური გამოცდების ჩაბარებაზე, არამედ უნდა მოიცავდეს დინამიკურ და მრავალფეროვან მიდგომებს, რომლებიც ფოკუსირებულია მოსწავლის მიერ მიღებული ცოდნის აქტიურ გამოყენებაზე ენის სხვადასხვა კონტექსტში. ეფექტიანი შეფასება ეხმარება მოსწავლეებს გააცნობიერონ თავიანთი პროგრესი, გამოავლინონ სუსტი მხარეები და განავითარონ გრამატიკული და ლექსიკური უნარები პრაქტიკაში.

ასევე, შეფასებების კომბინაცია ეხმარება მასწავლებლებს, ზუსტად განსაზღვრონ თითოეული მოსწავლის პროგრესი და მისცენ მათ მყისიერი და სასარგებლო უკუკავშირი. იმერსიული სწავლების პროცესში შეფასება ხდება კომუნიკაციის და რეალური ცხოვრების სიტუაციებში ენის გამოყენების შემოწმება, რაც უფრო ღრმა და პრაქტიკულ ცოდნას აძლევს მოსწავლეებს.

ამგვარად, შეფასების მოქნილი და ადაპტირებული მიდგომა უმნიშვნელოვანესია არა მხოლოდ ენის ცოდნის შეფასებისთვის, არამედ მისი აქტიური გამოყენების წახალისებისთვის, რაც მოსწავლეებს ეხმარება უფრო სწრაფად და ეფექტურად დაეუფლონ უცხო ენას.

ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ესთეტიკური კოდის სტადიურობა

გიორგი აკლესვილი

ეთნომუსიკოლოგი,
ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი

მიუხედავად იმისა, რომ კაცობრიობას ფოლკლორის სამეცნიერო შესწავლის გამოცდილება გააჩნია, რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა ჟღერდეს, ფოლკლორის ესთეტიკური ბუნების, ესთეტიკური რაობის, მისი, როგორც კულტურის თავისთავადი მოვლენის, ესთეტიკური იერ-სახის განსამზღვრელი პრინციპების კვლევას ყველაზე ნაკლები ყურადღება ეთმობა. ეს განსაკუთრებით ხაზგასმით ქართული ფოლკლორისტიკის მისამართით შეიძლება ითქვას.

როგორც ჩანს, ამ შეუსაბამობას აქვს თავისი ლოგიკური ახსნა, თუმცა ამჟამად ამის კვლევას არ შეეუდგებიტ. ჩვენს ამოცანად გვსურს დავისახოთ ფოლკლორის, სახელდობრ, მუსიკალური ფოლკლორის, და კიდევ უფრო კონკრეტულად, ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ერთი მნიშვნელოვანი, მრავლისმეტყველი თავისებურების განხილვა ესთეტიკურ ჭრილში. ვგულისხმობთ მოვლენას, რომელიც მეტ-ნაკლები ხარისხით მსოფლიოს ყველა ხალხის ფოლკლორში იჩენს თავს, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში კი განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება; ამასთან, იგი სპეციფიკურად ფოლკლორული მოვლენაა და მას პროფესიულ ხელოვნებაში ფაქტობრივად არა აქვს ანალოგია. ეს გახლავთ სხვადასხვა ეპოქის ისტორიულ-სოციალურ პირობებში შექმნილი, სახისმეტყველების პრინციპებითა და ენობრივი სირთულის ხარისხით ძირეულად განსხვავებული ფოლკლორული ნაწარმოებების თანაარსებობის საკითხი.

ერთი შეხედვით, აქ უცნაური თითქმის არაფერია. მარტივი დართული, ნაკლებად განვითარებული და ზედმიწევნით რაფინირებული, ისტორიულ-ესთეტიკურ დროებათა ნიშნით აღბეჭდილი მხატვრული ნიმუშების ერთდროული არსებობა სრულიად ბუნებრივი, ჩვეულებრივი, არაფრით გამორჩეული ფაქტია პროფესიული ხელოვნების ნებისმიერი დარგისთვის, თუნდაც იმავე პროფესიული მუსიკისთვის. ამავე დროს, ეს ობიექტური რეალობაა ყოველი ერის ხალხურ შემოქმედებაში, მაგალითად, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში, რომლის

ჩვენს ამოცანად გვსურს
დავისახოთ ფოლკლორის,
სახელდობრ, მუსიკალური
ფოლკლორის, და კიდევ უფრო
კონკრეტულად, ქართული
მუსიკალური ფოლკლორის
ერთი მნიშვნელოვანი,
მრავლისმეტყველი თავისებურების
განხილვა ესთეტიკურ
წრიულში.

შემქმნელი ხალხი მე-20 საუკუნის ჩათვლით, თვით უკანასკნელ დრომდე, ასრულებდა მუსიკალური ფუძე-ენის ინტონაციურ ბირთვებზე აგებულ საკულტო თუ საწესო სიმღერებსა და სუფრული ჟანრის ურთულეს ნიმუშებს, არქაული იერის, მარტივი მუსიკალურ-მხატვრული სტრუქტურის შელოცვებსა თუ მითვლებს და გრანდიოზული მასშტაბის შრომის სიმღერებს, ნადურებს, ერთხმიან „დიდებს“, „ლაზარეს“, „იავნანას“ და სამხმიან „ჩაკრულოსა“ თუ „მრავალჟამიერს“, მაგრამ ფოკლორში უბრალო მღერასთან, ანუ უბრალო შესრულებასთან არა გვაქვს საქმე და არც შეიძლება გვქონდეს, ვინაიდან აქ შესრულება მუდამ წილნაყარია შემოქმედებასთან და, ფაქტობრივად, მასთან ერთად ამბივალენტური ბუნების მქონე რთულ ესთეტიკურ მოვლენას წარმოადგენს, რასაც „ფოლკლორული შემოქმედება“ შეგვიძლია გუწოდოთ. სწორედ, ეს არის ის ერთი უმთავრესი ფაქტორი, რომელიც ზემოხსენებულ მოვლენას პარადოქსულ ელფერს სძენს.

ფოლკლორში სინამდვილისადმი დამოკიდებულების ესთეტიკური გამოხატვის თავისებურებას წარმოადგენს დამთხვევა, თითქმის იგივეობა საკუთრივ შემოქმედებისა და ე.წ. შესრულებისა, ესთეტიკური განცდის ობიექტისა და სუბიექტისა, აქედან გამომდინარე, მხატვრული საქმიანობის ობიექტისა და სუბიექტისა. მხოლოდ ფოლკლორში იჩენს თავს ცნობილი ტრიადის – ავტორი – შემსრულებელი – შემფასებელი – ერთიანობა, რომლის ორგანულ მთლიანობას უზრუნველყოფს ხალხი, როგორც „ერთიანი კრებითი სუბიექტი“ (Гыцев 1966:21).

შესაბამისად, როდესაც მოცემული ერის რეალურად მუღერ მუსიკალურ-ფოლკლორულ ნიმუშებში ჩვენ ვხვდებით ეპოქალურად, ესთეტიკურად, მხატვრულ-ენობრივად სრულიად განსხვავებული ნიშან-თვისების მქონე ერთეულებს, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფოლკლორული ონტიურობის გამო თითოეული მათგანი

არა მარტო სრულდება, არამედ გამუდმებით იქმნება მოცემული დროის კრებითი სუბიექტის (Гyceв1966:21) მიერ და რეპროდუცირების უწყვეტი პროცესის წყალობით იძენს ყოფიერებას. ანუ, საუბარი გვაქვს არა უბრალო თანაარსებობაზე ერთსა და იმავე დროში, ერთსა და იმავე საზოგადოებაში მათ ერთდროულ ემპირიულ მოცემულობაზე, არამედ სპეციფიკურ შემოქმედებით პროცესზე. იგი, წესით და რიგით, ღრმად წინააღმდეგობრივ ესთეტიკურ პლანში უნდა მიმდინარეობდეს, რასაც შინაგანი წინააღმდეგობები და შეჯახებები უნდა მოსდევდეს, მაგრამ, როგორც ცნობილია, ფოლკლორში მსგავსი არაფერი შეინიშნება.

ამასთან, ფოლკლორი, როგორც მხატვრული ნაწარმოებების მატერიალურად არაფიქსირებული გადაცემის ხელოვნება, მოკლებულია იმის საშუალებას, რომ მრავალსაუკუნოვანი მემკვიდრეობა წერილობითი სახით შემოუნახოს შთამომავლობას. სწორედ თაობიდან თაობაზე ცოცხალი, ზეპირი გადაცემა წარმოადგენს ფოლკლორული ნაწარმოების ცხოველყოფილობის ერთადერთ ფორმას და, იმავდროულად, მის არსებით ესთეტიკურ კატეგორიას. ამიტომ, სახისმეტყველების სირთულითა და ხარისხით განსხვავებული ფოლკლორული ნიმუშების თანაარსებობასა და თანაქმნადობას ვერც მათი ოდესღაც შექმნისა და შემდგომი მატერიალური შენახვა-გადაცემის მექანიზმით ავხსნით.

თუკი ერთხელ ერთმა რომელიმე თაობამ მსოფლმხედველობითი, ესთეტიკური, სოციალური და თუ რაიმე სხვა მოტივით უარი თქვა ფოლკლორულ ნიმუშებზე, აღარ გადასცა ისინი მომდევნო თაობას და ამოშალა საკუთარი მეხსიერებიდან, არ არსებობს მათი გადარჩენის არანაირი გზა. გადარჩენის ერთადერთი საშუალება იქნება, თუკი თავად ხალხი ინებებს ამ ფოლკლორული ნიმუშების რეანიმაციას და მოახდენს მათ აქტუალიზებას, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ხალხის ცნობიერების რომელიმე შრეშია დაღეჭილი. ამ დროს ამოქმედდება ფოლკლორისტიკაში კარგად ცნობილი ფოლკლორული ნაწარმოების ლატენტური, ფარული არსებობის წესი (Пидаль, 1961). თუმცა, მივიწყებულის გაცოცხლება და მისი შემდგომი ფუნქციონირება იხვევს ზეპირი მეხსიერებით განხორციელდება.

ასე რომ, ზეპირობა, გარდა იმისა, რომ ფოლკლორის განუყოფელი ატრიბუტია, ამასთან ქმედითი საშუალებაცაა ყოველივე ესთეტიკურად დრომოჭმულის დასავიწყებლად. არაწერილობითი ტრადიციის ხელოვნება, როგორც ხალხის ყოფის ნაწილი, ცოცხლობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ხალხური შემოქმედების მხატვრული სახეები უწყვეტ კავშირში იმყოფებიან ხალხის მსოფლმხედველობასთან და ისინი ერთმანეთს იდეურად და ესთეტიკურად შეესატყვისებიან (Мациевский, 1977). ამიტომ ფოლკლორული ნაწარმოების არსებობის, მისი გადარჩენისა და საუკუნეთა ტევრში გამოვლის ფაქტი თავისთავად მოწმობს მის აქტუალობასა და ესთეტიკურ ვარგისიანობას. ფოლკლორული ნაწარმოების სოციალურ-ესთეტიკური ფუნქციონირება, ჩვენი აზრით, ფოლკლორის ერთ-ერთი უმთავრესი აქსიოლოგიური კრიტერიუმი.

აქედან გამომდინარე, ფოლკლორში ყველაფერი თანამედროვეა, ახალიც, ძველიც; უფრო მეტიც, თავად ახლისა და ძველის ცნება ფოლკლორისტიკისთვისაა ცნობილი და ღირებული, თორემ ფოლკლორი მას არ იცნობს, შესაბამისად, არც ითვალისწინებს. ფოლკლორისთვის ყველაფერი თანადროულია და, აქედან გამომდინარე, „თანამედროვეა“. ეს, ასე ვთქვათ, თანამედროვეობის ფოკლორული გაგებაა, უფრო ზუსტად, ფოკლორული თანამედროვეობაა. სწორედ, ამ ფოკლორულ თანამედროვეობაში ვლინდება ზემოთ აღწერილი მოვლენა სრული სიცხადითა და პარადოქსულობით. თუმცა, ეს პარადოქსულობა არაფოკლორულია, იგი ფოკლორისთვის ორგანული მოვლენის გონებატვრეტი თი აღქმით მიღებული შთაბეჭდილებაა, რისი

**ქართული ენის ზეპირი
მეცნიერება სანაწილად
შეიძლება მოფიქრდეს –
ესეთივენი განათარბის
განსხვავებულ ეტაპებზე
შეიძინი მსიკადურ-
ფოლოლოგი ნიშნების ფართო
საქმური, რაც შესაძლებელ ხლის
მათ ჩატროსაქმულ განიღვას
და ისტორიულ უკუზნას.**

საფუძველიც ის მეტაესთეტიკური განსხვავებაა, რომელიც ფოლკლორულსა და არაფოლკლორულ კულტურებს შორის არსებობს. ფოლკლორი თავად არაფერს პარადოქსულს ამ მოვლენაში არ ხედავს და უმტკივნეულოდ ითავსებს მას, რაც ვერაფრით თავსდება პროფესიული ხელოვნების ფარგლებში და, თუკი ამ უკანასკნელში მაინც იჩენს თავს, მხოლოდ მცირედი დროით, ძირითადად, მხატვრულ-ესთეტიკურ ეპოქათა გასაყარზე, რასაც, როგორც წესი, ძველის ძირეული სახეცვლა ან, სულაც, ძველის ახლით ჩანაცვლება მოჰყვება ხოლმე.

რატომ არ შეიძლება ფოლკლორში მსგავსი რამ, მით უმეტეს, როგორც აღვნიშნეთ, ზეპირობა გამორიცხავს წინარე ესთეტიკური მოდელების მექანიკურ შემონახვას? რით შეიძლება აიხსნას ის, რომ ერს საუკუნეების განმავლობაში გამომუშავებული აქვს მხატვრული აზროვნების საკუთარი პრინციპები, ამ პრინციპების შესატყვისი მხატვრული ენა, რომელიც ევოლუციურად ვითარდება, რთულდება, განიცდის ნაირგვარ მეტამორფოზებს და ევოლუციური განვითარების მაღალ სტადიებზე, ახლად შემუშავებული სახისმეტყველების ნორმების პარალელურად(!), იგივე ერი *ქმნის* ისეთივე ნიმუშებს, როგორებსაც საუკუნეების წინათ და ამავე საუკუნეთა განმავლობაში *ქმნიდა*, ინახავდა, ამუშავებდა და რეპროდუცირებდა?! *მეტყველებს* იმავე მხატვრულ ენაზე, რაზეც ამ ნაწარმოებების თავდაპირველი ავტორი – გარდასულ ეპოქათა კრებითი სუბიექტი (Гусев, 1966) *მეტყველებდა*?! ანდა, რა უშლიდა ხელს ამ კრებით სუბიექტს შეენარჩუნებინა წეს-ჩვეულებები, მაგრამ გარდაექმნა, „გაეთანამედროვეებინა“ მხატვრული ენა, ანუ მოეხდინა ესთეტიკური ცნობიერების ერთგვარი სტანდარტიზაცია, რაც სრულიად ბუნებრივი მოვლენა იქნებოდა ინდივიდუალური ხელოვნების ესთეტიკის თვალთახედვით?!

ჩვენი აზრით, ამ მოვლენის ახსნა მხოლოდ ესთეტიკურ პლანშია შესაძლებელი. ვფიქრობთ, მას განაპირობებს ფოლკლორის ესთეტიკური პოლისტადიურობა, რომლის საფუძველიც ფოლკლორის შემქმნელი კრებითი სუბიექტის (Гусев, 1966) ტევადი ესთეტიკური ცნობიერებაა. ზოგადად, იდეა ფოლკლორის პოლისტადიურობის შესახებ ფოლკლორისტიკისთვის ახალი არ არის. მაგალითად, იგი მკაფიოდ აქვს გამოთქმული ი. ზემცოვსკის ნაშრომში „Народная музыка и современность“ (Земцовский, 1977), ოღონდაც მასთან აქცენტი ფოლკლორის ონტიურ თავისებურებებსა და სოციალურ-ისტორიულ ბუნებაზეა გადატანილი. ჩვენ კი გვსურს გამოვთქვათ მოსაზრება ფოლკლორის ესთეტიკური პოლისტადიურობის შესახებ, რადგანაც ვთვლით, რომ პოლისტადიურია, პირველ რიგში, მისი ესთეტიკური ბუნება, რომელიც ერის ცხოვრების მოცემული დროით-სივრცული მონაკვეთის ვერტიკალურ განასერში ფოლკლორის ესთეტიკურ მრავალსახეობად წარმოგვიდგება.

ვფიქრობთ, პროფესიული ხელოვნებისაგან განსხვავებით, ფოლკლორში გაფართოებულია სამყაროს ესთეტიკური ათვისება-გადამუშავების ფარგლები. სპეციფიკურია თავად ესთეტიკური სუბიექტ-ობიექტის დამოკიდებულება. ფოლკლორული სუბიექტი, ანუ ფოლკლორული კულტურის შემქმნელი, ამთვისებელი და მუდმივი ინტერპრეტატორი, ახერხებს ქრონოლოგიურად დაშორებული ისტორიული ეპოქების ესთეტიკური მოდელების შემონახვას; ის კი არ ანაცვლებს ერთიმეორეს, არამედ აფართოებს საკუთარი ესთეტიკური ცნობიერების საზღვრებს, რომელშიც მუდმივი ქმნადობის პრინციპით, უმტკივნეულოდ თანაარსებობს განსხვავებული ესთეტიკური ბუნების ფოლკლორული ნაწარმოებები.

ფოლკლორი ტრადიციული ხელოვნებაა და აქ, ახალი მხატვრულ-სააზროვნო სისტემა წინარეს მოშლის, გადალახვის, ძველის აფეთქების გარეშე ახერხებს თვითდამკვიდრებას (Земцовский, 1977:94). სწორედ ამიტომ, ფოლკლორში არ ხდება ერთი მხატვრული მეთოდის მიერ მეორის სწრაფი ცვლა. აქ საქმე გვაქვს თანაარსებული მეთოდების სისტემის თანდათანობით და ნელ სახეცვლასთან (Гусев, 1966). სხვადასხვა ესთეტიკური მიმართების, ესთეტიკურ სუბიექტსა და ობიექტს შორის არსებული რეალური, ვიტალური კავშირ-ურთიერთობების მოხსნისა და ესთეტიკურ ურთიერთობებში შენახვის განსხვავებული ხარისხით ნიშანდებული ნაწარმოებების თანაარსებობა ადასტურებს „ერთიანი კრებითი სუბიექტის“ (Гусев, 1966) უნიკალურ კოლექტიურ უნარს შეითავსოს, ერთიან ესთეტიკურ ცნობიერებაში უკონფლიქტოდ მოაქციოს ის, რაც ვერ თავსდება პროფესიულ ხელოვნებაში.

ჩვენი აზრით, ეს ყველა ერის ფოლკლორის ზოგადი ესთეტიკური კანონზომიერებაა, რომელიც განსაკუთრებით მკაფიოდ ქართული მუსიკალური ფოლკლორის აქტივში არსებული ნაწარმოებების მაგალითზე იკითხება. ვფიქრობთ, ეს რამდენიმე მიზეზით შეიძლება აიხსნას: 1) როგორც ჩანს, ქართველი ხალხის ესთეტიკური ცნობიერება გამოკვეთილი მრავალსახეობითა და ტევადობით ხასიათდება; 2) ქართველი ერის ზეპირმა მეხსიერებამ ხანგრძლივად შემოინახა მსოფლმხედველობრივ-ესთეტიკური განვითარების განსხვავებულ ეტაპებზე შექმნილი მუსიკალურ-ფოლკლორული ნიმუშების ფართო სპექტრი, რაც შესაძლებელს ხდის მათ რეტროსპექტულ განხილვასა და ისტორიულ უკუფენას; 3) ქართულ ხალხურ მუსიკაში შეიქმნა ურთულესი მხატვრული ნიმუშები, რომელთა გვერდითაც მარტივი მუსიკალურ-ესთეტიკური სტრუქტურის სიმღერებიც განაგრძობდა არსებობას. ამდენად, ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში თვალშისაცემია მხატვრული აზროვნების ისტორიული განვითარების ძალზე ფართო ამპლიტუდა, რაც ნათლად წარმოაჩენს მის ესთეტიკურ პოლისტადიურობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Бычков.В.(ред)(1986). *История эстетической мысли*, т. 1 Москва: Искусство
2. Гусев, Виктор.(1966). *Эстетика фольклора*. Ленинград: Наука
3. Земцовский, Изалий. (1977). *Народная музыка и современность*. В сб.: Горковенко, Александр и Гусев, Виктор (ред.). *Современность и фольклор*. Стр.57-58. Москва: Музыка
4. Мациевский, Игорь. (1977). *Современность и инструментальная музыка бесписьменной традиции*. В сб.: Горковенко, Александр и Гусев, Виктор (ред.). *Современность и фольклор*. Стр.87. Москва: Музыка
5. Пидаль, Рауль. (1961). *Избранные произведения*. Пер. с испанского. Москва: Искусство.

ვიკა პალაშვილი

ეთნომუსიკოლოგი,
ხელოვნებათმცოდნეობის
დოქტორი

სახელები, რომლებიც არ უნდა დავივიწყოთ – „ზემოიზიანად აზნაურივით“

„რამდენი იცით, აბა მითხარით,
ან ქუთაისი ანდა მურმანი;
კაცი, რომელიც დადის გიტარით,
სიმღერისა და ლექსის გურმანი.“

შინაგანი გუნდრეზობაა ის,
რაც გუნდას გათიწივით
შემოქმედებს გამოარჩევს და
რაც ასე აკლია თანამედროვე
სამყაროს. თანაც მისაღ
შესრულებას პიროვნების
ხიზლი დაჰყარვს.

აწ განსვენებული შესანიშნავი პიროვნებისა და პოეტის, ბატონი ენდი ნემსიშვილის ეს ლექსი ზუსტად ასახავს არა მხოლოდ ქუთაისის, არამედ ქართული სიმღერის მოყვარულთა მრავალათასიანი არმიის დამოკიდებულებას ბატონი მურმან შათირიშვილის მიმართ, რომელსაც წელს 85 წელი შეუსრულდა. მურმან შათირიშვილი უაღრესად საინტერესო მომღერალია, რომლის მიერ შესრულებული იმერული ჰანგები ფართო საზოგადოებამ რამდენიმე წლის წინათ მოისმინა და უმაღლესად გამოარჩია თვითმყოფადი ჟღერადობით, ორიგინალური ტემბრითა და შესრულების მანერით; გაიცნო ფართო საზოგადოებამ საქართველოში და სოციალური ქსელის მეშვეობით, გლობალურად, თორემ ბატონ მურმანს მთელი იმერეთი ისედაც შესანიშნავად იცნობდა და აფასებდა. საკმარისია ითქვას, რომ იგი ორი უძვირფასესი ქალაქის – ქუთაისისა და ვანის – საპატიო მოქალაქე გახლავთ; ბატონი ჯემალ ჭკუასელის ხელმძღვანელობით მღეროდა ქუთაისის სიმღერისა და ცეკვის სახელმწიფო აკადემიურ ანსამბლში, არის მრავალი მიწვევებული ქალაქური სიმღერის მცოდნე, იშვიათი მუსიკალური მეხსიერების მქონე პიროვნება, რომელიც თავისი ცხოვრების წესით, ურთიერთობის კულტურით, იმერული სასიმღერო ტრადიციების ერთგულებით თანამედროვე ეპოქაში ქუთაისური კოლორიტის განსახიერებაა.

შინაგანი გულწრფელობაა ის, რაც მურმან შათირიშვილის შემოქმედებას გამოარჩევს და რაც ასე აკლია თანამედროვე სამყაროს. თანაც მისეულ შესრუ-

ლებას პირველქმნილობის ხიბლი დაჰკრავს. იგრძნობა, რომ იგი არის გამგრძელებელი ქუთაისური, სალონური სიმღერების საუკეთესო ტრადიციებისა. ეს ნათლად ჩანს არა მხოლოდ ჟანრის სტილური ნიშან-თვისებების სიღრმისეულ ცოდნაში, არამედ პოეტური ლირიკის მნიშვნელობის შეგრძნებაში.

ბატონი მურმანი უზუსტესად გრძნობს ვერბალური და მუსიკალური ინტონაციის შინაგან ერთიანობას. იგი არასოდეს განიხილავს პოეტურ ტექსტს ოდენ მუსიკალური ჰანგის თანმდევ მოვლენად სიმღერაში, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე, როცა მომღერალი არსებითად, მუსიკალური ფრაზის „სწორად“ აუღერებამეა მომართული და სემანტიკურ მხარეს ნაკლებ ყურადღებას უთმობს. ბატონი მურმანი, პირიქით, მაქსიმალურად ამახვილებს ყურადღებას სიტყვაზე, ლექსის შინაარსზე, ბგერათ რიგზე, მეტრო-რიტმულ თავისებურებებზე და სწორედ მათზე დაყრდნობით აყალიბებს მუსიკალურ ფრაზას. ამის შედეგად საკუთრივ მუსიკალური კომპონენტი მასთან გაცილებით გამომსახველი, ღრმა და რელიეფურია. ცხადად იგრძნობა, რომ მომღერალს გაცნობიერებული აქვს, რისი თქმა უნდა და ეს მიმართება, თავის მხრივ, საშუალებას აძლევს თავისუფალი ინტერპრეტაციისას, რომელშიც არ იკარგება მხატვრული მთლიანობა და სახეობრივი სიმწყობრე. სწორედ ამიტომაც, რომ ყოველ ჯერზე ბატონი მურმანის შესრულება ახლებურად აღიქმება, ვინაიდან ის ცვლის ფრაზირებას, დინამიკურ შტრიხებს, ინტონაციურ აქცენტებს, მაგრამ ყოველ ჯერზე მისი შესრულება შინაგანად მთლიანი, მწყობრი და შთამბეჭდავია.

ზემოთქმული ყველაზე უკეთ ჩანს მურმან შათირიშვილის რეპერტუარის ყველაზე პოპულარულ სასიმღერო პოპურიში, სახელწოდებით „იმერული ლილინი“. „ჩიტუნები შემომსხდარან ხეზე და ღელეში ჩახატულან ერთად...“, – ამ საწყის ფრაზას ისე მოხდენილად იწყებს ბატონი მურმანი, რომ შეუძლებელია აკვარელით შესრულებული ფერწერული ტილოს შინაგანი სიმსუბუქითა და ფერადოვნებით თვალწინ

არ დაგიდგეს ეს იდილიური სურათი; ხოლო როცა ჩვეული შემართებითა და შინაგანი არტისტიზმით, მოხდენილად ჩაიმღერებს შესანიშნავი პოეტის, დავით კვიცარიძის, ცნობილ სტრიქონებს, თითქოს ნათლად ხედავ, „ზემოიმერელ აზნაურივით“ როგორ „მიიკვანძება ბილიკი ტყეში“...

დღეს, როცა რესტორნის მუსიკა პროფესიულ სცენასა და სატელევიზო ეკრანზე ასე მოურიდებლად და ამ დოზით ავიდა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია და დასაფასებელია ის, რაც ბატონმა მურმანმა შეძლო და რასაც თითზე ჩამოსათვლელი მომღერალი ახერხებს ჩვენში: ყველგან, სადაც კი უხდებოდა სიმღერა – სცენაზე, სუფრასთან თუ რესტორანში – მაღალი, ნატიფი ხელოვნების ესთეტიკური კატეგორიებით საზრდოობდა და სწორედ ამ მიმართებით ჩამოყალიბდა მისი განუმეორებელი საშემსრულებლო სტილი, ამდენად საინტერესოდ და ყველასგან განსხვავებულად რომ აღიქმება ქართველი მსმენელის მიერ.

დიდხანს სიცოცხლე და შემოქმედებითი დღეგრძელობა მინდა ვუსურვო ამ იშვიათ შემოქმედსა და პიროვნებას, ნამდვილ „ქუთაისელ დენდს“, როგორც მურმან შათირიშვილს პროფესორმა ავთანდილ მიქაბერიძემ უწოდა. დიდ მასეტროს, მიხეილ თუმანიშვილს რომ დავესესხო: „რა აზრი აქვს გამოცდილების დაგროვებას, თუკი ის არავის გადაეცი“. ქართული სალონური სიმღერის ტრადიციებით დაინტერესებული კიდევ მრავალი თაობისთვის აქვს გადასაცემი ბატონ მურმანს თავისი მდიდარი გამოცდილება. ასე რომ, კიდევ მრავალგზის:

„ზემოიმერელ აზნაურივით,
მ
ი
ი
კ
ვ
ა
ნ
წ
ე
ბ
ა
ბილიკი ტყეში!..“

ჯგუფური მესაქიანობის პროცესი რეგიონულ სამუსიკო სკოლებში

ნუსა ტაყაიშვილი

მასწავლებელთა
პროფესიული
განვითარების ეროვნული
ცენტრის მუსიკის
ექსპერტ-კონსულტანტი

სტატიაში წარმოდგენილია 2020-2021 სასწავლო წელს
განხორციელებული კვლევის შედეგები

წინამდებარე კვლევა მიზნად ისახავს საქართველოს რეგიონებში სამუსიკო განათლების მდგომარეობის შესწავლას და სამუსიკო სკოლებში მიმდინარე ჯგუფური მეცადინეობის პროცესის თავისებურებების დადგენას. ამისთვის ექვსი სამუსიკო სკოლა იქნა შერჩეული – სამ-სამი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოდან. კერძოდ,

აღმოსავლეთ საქართველო

- მცხეთა-მთიანეთი – ფასანაურის სამუსიკო სკოლა
- ქვემო ქართლი – გარდაბნის სამუსიკო სკოლა
- კახეთი – ლაგოდეხის სამუსიკო სკოლა

დასავლეთ საქართველო

- იმერეთი – ტყიბულის სამუსიკო სკოლა
- გურია – ოზურგეთის სამუსიკო სკოლა
- რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი – ცაგერის სამუსიკო სკოლა.

თითოეულ სკოლასთან დაკავშირებით დაზუსტებულია შემდეგი მონაცემები:

- სკოლის სრული სახელი და სამართლებრივი სტატუსი
- შექმნის თარიღი
- სპეციალობის კლასები
- მოსწავლეთა რაოდენობა
- ჯგუფური მეცადინეობის დისციპლინები
- ასევე, კონკრეტული სკოლის გამორჩეული მახასიათებლები.

ა(ა)იპ დუშეთის მუნიციპალიტეტის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის ფილიალი – **დაბა ფა-სანაურის სამუსიკო სკოლა** 1974 წელს შეიქმნა. 1995 წლიდან მას სათავეში მელიწკაურების ოჯახი უდგას: რომან მელიწკაური – მომღერალი, მისი მეუღლე რენა მელიწკაური – პიანისტი, კონცერტმაისტერი, თამაზ მელიწკაური – მათი ვაჟი, მევიოლინე, ფორტეპიანოს პედაგოგი. 2020-2021 სასწავლო წლის მონაცემებით სკოლას 45-50 მოსწავლე ჰყავს.

ბატონი თამაზი კვირაში რამდენიმე დღეს ფასანაურში ატარებს, ფორტეპიანოსა და ვიოლინოზე დაკვრას ასწავლის ბავშვებს სამუსიკო სკოლის ნ ფილიალში: ანანურში, ქვეშეთში, ციხისძირში, ჭართალსა და პავლეურში, სადაც სასწავლო პროცესი ოჯახებში ან საჯარო სკოლაში ამ მიზნით გამოყოფილ ოთახში არსებულ ფორტეპიანოზე მიმდინარეობს. მელიწკაურების ოჯახის მიერ ფასანაურის ცენტრში მდებარე ორსართულიანი შენობის, როგორც სახელოვნებო კერის, შენარჩუნება გმირობის ტოლფასი გახდა.

როგორც თავად ბატონი თამაზი ამბობს, სამუსიკო სკოლებში დღეს არსებული სისტემა და მასალები „რეალობასაა მოწყვეტილი, საბჭოურია“, რის საპირისპიროდაც საკუთარი მიდგომებით წარმართავს სასწავლო პროცესს. სიახლეს წარმოადგენს სოლფეჯიოს ინტეგრირება სპეციალობასთან – კილო-ტონალობა, შესრულების ხერხები, ტერმინოლოგია, ფორმა სპეციალობაში მეცადინეობის პროცესში განიხილება. ნოტების შესასწავლად სკოლაში ლოტოს ტიპის სათამაშო ბარათები აქვთ შემუშავებული, სადაც გამოსახუ-

ღია ხუთხაზიან სისტემაზე დაწერილი სხვადასხვა სიმაღლის ნოტები, მოსწავლეებმა კი უნდა წაიკითხონ და რეგისტრიც მიუთითონ. ეს ბარათები პოპულარობით სარგებლობს რეგიონის მოსწავლეთა ოჯახებშიც. როგორც აღინიშნა, სამუსიკო სკოლაში მიღებული ცოდნა მოსწავლეებს საჯარო სკოლაში ადგებათ.

მუსლიტერატურის ჯგუფურ მეცადინეობებს 8–11 მოსწავლე ესწრება. პანდემიის პერიოდში მოსწავლეებს „კონსპექტები“ ეგზავნებოდათ, მითითებულ აუდიომასალას კი თავად ისმენდნენ.

1975 წელს ჩამოყალიბებულ **გარდაბნის სამუსიკო სკოლაში** – ა(ა)იპ გარდაბნის მუნიციპალიტეტის **სკოლების გაერთიანება** – ფორტეპიანო, ვოკალი, ხალხური საკრავები ისწავლება და ვიოლინოც დაემატა. განსაკუთრებული მიგნებაა I–II კლასებში „მუსიკის მოსმენა“ სოლფეჯიოს კვალდაკვალ, სადაც ნახულობენ ანიმაციურ ფილმებს, სწავლობენ ჟანრებს, რაც ერთგვარი მომზადებაა მუსლიტერატურისათვის. მოსწავლეები ბევრს ისმენენ და უცქერენ, რაც განსაკუთრებით მოსწონთ.

სოლფეჯიოს პედაგოგმა თავისი რამდენიმე მიგნება გაგვიზიარა: „სოლფეჯიოს გაკვეთილზე ნაკლებადაა დრო კარნახისათვის, უფრო გეპირად ტარდება“; პატარა და დიდი სეკუნდების ჟღერადობის განსხვავებას კი პედაგოგის ეასწავლის მე-2 კლასში: „პ2 ბუზუნებს“ დამსვის კამზე“, დ2 პასუხობს, „არა, მეო“ და „ტყაპ“ ბრტყლად მოიკალათებს“, რაც ძალიან უადვილებს ბავშვებს განსხვავების მიხედვრას. სემესტრის ბოლოს მოსწავლეებს შემაჯამებელი გამოკითხვა აქვთ, წერენ ტესტურ დავალებებს; სემესტრის განმავლობაში ადგილიდანვე პასუხობენ, რასაც ერთად აფასებს მთელი ჯგუფი.

აღსანიშნავია საგუნდო პროექტი სკოლის მენეჯერის, ქორმაისტერ მარიამ არველაძის ხელმძღვანელობით, რომელიც წარმოადგენდა ანიმაციური ფილმებიდან კადრების ფონზე შესაბამისი მუსიკალური ფრაგმენტების ცოცხალ შესრულებას.

ა(ა)იპ ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტის სახელოვნებო სკოლების გაერთიანება (1957) ვარდისუბნის, ლელიანის, აფენის სამუსიკო სკოლებს აერთიანებს, დასახელებულ სამუსიკო სკოლებში მოსწავლეთა რაოდენობა 190-ია (82, 21, 41, 46).

სკოლა ადმინისტრაციის ინიციატივით შვიდწლედად ჩამოყალიბდა და აქტიური საშემსრულებლო პრაქტიკა აქვს. მოქმედებს სპეციალური ფორტეპიანოსა და ვიოლინოს კლასი. ეს სკოლა, ისევე როგორც სხვა სკოლები, აქტიურად მონაწილეობს რეგიონულ ღონისძიებებში და, შესაბამისად, მათი კონცერტებიც დიდი პოპულარობით სარგებლობს რეგიონის საზოგადოებასა და მუნიციპალიტეტში.

„მუსიკა რომ შეუყვარდეთ და ესიამოვნოთ, ვცდილობ, მუსლიტერატურისა და ფოლკლორის არსებული მასალა გავამარტივე და შევკვეცე დ. ლონღაძის სახელმძღვანელო. კომპოზიტორების შესახებ ვასწავლი მის შემოქმედებას, ეპოქას და ვცდილობ, გაიაზრონ მისი მნიშვნელობა და მიხვდნენ, რატომ ისწავლება ამ კომპოზიტორების შემოქმედება“, – ამბობს სკოლის მუსლიტერატურის მასწავლებელი.

„ბევრს ვისმენთ, მოსმენის დროს ვაჩვენებ ანალიზს: მსჯელობენ მელოდიაზე, ჰარმონიაზე, რიტმზე, ჟანრზე, ფორმაზე. უვითარდებიანთ მოსმენის კულტურა, გემოვნება, სამეტყველო აპარატი და ეჩვევიან დარგობრივ ენას“. სოლფეჯიოც – სამღერო ნომერი, კარნახი – ანალიზის საფუძველზე ისწავლება. იყენებენ ირინა ბარბაქაძის სახელმძღვანელოს, მიმართავენ განმავითარებელ შეფასებას. დასკვნითი გამოცდა წერიითი და ზეპირი სახითაა. სკოლის გუნდი საქართველოს საგუნდო საზოგადოების კონკურსებში წარმატებით იღებს მონაწილეობას, ჰყავთ ფოლკლორული ანსამბლიც. როგორც აღინიშნა, მათი შეფასება საკონცერტო გამოსვლებით ხდება.

ა(ა)იბ ტყეზულის მუნიციპალიტეტის მაყვალა ქასრაშვილის სახელობის ხელოვნების სკოლას (1951) საქართველოს სახალხო არტისტის, მომღერალ მაყვალა ქასრაშვილის სახელი 2003 წელს მიენიჭა. ხელოვნების სკოლას ფართო არჩევანი აქვს და მოსწავლეებს ბალეტსა და ქართული ცეკვასაც სთავაზობს. 2020-2021 სასწავლო წლებში სკოლაში 248 მოსწავლე ირიცხებოდა. სპეციალობის კლასში ფორტეპიანო, ვიოლინო, ფლეიტა, კლასიკური გიტარა, საესტრადო სიმღერები, ხალხური საკრავებია წარმოდგენილი. რაც შეეხება ჯგუფურ მეცადინეობას, გაიმართა ფოლკლორის საღამო „გურიის კუთხე“, როგორც კურსის შეჯამება.

ა(ა)იბ ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის გრიგოლ კილაძის სახელობის მუსიკალური სკოლაში (1937) ფორტეპიანო, ვიოლინო, ქართული ხალხური საკრავები ისწავლება. ამ უკანასკნელს სიმღერასთან ერთად ასწავლიან. სპეციალობის მიუხედავად, ბავშვები ყველა თეორიულ საგანს სწავლობენ: მუსლიტერატურას, სოლფეჯიოს, ფოლკლორს, სადაც ხალხური სიმღერების ნიმუშებიც სრულდება. გუნდზე დასწრება ნებაყოფლობითია, სკოლაში ფუნქციონირებს ფოკლორული ანსამბლი და სიმღერა არჩევითი საგნის სახით.

სკოლას 4 განყოფილება აქვს – ოზურგეთის (178 მოსწავლე), ნატანების, მაკვანეთის, ბახვისა – სულ 213 მოსწავლე. სკოლის რამდენიმე კურსდამთავრებულმა კონსერვატორიაში გააგრძელა სწავლა. ნატანების განყოფილების სოლფეჯიოს მასწავლებლის დემაგული ყალიბიდან შესახებ აღნიშნავენ, რომ „მასთან ყველა მღერის, გუნდი აქვს თითოეულ ჯგუფში“. თავად პედაგოგი სწავლების პროცესში ორ მიმართულებას გამოყოფს: 1) სანოტო დამწერლობის გათავისება, 2) რიტმული განვითარება, 3) სუფთა ინტონირება. სწავლის საწყის ეტაპზე პედაგოგი საკუთარი ინიციატივით დამატებით ინდივიდუალურ გაკვეთილებს უტარებს მოსწავლეებს ინტონაციის დამუშავებაზე. შემდეგი ეტაპი მოსწავლეთა ერთობლივი მღერაა. I კლასის ბოლოს მოსწავლე „მღერის, მარცხენა ხელით დირიჟორობს, მარჯვენათი უკრავს, გასწავლი, სახლში როგორ იმეცადინოს“. ასევე, მოსწავლეებს ასწავლის პატარა ფრაგმენტების ანალიზს – როგორი ხასიათია, რა ინტერვალებია გამოყენებული, მაჟორია თუ მინორი და ა. შ.

მეჩე ყურაშვილის სახელობის ცაგერის სამუსიკო სკოლაში (1958) 70 მოსწავლეა. სპეციალობის კლასში ასწავლიან ფორტეპიანოს. მოსწავლეები ახლომდებარე სოფლებიდან დადიან და დიდი მანძილის გავლა უწევთ ფეხით. სკოლასა და გუნდს რუსუდან ყურაშვილი – ყურაშვილების ოჯახის წარმომადგენელი – ხელმძღვანელობს. სკოლაში დამკვიდრებულია შეფასების 5-ბალიანი სისტემა. თეორიული საგნებიდან სწავლობენ სოლფეჯიოს – სოლფეჯირება, გამები, ტონალობაში აკორდებისა და ინტერვალების აგება, გეპირი და წერიტი კარნახი, მუსლიტერატურას. თეორიული საგნების პედაგოგი იზა ჩაკვეტაძე: „ზოგადსაგანმანათლებლო სფეროში მიღებული გამოცდილებით ვიყენებ თანამედროვე მიდგომებს, განმავითარებელ შეფასებას, ტესტურ დავალებებს“ და სხვა სასწავლო მასალას, რომელიც სურათზეა წარმოდგენილი. იგი გაკვეთილებს სხვადასხვა რესურსით ამდიდრებს.

თვეში ერთხელ მოსწავლეებს საკონტროლო გაკვეთილი აქვთ. დასკვნითი გამოცდა სკოლის დარბაზში ტარდება გეპირი და წერიტი სახით.

ზემოთ მოყვანილი და ინტერვიუებიდან მიღებული სხვა მასალის საფუძველზე შეიძლება შემდეგი დასკვნების გამოტანა:

- სასწავლო პროცესი ინტენსიურად წარიმართება.
- თითოეული სკოლის პედაგოგიური კოლექტივი და ადმინისტრაცია დიდ სამოქალაქო პასუხისმგებლობას ამაჟღავნებს.
- სამუსიკო სკოლებს რეგიონის მასშტაბით აქვთ კულტურულ-საგანმანათლებლო დატვირთვა.
- სამუსიკო სკოლები არსებობს დამოუკიდებელი სახით, აქვს ფილიალები რეგიონში, არის ასევე განყოფილებების სისტემაში ან სახელოვნებო გაერთიანების ნაწილი.
- აქვთ შენობა, დარბაზი (ერთ-ერთი სკოლა იყენებს კულტურის სახლის დარბაზს), უმთავრესად აქვთ ბიბლიოთეკა, საკრავები (უმეტესად ძველი, მეტ-ნაკლებად ვარგისი).
- სწავლება ექვს ან შვიდწლიანია.
- სპეციალობის კლასში, ძირითადად, ფორტეპიანო, ვიოლინო, იშვიათად სხვა საკრავებიც ჩნდება (გიტარა, ფლეიტა, ვოკალი, ხალხური საკრავები), ერთ სკოლაში გვხვდება საესტრადო სიმღერის მიმართულებაც.
- ჯგუფური მეცადინეობებიდან ტარდება სოლფეჯიო, მუსლიტერატურა, ფოლკლორი, გუნდი, გვხვდება ასევე ფოლკლორული ანსამბლი, მუსიკის მოსმენა.
- სოლფეჯიო ისწავლება I-VI/VII, მუსლიტერატურა III-VI/IV-VI/IV-VII კლასებში, ფოლკლორი - მე-5 ან მე-6 კლასებში.
- დასკვნითი გამოცდები მნიშვნელოვან ღონისძიებას წარმოადგენს. სპეციალურ და თეორიულ საგნებში გამოცდები დარბაზში ტარდება, ზეპირი და წერითი სახით, ფილიალებში გამოცდებს ყოველთვის ესწრებიან რაიონული განყოფილების წარმომადგენლები.
- თეორიულ საგნებში, ძირითადად, იყენებენ კულტურის სამინისტროს 1990 წლის პროგრამას, თუმცა ზოგიერთ სკოლაში სხვაც დაასახელეს, მაგალითად, ირინა ბარბაქაძის სახელმძღვანელო.
- მოსწავლეებს წარმატებები აქვთ, რაც ადგილობრივ კონკურსებში მონაწილეობითა და გამარჯვებებით, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიაში სწავლის გაგრძელებით დასტურდება.
- მუსიკის სწავლების მსურველთა კონტიგენტი საკმაოდ დიდია, ბევრი მოსწავლე დადის არცთუ ახლომდებარე სოფლებიდან.
- მასწავლებლების ანაზღაურება მინიმალურია.
- მუნიციპალიტეტისა და მერიის მხრიდან რეგიონებში განსხვავებული დამოკიდებულებაა. ზოგიერთ რეგიონში, მაგალითად, ხონი, ტყიბული, ლაგოდეხი, ოზურგეთი) სამუსიკო განათლებას დიდი მხარდაჭერა აქვს, ზოგიერთ რეგიონში – ნაკლები.

სკოლების წარმომადგენლებთან ჩატარებული ინტერვიუების დროს გამოიკვეთა შემდეგი საჭიროებები:

- მასწავლებლის სტატუსის ცვლილება და ხელფასის გაზრდა, რაც ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემად გვევლინება.
- ახალი კადრების მიზიდვა, თაობათა ცვლის აუცილებლობა. სამუსიკო სკოლებში ყველაზე უმცროსი თაობის პედაგოგების უმეტესობა 50-55 წლისაა. ინტერვიუებიდან გამოჩნდა, რომ ამ პრობლემის გადაჭრას სკოლების წარმომადგენლები რეგიონული საშუალო-სპეციალური სასწავლებლების ამოქმედებაში ხედავენ.
- სისტემა განახლებას საჭიროებს, რისთვისაც უნდა განახლდეს მეთოდური მასალები და ჩატარდეს ტრენინგები.
- აუცილებელია ტექნიკური აღჭურვილობის განახლება/შეძენა.
- გამოითქვა 6-წლიანი სკოლების შვიდწლედან ჩამოყალიბების სურვილი.

აღსანიშნავია, რომ 2022-2023 წლებში კულტურისა და სპორტის სამინისტროს ორგანიზებით დარგის ექსპერტებით დაკომპლექტებული სამუშაო ჯგუფების მიერ მომზადდა პროექტი – **საქართველოს კანონი ფორმალური სახელოვნებო განათლების რეგულირების შესახებ**, რომელიც სკოლისგარეშე სახელოვნებო განათლების რეფორმას ისახავს მიზნად. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ზოგადად განმანათლებლო სექტორში მუსიკის სწავლების პროცესს ხშირად სწორედ სამუსიკო სკოლების პედაგოგები წარმართავენ. შესაბამისად, ამ ორ საქმიანობას შორის არსებული არსობრივი განსხვავება – ერთი მხრივ, **პროფესიული** და მეორე მხრივ, **ზოგადი** სამუსიკო განათლების მიცემა, ავითარებს მასწავლებელს და ამდიდრებს მის გამოცდილებას.

P.S. კვლევაში გაწეული დახმარებისათვის მადლობას ვუხდით დასახელებული სკოლების ადმინისტრაციისა და პედაგოგიური კოლექტივების წარმომადგენლებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ფასანაურის სამუსიკო სკოლა <https://bit.ly/41mbNPs>
2. გარდაბნის სამუსიკო სკოლა <https://bit.ly/41mcac0>
3. ლაგოდეხის სახელოვნებო სკოლების გაერთიანება <https://www.lagodekhi.gov.ge/ge/aaip-saxelovnebo-skolebis-gaertianeba>
4. ტყიბულის ხელოვნების სკოლა <https://www.bia.ge/company/27951> <https://www.interpressnews.ge/ka/article/205311-tqibulis-xelovnebis-skola-iubilaria/>
5. ოზურგეთის მუსიკალური სკოლა <https://bit.ly/3CXjqSv>
6. ცაგერის სამუსიკო სკოლა <https://bit.ly/4g2u88W>

ირინა ჯურავსკაია

ხელოვნებათმცოდნე

თეთრი რისი

მომავლის ხშირად ჩივიან, რომ ხელოვნება სასკოლო სახელების იერარქიაში თითქმის ბოლო ადგილზეა მესიქისა და სკოლის გაკვეთილთან ერთად. ჯოჯაძე სახლის მნიშვნელობის მტკიცებას მისი და მხმარე, დამატებით როლამდე ვიწროვდება: თითქმის უფრო მნიშვნელოვანი საგნების უკეთ სწავლაში გვხვდებით ან შემოქმედებითობა სამომავლო პროფესიებს დამატებითი ბრჭყვიალა უნარით ამდიდრებს. თითქმის მას საზოგადოების ცხოვრებაში დამოუკიდებელი და, ამავე დროს, სხვა ყველაფერთან მუდმივ კავშირში მყოფი მნიშვნელობა არ გააჩნდეს. ცხადია, ეს ტექსტი მხოლოდ საგნის ავტორიტეტის დაცვის მიზნით არ შემირჩევია, თუმცა მგონია, რომ მასწავლებლებს კიდევ ერთხელ შეახსენებს საკუთარი საქმის მნიშვნელობასა და კეთილშობილებას. მწერლისა და კრიტიკოსის, ჯონ ბერგერის, ეს მცირე და მშვენიერი ტექსტი თეთრი ჩიტის შესახებ მისი ესეების ერთ-ერთ კრებულში შემხვდა და, რადგან ჩემთვის, როგორც მასწავლებლისთვის, ბევრი ნიშნით საინტერესო და დასაფიქრებელი აღმოჩნდა, ვთარგმნე, რათა მკითხველისთვის გამეზიარებინა. თარგმანის მეორე მიზეზიც არსებობს. ცოტა ხნის წინ ანარქისტულმა ბიბლიოთეკამ ავტორის ყველაზე ცნობილი და გავლენიანი წიგნი „ხედვის გზები“ გამოსცა ქართულ ენაზე. „ხედვის გზები“ თავდაპირველად 1972 წელს BBC-ს არხზე ოთხნაწილიანი ფილმის სახით გამოვიდა და მალე წიგნად იქცა. ეს არის დასავლური ხელოვნების ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო ანალიზი, განიხილავს ხედვის საკითხს, თანამედროვე ეპოქაში წარსული დროის ხელოვნების დანახვისა და წაკითხვის დაბრკოლებებსა და შესაძლებლობებს, სურათების მასობრივ რეპროდუქციას, რეკლამის ენას, ძველ და თანამედროვე

საზოგადოების ხელოვნებაში ქალების რეპრეზენტაციას. უხილავი ქვეტექსტების აღმოჩენისთვის ეს წიგნი არამარტო წასაკითხი, არამედ ზედმიწევნით დასათვალიერებელია. ამიტომ, ვფიქრობ, ხელოვნების მასწავლებლებისთვის საგაკვეთილო შინაარსის გამდიდრებისა და განსაკუთრებით საინტერპრეტაციო საქმიანობის დროს მნიშვნელოვანი დამხმარე იქნება.

იგივე შეგვიძლია ვთქვათ წინამდებარე მცირე ტექსტზეც, რომელიც ხელოვნების თითქმის უმარტივეს ფორმაზე მსჯელობით იწყება და მშვენიერებასთან შეხვედრის მომენტს, მისი აღქმის მუდმივ და წუთიერ ორმაგ დასტურს ფენო-მენოლოგიურად განიხილავს. ბერგერი ამბობს, რომ ხელოვნება კი არ ჰბაძავს ბუნებას, არამედ იმეორებს შექმნას და ინახავს იმედს. ეს კი ხელოვნების მასწავლებლებს ჩვენს რთულ დროსა და ყოველდღიურობის უღმობლობაში არ უნდა დაგვავიწყდეს.

თეთრი ჩიტი

დროდადრო სხვადასხვა ინსტიტუტში მეპატიჟებოდნენ, ძირითადად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, იმისთვის, რომ ესთეტიკის შესახებ მესაუბრა. ერთხელ ვიფიქრე წავსულიყავი და თან წამელო თეთრი ხისგან გაკეთებული ჩიტი, მაგრამ არ წავსულვარ. საქმე ისაა, რომ, თუ არ ისაუბრე იმედის ცნებისა და ბოროტების არსებობის შესახებ, ესთეტიკაზეც ვერ ისაუბრებ.

გრძელი ზამთრების დროს ზემო სავოიას (საფრანგეთი) ზოგიერთ მხარეში, მწყემსები ხის ჩიტებს აკეთებდნენ და სამზარეულოში კიდებდნენ, ალბათ, სამლოცველოებშიც. მოგზაურ მეგობრებს უთქვამთ, რომ მსგავსი, იმავე პრინციპით გაკეთებული ჩიტები ჩეხოსლოვაკიაში, რუსეთსა და ბალტიისპირეთშიც უნახავთ. შეიძლება ეს ტრადიცია კიდევ უფრო ფართოდაც არის გავრცელებული.

ამ ჩიტების აგების პრინციპი საკმაოდ მარტივია. თუმცა რიგიანი ჩიტის გაკეთება დიდ ოსტატობას მოითხოვს. 15 სანტიმეტრი სიგრძის და დაახლოებით 3 სანტიმეტრამდე სიგანისა და სისქის ფიჭვის ორი ფიცარია საჭირო. შემდეგ მაქსიმალური ღრეკადობისთვის, წყალში უნდა დალბეს და ბოლოს გამოითალოს. ერთი ნაწილი თავი, ტანი და კუდია, მეორე კი ფრთებს განასახიერებს. შექმნის ხელოვნება ძირითადად ფრთების და კუდის ბუმბულის გამოთლაში მდგომარეობს. თითოეული ფრთის მთლიანი ნაწილი ერთი ბუმბულის სილუეტის მიხედვით ითლება. შემდეგ ეს ნაწილი ცამეტ თხელ ფენად იჭრება. ამ ფენების ფაქიზად, სათითაოდ გადახსნა არის საჭირო, რათა საბოლოოდ მარაოს ფორმა მივიღოთ. იგივე მეორდება მეორე ფრთისა და კუდის ბუმბულების გაკეთებისას. ხის ორი ნაწილი ჯვრული გადაკვეთით ერთდება და ჩიტიც მზადაა. წებოს არავინ ხმარობს – გადაკვეთის ადგილს

ჯონ ბერიანის, ეს მუხი და მშვენიერი ტანსუთი თეთრი ჩიტის შესახებ მისი ასეაბის ერთ-ერთი პრაქტიკული შეხვედრა და, ჩაფხან ჩაფთვის, რომლის მასწავლებლისთვის, ბავი ნიშნით სანსტანსო და დასაუნიჩაბალი აღმორდა, პთარაფა, ჩათა მკითხველისთვის გააფიჩაჩაჩინა.

მხოლოდ ერთი ლურსმანი სჭირდება. ჩიტი ძალიან მსუბუქია, მხოლოდ 50-90 გრამს იწონის. მას ძაფს აბამენ და ბუხრის თავიდან, ან ტერის კოჭზე გადმოკიდებენ ისე, რომ ჰაერის ნაკადთან ერთად იმოძრაოს.

აბსურდული იქნება რომელიმე ასეთი ჩიტის ვან გოგის ავტოპორტრეტთან ან რემბრანდტის ჯვარცმასთან შედარება. ეს სახლში გაკეთებული მარტივი ნივთია, ტრადიციული ხელობის მიხედვით დამუშავებული და გამეორებული ფორმა. თუმცა ეს უკიდურესი სიმარტივე გვაძლევს იმ ღირსებების დახარისხების საშუალებას, რომლებიც ასეთ სიამოვნებას და იდუმალ განცდას გვანიჭებს ჩიტის ცქერისას.

პირველი ფიგურატიული გადმოცემა რეპრეზენტაციაა – ვუყურებთ ჩიტს, უფრო ზუსტად მტრედს, ალბათ ჰაერში გამოკიდებულს. ამგვარად ვხედავთ მინიშნებას გარემოზე, ბუნების სამყაროზე; მეორე – ასახვის საგნის არჩევანი (მფრინავი ჩიტი) და ადგილის კონტექსტი (სახლი, სადაც ცოცხალი ჩიტი ნაკლებად გვხვდება) – საგანს სიმბოლოდ წარმოაჩენს. ეს პირველადი სიმბოლიზმი მალევე ერთიანდება ზოგად კულტურულ სიმბოლიზმთან. ჩიტს, უფრო ზუსტად რომ ითქვას, მტრედს, უამრავ კულტურაში სიმბოლურ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. მესამე, გამოყენებული მასალის პათივისცემაა. ხე დამუშავებულია მისივე თვისებების – სიმსუბუქის, დრეკადობის და ტექსტურის – მიხედვით. უყურებ და გიკვირს, რა ჩინებულად შეიძლება იქცეს ხე ჩიტად. მეოთხე კი ფორმის ერთიანობა და ეკონომიაა. მიუხედავად საგნის თვალსაჩინო სირთულისა, მისი გაკეთების გრამატიკა მარტივია, მკაცრიც კი. მისი სისავსე ვარჯიშის შედეგია, რომელიც ასევე ვარაიაციაა. მეხუთე ისაა, რომ ადამიანის შექმნილი საგანი გაოცებას იწვევს: საერთოდ როგორ შეიქმნა ასეთი რამ?

აქ ზოგადი განმარტება გავაკეთე. თუმცა ყველა, ვისთვისაც უცხოა ეს ტექნიკა, გაკეთების საიდუმლოს აღმოსაჩენად მტრედის ხელში ალებას და ზედმიწევნით დათვალიერებას მოინდომებს.

ეს ხუთი თვისება დაუნაწევრებლად და სრულად აღქმისას, ხანმოკლე დამინგ, საიდუმლოს წინაშე ყოფნის განცდას იწვევს. უყურებ ხის ნაჭერს, რომელიც ჩიტად იქცა. უყურებ ჩიტს, რომელიც როგორღაც ჩიტზე მეტია. უყურებ იმას, რაც იდუმალი ოსტატობითა და ერთგვარი სიყვარულით გააკეთეს.

აქამდე ვცადე თეთრი ჩიტის ის თვისებები გამომეყო, მშვენიერების განცდას რომ იწვევს (თუმცა სიტყვა განცდა, რომელიც გულის, დაგარკვეულწილად წარმოსახვის მოქმედებას აღნიშნავს, ერთგვარად დამაბნეველია, რადგან ჩვენ იმგვარ განცდას გგულისხმობთ, რომელსაც სხვასთან, ჩვენთან გამოცდილებით დაკავშირებულთან, საქმე არ აქვს; ძირითადი საფუძველი კი ისაა, რომ ამ დროს „მე“ დიდ გაურკვევლობაშია). თუმცა ჩემი განმარტებები არსებითი შეკითხვების დასმას ითხოვს. მათ ესთეტიკა ხელოვნებამდე დაჰყავთ და არაფერს ამბობენ ხელოვნებისა და ბუნების ურთიერთობის, ხელოვნებისა და სამყაროს ურთიერთკავშირის შესახებ.

მთის, უდაბნოში ახლად ჩასული მზის, ხეხილის წინაშე მშვენიერების განცდა გვეუფლება. შესაბამისად, თავიდან უნდა დავიწყოთ, ამჯერად არა ადამიანის მიერ შექმნილი საგნით, არამედ ბუნებით, რომელშიც გავჩნდით.

ურბანული ცხოვრება ყოველთვის მიდრეკილი იყო ბუნების სენტიმენტალური ხედვისკენ. ბუნება განიხილება ბაღად, ფანჯრის ჩარჩოში მოთავსებულ ხედად, ან თავისუფლების ველად. მწყემსებს, მეზღვაურებს, მომთაბარეებს უკეთ ეცოდინებოდათ, რომ ბუნება ენერგია და ბრძოლაა. ბუნება არის ის, რაც ყველანაირი დაპირების გარეშე არსებობს. თუ ადამიანი მას ველად, გარემოებად წარმოიდგენს, მაშინ ეს ველი აღქმული უნდა იყოს, როგორც თანაბრად გამოსადეგი სივრცე როგორც სიკეთისთვის, ასევე ბოროტებისთვის. მისი ენერგია შემზარავად ინდიფერენტულია. სიცოცხლის პირველი საჭიროება თავშესაფარია, თავშესაფარი ბუნებისგან; პირველი ლოცვა დაცვისთვისაა; სიცოცხლის პირველი ნიშანი ტკივილია. თუ ჩავთვლით, რომ

შექმნას ჰქონდამიზანი, უნდა ვთქვათ ისიც, რომ ის დაფარულია. მისი აღმოჩენა ხელშეუხებლად, მხოლოდ ნიშნებში შეიძლება და არასოდეს ფაქტობრივ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით.

სწორედ ამ უნუგეშო ბუნებრივ კონტექსტში გვხვდება მშვენიერება. ამ შეხვედრის ხასიათი მოულოდნელი და განუჭვრეტელია. ქარიშხალი თავისით ამოვარდება ხოლმე, ზღვა ბინძური ნაცრისფრიდან აკვამარინისფრად იცვლება, მოწყვეტილი ზვავის ნაყარიდან ყვავილი იზრდება, ჯურღმულების თავზე მთვარე ამოდის. დრამატული მაგალითები მომყავს, რათა კონტექსტის უნუგეშობას გავუსვა ხაზი. ყოველდღიურ მაგალითებზე რომ დავფიქრდე, მშვენიერებასთან შეხვედრა მაინც ყოველთვის გამონაკლისია, ყოველთვის, მიუხედავად რაღაცისა, ამიტომაც გვაღელვებს.

შესაძლოა იმის მტკიცებაც, რომ ბუნების მშვენიერებით აღელვებას ფუნქციური საფუძველი აქვს: ყვავილები ნაყოფიერების დაპირებაა, მზის ჩასვლა ცეცხლსა და სითბოს გვახსენებს, მთვარის შუქი ღამის წყვდიადს ოდნავ ანათებს, ჩიტის ბუმბულის მკვეთრი ფერები (ატავისტურად ჩვენთვისაც კი) ეროტიკულ გრძნობებს აღძრავს. და მაინც, ჩემი რწმენით, ასეთი არგუმენტი რედუქციონისტულია. თოვლი უსარგებლოა. პეპელა ბევრს არაფერს გვთავაზობს.

ცხადია, თითოეული საზოგადოების აღქმა ბუნებაში არსებული მშვენიერების შესახებ დამოკიდებული იქნება ამ საზოგადოების გადარჩენის საშუალებებზე, მის ეკონომიკაზე, მის გეოგრაფიაზე. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ, რაც ღამაშია ესკიმოსისთვის, ასეთივე ღამაში იყოს აშანტისთვის. თანამედროვე კლასობრივი საზოგადოება რთული იდეოლოგიური განსაზღვრებებით ხასიათდება: მაგალითად, ვიცით, რომ მეთვრამეტე საუკუნეში ბრიტანეთის იმპერიის მმართველ კლასს არ მოსწონდა ზღვის ხედი. ასევე ვიცით, რომ ესთეტიკური განცდების სოციალური გამოყენება იცვლება ისტორიული მომენტის შესაბამისად: მთის სილუეტი შეიძლება მიცვალებულთა სამყოფელს განასახიერებდეს ან ცოცხლების ახალი წამოწყებისთვის გამოწვევას. ანთროპოლოგიამ, რელიგიების შედარებითმა კვლევამ, პოლიტიკურმა ეკონომიამ და მარქსიზმმა ამ ყველაფერს ნათელი მოჰფინა. თუმცა არსებობს გარკვეული მუდმივები, რომლებიც მშვენიერია ყველა ქვეყნისთვის. მათ შორისაა: ზოგიერთი ყვავილი, ხე, ქვის ფორმა, ფრინველი, ცხოველი, მთვარე, წყლის ნაკადი... ეს დამთხვევა (შესაძლოა შეთანხმებაც) უნდა ვაღიაროთ. ბუნების ფორმებისა და ადამიანის აღქმის ევოლუცია ერთმანეთს დაემთხვა, რათა პოტენციური შეცნობის ფენომენი შექმნილიყო: რაც არის და რისი დანახვაც შეგვიძლია (და, შესაბამისად, შეგრძნება), ზოგჯერ დამოწმების წერტილში ერთიანდება. ეს წერტილი, ეს შემთხვევითობა ორსახოვანია: რაც დავინახეთ, ის ამოვიცანით და ვაღიარეთ, ამავე დროს, მხედველიც აღიარებულია დანახულის გამო სუბიექტად. წამიერად მხედველი აღმოჩნდება ამბიციის გარეშე შემოქმედის ამპლუაში. ის ემსგავსება ღმერთს (გაიხსენეთ შესაქმეს პირველი თავი: „დაინახა ღმერთმა, რომ კარგი იყო“). ბუნების მიერ მონიჭებული მშვენიერების განცდა, ჩემი რწმენით, ამ ორმაგი აქტიდან გამომდინარეობს.

მაგრამ ჩვენ შესაქმეს პირველ თავში „არ ვცხოვრობთ“. არამედ, თუ მოვლენების ბიბლიურ განვითარებას მივყვებით, დაცემის შემდეგ. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ ვცხოვრობთ ტანჯვისა და გამძვინვარებული ბოროტების სამყაროში. აქაური მოვლენები ჩვენს ყოფნას არ ადასტურებს, ეს სამყარო წინააღმდეგობას მოითხოვს. ამ მდგომარეობაში მშვენიერების განცდა იმედს გვთავაზობს. კრისტალის ან ყაყაჩოს მშვენიერების აღიარებით თავს ისე მართოს ულად აღარ გვგრძნობთ და ვხვდებით, რომ არსებობაში უფრო ღრმად გვაქვს ფესვი გადგმული, ვიდრე ცხოვრების ერთი ციკლის მაგალითი დაგვარწმუნებდა. მე ვცდილობ, რომ შეკითხვებით ზედმიწევნით

აღვწერო გამოცდილება. ჩემი საწყისი წერტილი ფენომენოლოგიურია და არა დედუქციური. ალქმისას ფორმა იქცევა მიღებულ შეტყობინებად, მაგრამ ამ შეტყობინების თარგმნა შეუძლებელია, რადგან მასში ყველაფერი უეცარია. ადამიანის ალქმის ენერგია განუყოფელი ხდება შექმნის ენერგიისგან.

მშვენიერების განცდა, რომელიც გვეუფლება ადამიანის მიერ შექმნილი საგნის წინაშე – მაგალითად, თეთრი ჩიტისა, რომლის შესახებაც დავიწყე საუბარი – მომდინარეობს ბუნების მშვენიერების განცდიდან. თეთრი ჩიტი შეტყობინების თარგმნის ცდაა. ხელოვნების ყველა ენა წუთიერის მარადიულად გარდაქმნის მცდელობაში გამოიწვევს. ხელოვნება გვაფიქრებინებს, რომ მშვენიერება არ არის გამონაკლისი – არ არის, მიუხედავად რაღაცისა, არამედ ის წესრიგის საფუძველია.

წლების წინ, ხელოვნების ისტორიულ სახეს რომ ვსწავლობდი, დავწერე, რომ ნამუშევარს ვაფასებ იმის მიხედვით, ეხმარება თუ არა ის თანამედროვე ადამიანს სოციალური უფლებების მოთხოვნაში. მე ისევ ამ აზრზე ვარ. ხელოვნების სხვა, ტრანსცენდენტური სახე წამოსწევს ადამიანის ონტოლოგიური უფლების საკითხს.

იმის წარმოდგენა, რომ ხელოვნება ბუნების სარკეა, მხოლოდ სკეპტიციზმის ხანაშია მომხიბლავი. ხელოვნება არ ჰბაძავს ბუნებას, ის იმეორებს შექმნას, ზოგჯერ სხვა სამყაროს გვთავაზობს, ზოგჯერ უბრალოდ ყურადღებას უთმობს, ადასტურებს რაღაცას, სოციალურს ხდის ბუნების მიერ ბოძებულ მოკლე იმედს. ხელოვნება ორგანიზებული პასუხია იმაზე, რასაც ბუნება დროდადრო გვიჩვენებს. ის მიისწრაფვის იმისკენ, რომ პოტენციური შეცნობა უწყვეტაქტად გარდაქმნას. ის ცხადდება ადამიანისთვის პასუხის მიღების იმედში. მის ტრანსცენდენტურ სახეს ყოველთვის ლოცვის ფორმა აქვს. სამზარეულოში მეზობლები სვამენ. ღუმელიდან წამოსული ჰაერი ხის თეთრ ჩიტს არხევს. გარეთ მინუს 25 გრადუსია, ნამდვილი ჩიტები ითოშებიან...

ფოტოგრაფია და ისტორიის დოკუმენტაცია

თათია ბაგაშვილი

მასწავლებელთა
პროფესიული
განვითარების ეროვნული
ცენტრის ხელოვნების
ექსპერტ-კონსულტანტი

ნაწილი მეორე – დოკუმენტური ფოტო და მისი კონსტრუქცია

„ფოტოსურათები მტკიცებულებებს ქმნის: ზოგჯერ ესა თუ ის მოსმენილი ამბავი მთლიანად სარწმუნოდ არ გვეჩვენება, მაგრამ მისი ამსახველი ფოტოების ხილვის შემდეგ ეჭვები გვიქარწყლდება. მოხმარების თვალსაზრისით, ფოტო-კამერას ერთი განსაკუთრებული, კერძოდ კი – მხილების დანიშნულებაც აქვს“¹.

ადოლფ აიხმანის სასამართლოს ფოტოებმა, ჰანა არენდტის ტექსტის მსგავსად, ტოტალიტარიზმის არსი და მუშაობის მექანიზმი განსხვავებული კუთხით წარმოაჩინა. დოკუმენტური ფოტოგრაფიას ნამდვილად შეუძლია კლიშეების დამსხვრევა და რეალობის ობიექტურად ჩვენება. ამ დროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფოტოგრაფის როლი. მისი მიზანია რეალობის აღბეჭდვა, კონკრეტული მომენტის ისე მოხელთება, რომ მაყურებელს ფაქტის მტკიცებულებასთან ერთად მისი ინტერპრეტაციაც შესთავაზოს. დოკუმენტური ფოტოგრაფიისთვის მნიშვნელოვანია იმის წარმოჩენა, თუ რა დაფარულ ამბავს ამჟღავნებს ესა თუ ის ფოტო რეალობის შესახებ. ასეთ შემთხვევაში ფოტო მტკიცებულებასთან ერთად მხატვრულადაც საინტერესო ხდება. ამასთანავე, გასათვალისწინებელია, რომ დოკუმენტური ფოტო რეალობაზე ერთგვარი საავტორო კომენტარია. ამდენად, ფოტოგრაფზე დამოკიდებული, როგორ გადაიღებს, რა კუთხით დაანახევებს მაყურებელს კონკრეტულ ფაქტს და რეალობის რომელ ეპიზოდს მისცემს სამუდამო არსებობის უფლებას².

ფირზე აღბეჭდილი უკლებლივ ყველა გამოსახულება სპეციფიკურ კონტექსტს ატარებს. კონტექსტი კი დამოკიდებულია დროზე, ადგილსა და ფო-

**დოკუმენტური ფოტოგრაფიას
ნამდვილად შეუძლია კლიშეების
დამსხვრევა და რეალობის
ობიექტურად ჩვენება.**

სურათი 7. დებორტაციისთვის არჩეული ებრაელი ბავშვი ოჯახს ემშვიდობება. მენდელ გროსმანის ფოტო. გადაღებულია ლოდის გეტოში 1942 წლის სექტემბერში. ფოტო დაცულია აშშ-ს ჰოლოკოსტის მემორიალურ მუზეუმში.

**ფინჯა ალაფერიძე უკრაინის
ყველა გამოსახლება
საუბრეო პონტაჟის
ათანაგს. კონტაჟის კი
დამოკიდებულია დროზე,
ადგილსა და
ფოტოგრაფზე.**

ტოგრაფზე. როგორც ბრიტანელი ესეისტი და კრიტიკოსი ჯონ ბერჯერი წერდა, გავრცელებული ამრის საწინააღმდეგოდ, ფოტო მექანიკურ ჩანაწერს არ წარმოადგენს³. ფოტოგამერის უკან ყოველთვის დგას ადამიანი, რომელიც არჩევანს აკეთებს. ის მთლიანობიდან (ადგილიდან) ნაწილს, მომენტს (დროს) არჩევს და გადაწყვეტილებას იღებს (კადრს აფიქსირებს). ფოტოების კონტექსტში აღქმა განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია, რადგან ამ დროს ფოტო მაყურებლისთვის ისტორიული ვითარებისა და ადამიანების პირადი ტრაგედიების გამზიარებელი ერთად ხდება. ამასთანავე, ჰოლოკოსტის ფოტოგამოსახულება მაყურებლისთვის ფაქტის მტკიცებულება და ბოროტმოქმედების მამხილებელი დოკუმენტია.

ჰოლოკოსტის ფოტოდოკუმენტებზე საუბრისას ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს გეტოებში ებრაელების მიერ გადაღებული ფოტოები. ისინი ზედამხედველებისგან ხანდახან მალულად, ხანდახან კი მათი დავალებით იღებდნენ ფოტოებს. ჰოლოკოსტის ფოტოისტორია კოლაბორაციონისტების მიერ გადაღებულ ებრაელთა ფოტოებსაც მოიცავს. ყველა შემთხვევაში ფოტოგრაფების გადაღების მიზანი სხვადასხვაა. შესაბამისად, განსხვავდება კონტექსტიც.

მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ ნაცისტებმა აღმოსავლეთ ევროპის ოკუპირებულ ნაწილში გეტოების აშენება დაიწყეს. გეტო წარმოადგენდა ნაცისტების მიერ კონტროლირებად, იზოლირებულ ებრაულ დასახლებას. პირველი, ე.წ. ებრაული, კვარტალი 1939 წელს პოლონეთის ქალაქ პიოტრკოვ ტრიბუნალსკიში შეიქმნა. გეტოებს შორის სიდიდით ვარშავისა და ლოდის გეტოები გამოირჩეოდა. ამგვარ დასახლებაში ასი ათასობით ებრაელი ცხოვრობდა. ნაცისტებმა გეტოების სამართავად ებრაული საბჭოები შექმნეს. საბჭოებს გეტოების მართვა ან თემთან ურთიერთობა, ნაცისტების ბრძანების ხალხისთვის გადაცემა და აღსრულება ევალებოდა⁴. ასევე მათი ბრძანებით ებრაელები ვალდებულნი იყვნენ ე.წ. საიდენტიფიკაციო სამკერდე ნიშნები – ექვსქიმიანი ვარსკვლავი – ეტარებინათ. გეტოებში ცხოვრება გაუსაძლისად რთული იყო. რომ აღარაფერი ვთქვათ, საცხოვრებელ პირობებსა და ძალადობის სხვადასხვა ფორმაზე, ებრაელ ბავშვებსაც კი ყოველდღიურად იძულებითი სამუშაოების შესრულება უწევდათ. მაგრამ უფრო დიდი საშინელება ჯერ კიდევ წინ იყო. „საბოლოო გადაწყვეტილების“ შემდეგ გეტოში მცხოვრები ებრაელთა ნაწილი ადგილზე დახვრიტეს. ნაწილი კი საკონცენტრაციო და იძულებითი შრომის ბანაკებში გაგზავნეს. გეტოების ლიკვიდაცია 1942–44 წლებში მიმდინარეობდა. ლოდის გეტომ არსებობა 1944 წელს შეწყვიტა⁴.

სურათი 8. ჩელმნოში დებორტაციის დროს ახალგაზრდა ებრაელი ქალი წერს თავის უკანასკნელ წერილს. მენდელ გროსმანის ფოტო. გადაღებულია ლოდის გეტოში 1942 წელს. ფოტო დაცულია აშშ-ს ჰოლოკოსტის მემორიალურ მუზეუმში.

ენაგვანა ტაყაი
მთავარი თემა ფოტოგრაფია
და ისტორია. უფრო
კონკრეტულად კი, ის, თუ
რა როლი აქვს ფოტოგრაფიას
ფოტოს ჰოლოკოსტის, როგორც
მოვლენის, გააზრებაში.
სტატიის იდეა ამ თემის
ინტერვიუებზე დაყრდნობით
ფორმალური გადაწყვეტა.

მენდელ გროსმანის ფოტო (იხ. სურ.7) ლოდის გეტოდან დეპორტაციის მომ-
ლოდინე ოჯახს ასახავს.

ლობის ძირას დედა თავის სამ შვილთან ერთად ჩამუხლულა და მეორე მხა-
რეს დარჩენილ პატარა ბიჭს ელაპარაკება. მაყურებელი ფოტოს ბიჭის მხრიდან,
ზედხედით აღიქვამს. ბავშვი ზურგით ზის, შესაბამისად, მისი გამომეტყველება არ
ჩანს. თუმცა ტრაგედიის მოახლოებას დედა გრძნობს. მისი უმცროსი ვაჟი დეპორ-
ტირებულების სიაში მოხვდა. ბიჭი ოჯახთან ბოლო წუთებს ატარებს. მიუხედავად
ამისა, ქალი მხნეობას მაინც ინარჩუნებს და ბავშვს ესაუბრება. ალბათ, შვილს
ამხნევებს, ბოლო დარიგებას აძლევს. ოჯახის ტრაგედიას, ძმის მოსალოდნელ
დაკარგვას ცენტრში მჯდომი ბიჭი გრძნობს. მწუხარება და თვალეზიზიზიანი
სევდა ბავშვის სახეზე ნათლად იკითხება. 1942 წლის სექტემბერში, მაშინ, როცა
მენდელ გროსმანმა ეს ფოტო გადაიღო, გეტოდან ათ წლამდე თითქმის ყველა
ბავშვი ჩელმნოში წაიყვანეს⁵. ჩელმნო იყო პირველი ობიექტი, სადაც ებრაელთა
მასობრივი მკვლელობისთვის გაზიამოიყვანეს⁶. გარდა იმისა, რომ კადრი ოჯა-
ხის ტრაგედიას ასახავს, ფოტოს კონტექსტში აღქმისას გასათვალისწინებელია
დეპორტაციის საკითხიც. ებრაელი ხალხის განადგურების პროცესში დეპორ-
ტაცია პირველი ნაბიჯი იყო. ამ დროს ოჯახის წევრები ერთმანეთს სამუდამოდ
შორდებოდნენ. ბედნიერი შემთხვევა იქნებოდა, თუკი ოჯახის რომელიმე წევრი
სიკვდილს გადაურჩებოდა და ომის დასრულების შემდგომ ახლობელს იპოვიდა.

მენდელ გროსმანის მიერ გადაღებულ ფოტოებში უხვადაა დეპორტაციის
ამსახველი ფოტომასალა. მიუხედავად იმისა, რომ მას ებრაული საბჭოს ხელმძ-
ღვანელმა, ხაიმ რუმკოვსკიმ, გეტოში ფოტოების გადაღება აუკრძალა, გროსმანი
ბრძანებას არ დაემორჩილა და ფოტოების გადაღება ფარულად განაგრძო⁷.
ფოტოგრაფი ნაცისტური რეჟიმის მხილებასა და ებრაელების ტანჯვის ფირზე
აღსაბეჭდვას ქურთუკის შიგნით დამალული კამერით ახერხებდა⁸.

ლოდის გეტოდან ასევე დეპორტაციას ასახავს გროსმანის ფარულად გადა-
ღებული რეპორტაჟული კადრი (სურ.8).

ფოტოზე ახალგაზრდა ქალი ჩანს, რომელსაც მატარებელში ჩაჯდომამდე
წერილის დასაწერად დრო მოუხელთებია. როგორც ჩანს, ქალს შეტყობინების
გადაცემა მისთვის ძვირფასი ადამიანებისთვის სურდა. არავინ იცის, მივიდა თუ
არა წერილი ადრესატამდე, ან ცოცხალი გადარჩა თუ არა ფოტოზე აღბეჭდილი
პიროვნება. როგორც ჩანს, მას იმედი აქვს, რომ თავისი ახლობელი ადამიანები
ჯერ კიდევ ცოცხლები არიან, ამიტომ მისი წერილის მიღებასაც შეძლებენ. ასეთი-
ვე გულუბრყვილო ოპტიმიზმი იკითხება მენდელ გროსმანის მიერ გადაღებულ
კიდევ ერთ ფოტოზე (სურ.9).

ფოტო გადაღებულია 1942-დან 1944 წლის შუალედში, ლოდის გეტოდან
დეპორტაციისას. პირველ პლანზე ახალგაზრდა ქალების ჯგუფი ჩანს, რომე-
ლიც გეტოს ტოვებს⁹. მიუხედავად ფოტოს ემოციურად მძიმე კონტექსტისა, ამ

რეპორტაჟული კადრის მთავარი ღირსება კომპოზიციის ცენტრში მდგარი ახალგაზრდა ქალია, რომელიც აშკარად ფოტოგრაფისთვის პოზირებს. სიცოცხლისმოყვარე, ხალისიანი, სილაღით სავსე გოგო მძიმე ბარგიტ, რთული აწმყოთი და გაურკვეველი მომავლით ირჩევს მომენტით სარგებლობას და ხდება ფოტოს მთავარი პერსონაჟი. ახალგაზრდა ქალის დადებითი განწყობა, ფოტოზე გამოსახული, სხვა ადამიანებისთვისაც გადამდები ხდება. მისი ღიმილიანი სახე და უწყინარი ჟესტი ჰოლოკოსტის დამზაფრეულ სურათში საერთოდ არ ჯდება, მაგრამ ფაქტია, რომ ასეთი წუთებიც არსებობდა.

მენდელ გროსმანის ფოტოების კონტექსტი მაყურებლისთვის ემოციურად უკიდურესად მძიმე, მწუხარების მომგვრელი და ტრაგიკულია, რადგან კადრები სასიკვდილოდ განწირული ახალგაზრდა ებრაელი ქალების ოპტიმიზმს ასახავს. ამ ფოტოების გადაღებიდან ყოველ წუთს მათ ცხოვრებაში, ტანჯვისა და ტკივილის გარდა, სხვა არაფერი უნდა ყოფილიყო. თუმცა ფოტოს გადაღებისას, იმ კონკრეტულ მომენტში, მათ იმედი ჯერ კიდევ ჰქონდათ. ერთ მათგანს სჯერა, რომ წერილი აუცილებლად ადრესატამდე მიაღწევს, ხოლო, მეორეს – ფოტოგრაფთან კომუნიკაციის სურვილი უჩნდება.

მენდელ გროსმანის დეპორტაციის კადრები ჰოლოკოსტის, როგორც მოვლენის, გააზრებისთვის, მნიშვნელოვანი ფოტოდოკუმენტებია. თუმცა ისტორიისთვის ფაქტების დაფიქსირების პარალელურად ფოტოგრაფმა მოახერხა რეალობიდან ისეთი მომენტები აღებეჭდა ფირზე, რომლებიც ათეულობით წლების გასვლის შემდეგაც მაყურებლებს ადამიანების ტრაგიკულ ყოფას უჩვენებდა, უამბობდა, ინტერპრეტაციის საშუალებას მისცემდა და ემპათიას გამოიწვევდა.

ებრაელი ფოტოგრაფების საქმიანობა უარესად დასაფასებელია, რადგან მათი გადაღებული კადრებით შესაძლებელი გახდა ფაქტების დამტკიცება და ისტორიის აღდგენა. ამასთანავე, ფარულად გადაღებული რეპორტაჟული კადრები ფოტოგრაფების გამბედაობაზე, ძალისხმევაზე და მორალურ პოზიციაზე მეტყველებს. დოკუმენტური ფოტო კი ავტორის მორალური პოზიციის გარეშე არ იქმნება¹⁰. ფოტოგრაფის მორალური პოზიციით მაყურებელი იგებს, თუ რისი ჩვენება სურს ავტორს. ფოტოგრაფი, როგორც ისტორიის ვიზუალური მატრიანე, ყოველთვის არჩევანის წინაშე დგას. მნიშვნელობა არ აქვს ფოტოს ავტორი პროფესიონალია, თუ მოყვარული. როგორც კი ავტორი მოვლენების ეპიცენტრში ხვდება, ის მთელი სისავსითა და სიცხადით შეიგრძნობს რეალობას. თუმცა მისი გადასაწყვეტია, კამერის ობიექტს რომელ მხარეს მიაბრუნებს და რას მოაქცევს ფოკუსში.

მაშინ, როცა ჰენრიკ როსისა და მენდელ გროსმანისთვის გადაღება შინაგანი წინააღმდეგობის, ერთგვარი ამბოხის აქტი იყო, ნაცისტები ფოტოგრაფიას პროპაგანდისთვის იყენებდნენ. კოლაბორაციონისტი ჰერმან ჰოიკელის ფოტოები ნიდერლანდებში ჰოლოკოსტის ისტორიას ასახავს. ფოტო 1943 წლის ზაფხულში არის გადაღებული. ებრაელი თემი დეპორტაციისთვის ამსტერდამის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ მოედანზე, „ოლიამპიაფლაინზე“, შეკრიბეს. ფოტოზე (სურ.10) ასახულია დეპორტაციის მომლოდნე ებრაული საბჭოს წარმომადგენლები.

თავდაპირველად ფოტოს იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა. ავტორი ნაცისტებს თანაუგრძნობდა. შესაბამისად, ჰოიკელის მიზანი მხოლოდ ფაქტის დაფიქსირება იყო. თუმცა ის მიზნად ებრაელების დამამცირებელი კუთხით წარმოჩენას ისახავდა¹¹. ებრაული საბჭოს ლიდერი – დევიდ კოენი – საბჭოს ორ წევრთან საუბრის დროს არის გადაღებული. ფოტოგრაფის მიერ, ერთი შეხედვით, თითქოს არაფრით გამორჩეული მომენტია აღბეჭდილი. მათ სახეებზე შფოთი არ იკითხება. სამივე მათგანის ჩაცმულობა ოფიციალური და აკადემიურია. მაგრამ არის ერთი უცნაურობაც: ფოტო ივნისის თვეშია გადაღებული, მათ კი გრძელი პალტო-

სურათი 9. ებრაელთა დეპორტაცია ლოდის გეტოდან. მენდელ გროსმანის ფოტო. დაცულია „იად-ვეშემის“ – ჰოლოკოსტის ხსოვნის მსოფლიო ცენტრის არქივში.

ები აცვიათ. მიუხედავად იმისა, რომ ფოტო შავ-თეთრია, ბუნებრივი განათება მკვეთრი და მკაფიოა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამინდი მზიანია. მართალია, ამსტერდამი ნიდერლანდების ჩრდილოეთ ნაწილში მდებარეობს და შედარებით ცივი ჰავაა, მაგრამ არც იმდენად, რომ ზაფხულში თბილი სამოსის ჩაცმას საჭიროებდეს. როგორც ჩანს, მათ იცოდნენ, სად მიდიოდნენ. ეს იყო ნიდერლანდების ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი, სადაც ვესტერბროკის სატრანზიტო ბანაკი მდებარეობდა. ებრაელებს ვესტერბროკიდან უკვე საკონცენტრაციო ბანაკებში გზავიდნენ. ისტორიას რეტროსპექტივაში თუ შევხედავთ, გასაგებია, რომ მოედანზე შეკრებილი ადამიანები ტანჯვისა და სიკვდილისთვის განწირულები იყვნენ. მათ ზუსტად არ იცოდნენ, რა ელოდებოდათ, მაგრამ გრძნობენ ავისმომასწავლებელი მოვლენების მოახლოებას. ჰერმან ჰოიკელის ფოტოები არის ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ვიზუალური მტკიცებულება, რომელსაც ისტორიკოსები ნიდერლანდებში ჰოლოკოსტის საილუსტრაციოდ იყენებენ. ნიდერლანდებში ჰოლოკოსტს 102,000-ზე მეტი ებრაელი შეეწირა¹².

ჰერმან ჰოიკელის ფოტოგრაფია რამდენიმე მხრივ არის მნიშვნელოვანი. პირველ რიგში, ის ნაცისტების მიერ მიწვეული ფოტოგრაფი იყო. მისი დავალება კი ვითარების ფირზე აღბეჭდვა იყო. ჰერმან ჰოიკელის ფოტოები ისტორიის მტკიცებულებაა. ნაცისტების ან კოლაბორაციონისტების მიერ გადაღებული ფოტოებით დღეს უკვე წარმოდგენა გვექმნება იმაზე, თუ, მაგალითად, როგორ მინდინარეობდა ნიდერლანდებში ჰოლოკოსტი. როგორც ფოტოდან ჩანს, ებრაელთა დეპორტაციის პროცესი საჯაროდ, ქალაქის მოედნებზე

ადამიანების შეკრებით იწყებოდა. საგულისხმოა, რომ ამ ფაქტს არაებრაელი მოსახლეობა თვალს ადევნებდა, მაგრამ ცოტას თუ უჩნდებოდა ნაცისტების მიმართ პროტესტი ან ებრაელების დახმარების სურვილი. შეკრების შემდეგ მომდევნო ეტაპი ებრაული თემის მატარებლის სადგურებზე მიყვანა იყო¹³. ებრაელები სატრანზიტო ბანაკებში მიჰყავდათ. შემდეგ კი მათი სიცოცხლე საკონცენტრაციო ბანაკებში ტანჯვაში გრძელდებოდა ან სასტიკი მკვლელობით სრულდებოდა. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ კიდევ ბევრი წელი დასჭირდა გერმანელ ხალხსა და დანარჩენ მსოფლიოს, სანამ საკონცენტრაციო ბანაკებში ჩადენილ სისასტიკეს თვალს გაუსწორებდა.

მიუნხენში დაბადებული ებრაული წარმოშობის ერის ჰარტმანი 16 წლის იყო, როდესაც 1938 წელს ოჯახთან ერთად ნიუ-იორკში ემიგრირდა. მოგვიანებით ის აშშ-ს არმიაში ჩაირიცხა. იმსახურა ევროპაში. ომის დასასრულს ნიუ-იორკში დაბრუნდა, სადაც ფოტოგრაფის ასისტენტად მუშაობდა. 1950-იანი წლებიდან ერის ჰარტმანი პროფესიონალ ფოტოგრაფად გამოცდიდა. 1952 წელს ის უკვე ფოტოსააგენტო „მაგნუმის“ წევრი იყო¹⁴. მან ომის დასრულების შემდეგ საკონცენტრაციო ბანაკები ფოტოებში ასახა. ბანაკებისგან მიღებულ შთაბეჭდილებას ფოტოგრაფი ასე აღწერდა: „ყოველდღე, ყოფილი საკონცენტრაციო ბანაკების ტერიტორიაზე რომ ვატარებდი, სხვა არაფერი მინდოდა, იქაურობის სწრაფად დატოვების გარდა, რამდენადაც შესაძლებელი იყო ეს. ყოველდღე მადლობელი ვიყავი იმისა, რომ იქ უბრალოდ ყოფნის ნაცვლად მქონდა კამერა, მანქანა გრძნობების გარეშე, რომლითაც ვცდილობდი საკუთარი ემოციების გამოხატვას“¹⁵.

ფოტოგრაფის მიერ დაფიქსირებული კადრები, ერთი მხრივ, საკონცენტრაციო ბანაკების ფოტოდოკუმენტირებას ახდენს და, მეორე მხრივ, აჩვენებს უმძიმეს ამბებს ადამიანების ტანჯვისა და სიკვდილის შესახებ. ერის ჰარტმანის მიერ აუშვიცის საკონცენტრაციო ბანაკში გადაღებული ბავშვების სამოსის ფოტო (სურ. 11) ნაციზმის შემადრწუნებელი სისასტიკის, ბოროტებისა და გენოციდის მტკიცებულებაა.

ზედხედით გადაღებულ შავ-თეთრი ფოტოში ასე ნ წლამდე ბავშვების პულოვერი, ქუდი, კაბა, პერანგი და ფეხსაცმელი ჩანს. სამოსი გახუნებული და გაცრეცილია. ებრაელი ბავშვების მიმართ ჩადენილი ნაცისტების სისასტიკის მხილება ერის ჰარტმანმა ბავშვების ყოველდღიური სამოსის ჩვენებით გადაწვიტა. ფოტოს ინტერპრეტაცია კი მაყურებელს მიანდო. ამ შემთხვევაში ინტერპრეტაცია ცალკეული ფაქტის მოვლენის კონტექსტში გააზრებასა და მაყურებელში ემპათიის გამოწვევას გულისხმობს. აუშვიცის ბანაკში გადაღებული ფოტოთი ავტორი ადამიანებში ყველაზე საშინელ, შემადრწუნებელ და დამზაფვრელ შიშს, ბავშვების ტანჯვასა და სიკვდილს, აღვიძებს. ფოტო ჰოლოკოსტის სისასტიკის მასშტაბზე ჰყვება. ერის ჰარტმანმა გადაწყვიტა, რომ ცარიელი, მაგრამ მაინც შემზარავი სიკვდილის ბანაკის ინტერიერიდან სწორედ ეს კადრი გამოეყო და ფირზე აღებეჭდა, რათა მსოფლიოსთვის ეჩვენებინა და მოეთხრო იმ ბავშვების

რომონ ანის შესაქმნელი
პიუზაღანი მასალის დახმარებით
ჰოლოკოსტის მანერა?
ამ კითხვაზე პასუხი ისევ
ლოკაუნდურ ფოტოგრაფიაში
მოიძებნება.

სურათი 10. ებრაელთა დეპორტაცია ამსტერდამიდან. ჰერმან ჰოიკელის ფოტო. გადაღებულია 1943 წლის 20 ივნისს. ფოტო დაცულია ნიდერლანდების ომის, ჰოლოკოსტისა და გენოციდის კვლევის ინსტიტუტში.

ამბავი, რომლებიც გაუგონარი სისასტიკის მსხვერპლნი გახდნენ. უცნობია, ბავშვების ბედი. შესაძლოა, მათ ტანჯვას გაუძლეს ან გაზის კამერაში დაასრულეს სიცოცხლე. ერის ჰართმანის დამზადებული კადრი მათი სიცოცხლის მტკიცებულება და ხსოვნის ფოტო ერთადაა.

ნაწილი მესამე: დოკუმენტური ფოტოგრაფია — ჰოლოკოსტის ვიზუალური ისტორია

საგანთაშორისი ინტეგრაცია: ხელოვნება, მოქალაქეობა, ისტორია

სასწავლო წლის განმავლობაში ინტეგრირებული გაკვეთილების ჩატარება ქართული საგანმანათლებლო სივრცისთვის შედარებით ახალია. ინტეგრირებული გაკვეთილის მთავარი სიკეთე ამა თუ იმ საგანში შესწავლილი თემების ურთიერთგადაკვეთასა და შეძენილი ცოდნის გაერთიანებაში გამოიხატება. ამასთანავე, საგანთაშორისი ინტეგრაცია თემის მრავალმხრივ გაანალიზებასა და საკითხის ჰოლისტურ შესწავლას უწყობს ხელს¹⁶. თუმცა ინტეგრირებული გაკვეთილების ჩატარება მასწავლებლებისგან მოითხოვს ხანგრძლივ

მოსამზადებელ პერიოდს. ეს კი გულისხმობს გაკვეთილის მიზნის განსაზღვრას, საჭირო რესურსების მოძიებას, შერჩეული საკითხის თავისებურებების კოლეგებთან განხილვასა და მოსწავლეებისთვის აქტივობების დაგეგმვას. სასურველია, რომ ინტეგრირებული გაკვეთილისთვის შეირჩეს ერთი ისეთი კონკრეტული თემა, რომლის შესწავლაც წლის განმავლობაში სხვადასხვა საგნის სახელმძღვანელოთა გათვალისწინებული.

წინამდებარე ტექსტის მთავარი თემა ფოტოგრაფია და ისტორიაა. უფრო კონკრეტულად კი, ის, თუ რა როლი აქვს დოკუმენტურ ფოტოს ჰოლოკოსტის, როგორც მოვლენის, გააზრებაში. სტატიის იდეა ამ თემის ინტეგრირებული გაკვეთილის ფორმატში გადატანაა. საგანთაშორისი ინტეგრაცია მოიცავს სამ საგანს: ხელოვნებას, მოქალაქეობასა და ისტორიას. გაკვეთილის ჩატარებამდე აუცილებელია, რომ ხელოვნების მასწავლებელი ისტორიისა და მოქალაქეობის საგნის ტრილში ჰოლოკოსტის კონტექსტს გაეცნოს. ამისთვის კი მას სჭირდება ისტორიისა და მოქალაქეობის საგნების მასწავლებლებთან კომუნიკაცია და მოცემულ თემაზე ორივე საგნის სახელმძღვანელოს ტექსტის გაცნობა. თავის მხრივ, ისტორიისა და მოქალაქეობის მასწავლებლები უნდა გაეცნონ ხელოვნების საგნის სახელმძღვანელოში ფოტოგრაფიის შესახებ პარაგრაფს. შემდეგი ეტაპი გაკვეთილის მიზნის მკაფიო განსაზღვრაა: მოსწავლეებმა უნდა შეძლონ დოკუმენტური ფოტოს აღქმა, კონტექსტში გაანალიზება და ინტერპრეტაცია. მოსწავლეებმა არგუმენტირებული მსჯელობით უნდა მოახერხონ პოლიტიკური იდეოლოგიის, ისტორიული ფაქტისა და დოკუმენტური ფოტოს საერთო ტრილში განხილვა და კონტექსტის გამოსახულებასთან დაკავშირება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინტეგრირებული გაკვეთილის ჩატარება მას შემდეგ იქნება მიზანშეწონილი, რაც მოსწავლეებს მოქალაქეობისა და ისტორიის საგნებში შესაბამისი საკითხი შესწავლილი ექნებათ. თემის სირთულიდან და კომპლექსურობიდან გამომდინარე, საჭიროა, გაკვეთილის დაგეგმვისას მასწავლებლებმა მოვლენა სამივე საგნის ტრილში დაინახონ. ჰოლოკოსტის ისტორიულ-პოლიტიკურ კონტექსტში გააზრებისთვის მოვლენის ვიზუალური აღქმა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. ისტორიისა და მოქალაქეობის საგნებისთვის დოკუმენტური ფოტოგრაფიის როლი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც ფოტო ვიზუალური წყაროს კონტექსტში განიხილება. ამ საგნებისთვის დოკუმენტური ფოტო ფაქტის დამადასტურებელი მტკიცებულებაა, ხელოვნებისთვის კი – მოვლენისა და ადამიანური ისტორიის ინტერპრეტაციის საშუალება. თუკი გაკვეთილზე ჰოლოკოსტის თემა ფოტოგრაფიაზე დაყრდნობით განიხილება, მაშინ უალრესად მნიშვნელოვანია გაკვეთილის დაგეგმვის პროცესში ვიზუალური მასალის სწორად შერჩევა.

ხელოვნების მასწავლებლისთვის პირველი ეტაპი ვიზუალურ მასალაზე მუშაობას გულისხმობს. მასწავლებლის მიერ შერჩეულ ფოტოებს ინტეგრირებული გაკვეთილის ჩატარებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება. ამიტომ მასალის შერჩევისას ხელოვნების მასწავლებელს თავიდანვე რიგი საკითხების გათვალისწინება მოუწევს. პირველ რიგში, ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ მასწავლებელი მედიაწიგნიერების უნარებით იყოს აღჭურვილი, რადგან ფოტოების მოძიება ინტერნეტ სივრცეში მოუწევს. ინტერნეტში ვიზუალური მასალის რაოდენობა, ჰოლოკოსტის თემის მასშტაბურობიდან გამომდინარე, აურაცხელია. ამიტომ მასწავლებელს სჭირდება აკადემიური, სანდო ინტერნეტ წყაროები, რომელთა დახმარებითაც გაკვეთილის მიზნისთვის საჭირო ვიზუალური მასალის მოძიებას მოახერხებს. ჰოლოკოსტის შესახებ ყველაზე ღირებული, მასშტაბური და მრავალსიმომცველი არქივები აშშ-სა და ისრაელშია შექმნილი. საბედნიეროდ, ორივე ქვეყანამ არქივები გააფრთხილა და მასალებზე წვდომა მსოფლიოს ნებისმიერი წერტილიდან არის შესაძლებელი. აშშ-ს ჰოლოკოსტის მემორიალური მუზეუმი და „იად-ვეშემის“ – ჰოლოკოსტის ხსოვნის მსოფლიო ცენტრი, ფლობს ჰოლოკოსტის შესახებ ნამდვილ, უტყუარ წერილობით თუ ვიზუალურ მასალებს.

თავდაპირველად ხელოვნების მასწავლებლის ამოცანა ფოტოარქივების დამუშავებაა. მასალის მოცულობიდან გამომდინარე, საჭიროა, რომ მასწავლებელს თავიდანვე ჰქონდეს განსაზღვრული ჰოლოკოსტის ისტორიიდან რომელ კონკრეტულ ეპიზოდზე სურს ფოტომასალის მოძიება. ამისთვის კი მასწავლებელს სჭირდება ფოტოების კლასიფიკაცია. ნახსენები ციფრული არქივები მასწავლებლის ამოცანას ამარტივებს, რადგან ფოტოები შინაარსის მიხედვით გარკვეულ კატეგორიებშია მოქცეული. როგორც კი ხელოვნების მასწავლებელი ფოტოების მოძიებას დაიწყებს, მაშინვე მკაფიოდ უნდა ჰქონდეს განსაზღვრული, გაკვეთილზე რა ტიპის მასალას არ გამოიყენებს. ჰოლოკოსტის შესახებ არქივებში შემონახულია განსაკუთრებული სისასტიკით ჩადენილი ებრაელთა მკვლელობის ამსახველი დოკუმენტური მასალა. ვიზუალური მასალა მოიცავს ებრაელი ხალხის ტანჯვის, დახვრეტის, გაზის კამერებში სიკვდილის, გარდაცვლილთა დასაბიჩრებული სხეულებისა თუ მათი განადგურების ამსახველ ფოტოებს. მსგავსი შინაარსის ფოტოების გაკვეთილზე რესურსად გამოყენება დაუშვებელია. ამავდროულად, ამგვარი ფოტოები ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად ნაცისტური ბოროტმოქმედების დამამტკიცებელი საბუთებია. მაშინ ჩნდება კითხვა, როგორ არის შესაძლებელი ვიზუალური მასალის დახმარებით ჰოლოკოსტის განხილვა? ამ კითხვაზე პასუხი ისევ დოკუმენტურ ფოტოგრაფიაში მოიძებნება. მნიშვნელოვანია, რომ ხელოვნების მასწავლებელს მუდმივად ახსოვდეს დოკუმენტური ფოტოს ბუნების ის თავისებურება, რომელიც მაყურებელს ალქმის თავისუფლებასა და ინტერპრეტაციის საშუალებას აძლევს. მთავარი რამ, რაც მასწავლებელმა მასალაზე მუშაობისას უნდა გაითვალისწინოს, არის ის, რომ შერჩეული ფოტო მომხდარს არა მხოლოდ უნდა აღბეჭდავდეს, არამედ მის შესახებ კიდევ დამატებით ინფორმაციას უნდა ამჟღავნებდეს. ფაქტის პირდაპირი აღბეჭდვა ფოტოს უპირობო სამხილად აქცევს. თუმცა, როცა გამოსახულება მოსწავლეს საშუალებას მისცემს კონკრეტული ფოტო კონტექსტში განაზოგადოს, გამოთქვას საკუთარი აზრი, გაუჩნდეს ემპათია ფოტოზე წარმოდგენილი ადამიანების მიმართ, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნების მასწავლებელმა მასალა სწორად შეარჩია. გაკვეთილის დაწყებისას სასურველია, თუკი ხელოვნების მასწავლებელი მოსწავლეებს შეამზადებს და ეტყვის, რომ ისტორიასა და მოქალაქეობაში მიღებული ცოდნა დოკუმენტური ფოტოების ანალიზისას გამოიყენონ. ამასთანავე, მასწავლებელმა დოკუმენტური ფოტოგრაფიის მნიშვნელობაზე უნდა გაამახვილოს მოსწავლეების ყურადღება. შეახსენოს, რომ ფოტოს ანალიზისას ყველაზე მნიშვნელოვანია რაკურსი, ხედი და განათება. თუმცა მთავარი მაინც არის ფოტოგრაფიის აქტი – მომენტი, როდესაც ფოტოგრაფმა ღილაკს თითი დააჭირა. ფოტოს გადაღებისას ხომ მნიშვნელოვანი მომენტის შეგრძნებაა, რათა აღბეჭდილი წამი მაყურებლისთვის საინტერესო გამოსახულებად გადაიქცეს.

ისტორიის სახელმძღვანელოში¹⁸ ჰოლოკოსტის რაობაზე მცირე ინფორმაცია მეორე მსოფლიო ომის შესახებ პარაგრაფების ბოლოს არის წარმოდგენილი. ტექსტს სააზროვნო კითხვები მოჰყვება, რომლებიც ნიურნბერგის სასამართლო პროცესის მნიშვნელობაზე მსჯელობასა და საკონცენტრაციო ბანაკების არსებობის გამო გერმანელი ხალხის პასუხისმგებლობას შეეხება. ინტეგრირებულ გაკვეთილზე, რომელზეც მოსწავლეებმა ადოლფ აიხმანის პერსონა, მისი მოქმედებები და შედეგები უნდა განიხილონ, ისტორიის საგანში მანამდე შესწავლილი საკითხები წინარე ცოდნის გააქტიურებას მოემსახურება. ამით გასაგები ხდება, რომ მოსწავლეებს უკვე აქვთ ცოდნა მეორე მსოფლიო ომის მიმდინარეობის, ნიურნბერგის პროცესისა და ჰოლოკოსტის შესახებ.

რაც შეეხება მოქალაქეობას: ასევე მეცხრე კლასის სახელმძღვანელოს¹⁹ პარაგრაფში „პოლიტიკური იდეოლოგიები და რეჟიმები“ ტოტალიტარიზმზე, ნაციზმსა და ავტორიტარიზმზე მოსწავლეები ინფორმაციას

ეცნობიან და შესაბამის დავალებებს ასრულებენ. პარაგრაფი საკმაოდ ინფორმაციულია, ხოლო მსჯელობის შედეგად მოსწავლეებს წარმოდგენა ექმნებათ იმაზე, თუ როგორ არის ტოტალიტარულ სახელმწიფოში თანასწორობის იდეა უგულებელყოფილი და, შესაბამისად, ადამიანთა უფლებები დარღვეული.

ხელოვნების მეცხრე კლასის სახელმძღვანელოში²⁰ ფოტოგრაფიის წარმოშობა და განვითარება ვრცლად არის წარმოდგენილი. ამასთანავე, ტექსტში ყურადღება დოკუმენტური ფოტოს მნიშვნელობასაც ეთმობა. სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი ტექსტის ანალიზის შემდეგ მოსწავლეს შეუძლია იმსჯელოს ფოტოგრაფიის, როგორც ვიზუალური ხელოვნების, გამომსახველობით საშუალებებზე. ასევე მოსწავლეებს შეეძლება საუბარი ფოტოდან მიღებულ შთაბეჭდილებასა და ასოციაციებზე. მნიშვნელოვანია, რომ ხელოვნების მასწავლებელმა მათ შეახსენოს, რომ ფერწერული თუ გრაფიკული ნამუშევრის მხატვრული ანალიზისას შეძენილი ცოდნა და უნარები ფოტოს აღქმასა და გააზრებაში მნიშვნელოვნად დაეხმარებათ.

თუკი სტატიაში წარმოდგენილ ფოტოებს ინტეგრირებული გაკვეთილის რესურსად განვიხილავთ, მაშინ გაკვეთილი შემდეგი პრინციპით წარიმართება: თავდაპირველად, განისაზღვრება ინტეგრირებული გაკვეთილის მიზანი: რა მნიშვნელობას იძენს დოკუმენტური ფოტო ჰოლოკოსტის, როგორც მოვლენის, გააზრებისას. პირველი ეტაპია ადოლფ აიხმანის, როგორც ჰოლოკოსტის ერთ-ერთი შემქმნელის, მაგალითზე სისტემის მოქმედებისა და შედეგის გაგება-გააზრება. მნიშვნელოვანია, რომ მოსწავლეებმა ნაციზმი და ანტისემიტური იდეოლოგია ადოლფ აიხმანის მიერ რუტინულად შესრულებული სამუშაოს კონტექსტში განიხილონ, იმსჯელონ სახელმწიფო სამსახურში მყოფი ადამიანის პასუხისმგებლობის შესახებ. სასურველია, რომ მოსწავლეებმა აიხმანის სასამართლო პროცესის მნიშვნელობა ფოტოზე წარმოდგენილი დამსწრე საზოგადოების პორტრეტებზე დაკვირვებითა და ანალიზით გაიაზრონ. მომდევნო ეტაპები კი ჰოლოკოსტის ამსახველ ფოტომასალაზე დაყრდნობით მოვლენის კონტექსტში გააზრებას დაეთმობა. გაკვეთილის მსვლელობისას ხელოვნების მასწავლებლის მიზანია მოსწავლეებმა გაიაზრონ დოკუმენტური ფოტოგრაფიის მნიშვნელობა ჰოლოკოსტის ტრილში. სტატიაში წარმოდგენილი ფოტოები ებრაელთა იძულებითი დეპორტაციის პროცესს ასახავს. დეპორტაცია ჰოლოკოსტის შემადგენელი მნიშვნელოვანი ნაწილია, რადგან ეს იყო ებრაელი ხალხის სასიკვდილოდ გაწირვისთვის გადადგმული პირველი ნაბიჯი. დეპორტაციის ამსახველი ყველა ფოტო ადამიანების ისტორიებს ჰყვება. შესაბამისად, მოსწავლეები ჰოლოკოსტს არა მხოლოდ საზოგადოებრივი საგნების კონტექსტში, არამედ ხელოვნების ტრილშიც განიხილავენ. ფოტოებზე დაკვირვებისას, აღწერისას და კომპოზიციის ანალიზისას მოსწავლეების ამოცანაა ორ მთავარ საკითხზე მსჯელობა: რა ინფორმაციას ინახავს ფოტო ისტორიული მოვლენისა და ადამიანების შესახებ,

**ინტეგრირებული გაკვეთილის
ჩატარებისას მნიშვნელოვანია,
რომ მასწავლებლებს ზოგადი,
საერთო ღირებულებითი
მეზნაბი ჰქონდეთ.**

როგორია მათი შთაბეჭდილება ჰოლოკოსტის ამსახველი დოკუმენტური ფოტოების კონტექსტში აღქმისას.

აქტივობების მხრივ მნიშვნელოვანია, რომ გაკვეთილის ნახევარი მასწავლებლების მიერ პრეზენტაციის ფორმატში ნაჩვენებ ფოტოებზე კითხვა-პასუხს დაეთმოს. გაკვეთილის მეორე ნაწილში კი, სასურველია, კლასში მრგავლი მაგიდის ფორმატში დისკუსია მოეწყოს. დისკუსიის შემდეგ მნიშვნელოვანია შეფასება. შეფასებისას უმჯობესია მასწავლებლებმა მოსწავლეებს „სენდივიჩის მეთოდის“ გამოყენებით განმავითარებელი შეფასება მისცენ. ამასთანავე, გაკვეთილის მიზანი მიღწეული იქნება, თუკი მოსწავლეები არგუმენტირებულად მსჯელობდნენ, კამათობდნენ, გამოთქვამდნენ თავიანთ აზრებს, შეხედულებებსა და შთაბეჭდილებებს მასწავლებლების მიერ დასმულ მაპროვოცირებელ კითხვებზე.

ფოტოების ანალიზისას გასათვალისწინებელია, რომ ხელოვნების მასწავლებელი გამჭოლი კომპეტენციის, მედიაწიგნიერებისთვის, საჭირო უნარების განვითარებაზეც მუშაობს. მედიაწიგნიერების ერთ-ერთი მიმართულება ვიზუალური წიგნიერებაა. ვიზუალური წიგნიერება ფართო ცნებაა და მასში მოიაზრება ფოტო, ვიდეო, ფილმი, ვიდეოთამაშები, ვებსაიტები²¹ და ა.შ. მოსწავლეებში ვიზუალური წიგნიერების უნარების განვითარება ყველაზე უკეთ ხელოვნების საგანს შეუძლია. ამ საქმეში მთავარი კომპონენტები არის დაკ-

სურათი 10. აუშვიცის საკონცენტრაციო ბანაკის ექსპოზიცია, ერის ჰართმანის ფოტო.
ფოტოზე საავტორო უფლებები ეკუთვნის მაგნუმის ფოტოსააგენტოს.

ვირგების, გამოსახულების აღწერისა და კომპოზიციის ანალიზის უნარები. ეს ყველაფერი კი ხელოვნების გაკვეთილისთვის ძალიან ნაცნობია. განსაკუთრებით კი საბაზო საფეხურზე, რა დროსაც ნამუშევრის მხატვრულ-სტილისტურ ანალიზს მეტი დრო ეთმობა. ვიზუალური წიგნიერების კონტექსტში ფოტოს დეკოდირებისას, პირველ რიგში, საჭიროა, რომ მოსწავლე დააკვირდეს გამოსახულებას და შეეცადოს კითხვებზე პასუხის გაცემას. შეკითხვების დასმა კი ამგვარი ფორმულირებით არის შესაძლებელი: „რას ხედავთ? რა მოვლენა/ამბავია აღწერილი? რის მიხედვით, რის საფუძველზე ფიქრობთ ასე? როგორი შთაბეჭდილება დაგრჩათ მოცემულ მოვლენაზე? გაგიჩნდათ თუ არა დამატებითი შეკითხვები? რომელი მომენტები გეჩვენებათ ურთიერთსაწინააღმდეგოდ? როგორ ფიქრობთ, რა არის მთავარი სათქმელი? ჩამოაყალიბეთ შეკითხვები მასალასთან დაკავშირებით“²².

ვიზუალური წიგნიერების მხრივ, განსაკუთრებით ღირებულია ჰერმან ჰოიკელის ფოტო. ერთი შეხედვით, სამი ადამიანის ფოტოპორტრეტი, მაგრამ დაკვირვებისა და ფოტოს დეკოდირებისთვის საჭირო კითხვებზე პასუხის გაცემის შემდეგ მოსწავლეებმა უნდა შეამჩნიონ დისკრიმინაციის ვიზუალური ნიშანი — მკერდზე მიმაგრებული ვარსკვლავი. ეს დეტალი, რა თქმა უნდა, პირველად, ერთგვარ ზედაპირულ შთაბეჭდილებას მთლიანად ცვლის. ამ დროს ისტორიის მასწავლებელი მოსწავლეს ფოტოს კონტექსტში აღქმაში უნდა დაეხმაროს, რაც ვითარების ისტორიულ ტრილში გაანალიზებას გულისხმობს. მოქალაქეობის საგნის მასწავლებელმა მოსწავლეებს ყურადღება რასობრივ დისკრიმინაციასა და ადამიანის უფლებათა უპრეცედენტო დარღვევაზე გაუმახვილოს. ხელოვნების საგნის მასწავლებელმა კი მოსწავლეებს უნდა უბიძგოს იმსჯელონ ფოტოგრაფის მორალურ პოზიციასა და გადაღების მიზანზე.

ინტეგრირებული გაკვეთილის ჩატარებისას მნიშვნელოვანია, რომ მასწავლებლებს ზოგადი, საერთო ღირებულებითი მიზნები ჰქონდეთ. მოსწავლეებში მყარი მორალური პრინციპებისა და მაღალი სამოქალაქო შეგნების ჩამოყალიბება სამივე საგანს შეუძლია. ამისთვის კი საჭიროა მოსწავლეებში ემპათიის გაღვივება, ისტორიის ანალიზი, პოლიტიკური იდეოლოგიებისა და სახელმწიფოს მიერ შექმნილი სისტემების მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულების შენარჩუნება.

პენიშენები

- 1 სიუზან ზონტაგი, „ფოტოგრაფია“, გვ. 14
- 2 ნათია წულუკიძე, „ფოტოგრაფია როგორც სურვილი“, გვ. 71
- 3 ჯონ ბერჯერი, „ხედვის გზები“, გვ. 7
- 4 <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/jewish-councils-judenraete>
- 5 <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/ghettos>
- 6 <https://www.yadvashem.org/articles/general/who-took-the-pictures.html>
- 7 <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/chelmno>
- 8 <https://www.yadvashem.org/articles/general/who-took-the-pictures.html>
- 9 იქვე;
- 10 <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1162243>
- 11 ნათია წულუკიძე, „ფოტოგრაფია როგორც სურვილი“, გვ. 71
- 12 <https://www.nytimes.com/2022/07/29/arts/design/holocaust-photos-dutch-nazi.html>
- 13 იქვე;
- 14 <https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omstanders/fotografen-als-omstanders/>
- 15 <https://www.magnumphotos.com/photographer/erich-hartmann/>
- 16 <https://www.magnumphotos.com/newsroom/conflict/in-the-camps-auschwitz-concentration-camp-holocaust-erich-hartmann/>
- 17 მანანა ბოჭორიშვილი, „როგორ დავგვემოთ და ჩავატაროთ ინტეგრირებული გაკვეთილი“, „მასწავლებლის წიგნი – ინტეგრირებული გაკვეთილები“, გვ. 28
- 18 ნატო ახმეტელი, ბესიკ ლორთქიფანიძე, ნათია ფირცხალავა, ისტორია, მოსწავლის წიგნი, მე-9 კლასი, გვ. 338
- 19 სოფიო ბაჩილავა, დავით ლოსაბერიძე, მინდია გოგოჭური, მოქალაქეობა, მოსწავლის წიგნი, მე-9 კლასი, გვ. 49, 51, 53
- 20 ანა კლდიაშვილი, ნინო ლალანიძე, თამარ ჯაყელი, ხელოვნება, მოსწავლის წიგნი, მე-9 კლასი, გვ. 47-51
- 21 ნატო ინგოროყვა, „მედიწიგნიერების გაკვეთილები“, გვ. 37
- 22 იქვე;

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სიუზან ზონტაგი, „ფოტოგრაფია“, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი, 2023 წ.
2. ნათია წულუკიძე, „ფოტოგრაფია როგორც სურვილი“, გამომცემლობა „კენტავრი“, თბილისი, 2021 წ.
3. თომას მანი, ჰერმან ჰესე, „პირადი მიმოწერა“, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი, 2016 წ.
4. ჰანა არენდტი, „აიხმანი იერუსალიმში: ანგარიში ბოროტების ბანალურობაზე“, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი, 2023 წ.
5. გუსტავ ლე ბონ, „მასების ფსიქოლოგია“, გამომცემლობა „აქტი“, თბილისი, 2020 წ.
6. ტიმოთი სნაიდერი, „სისხლიანი მიწები – ევროპა ჰიტლერსა და სტალინს შორის“, პირველად წიგნი გამოიცა ნიუ იორკში, Basic Books-ის მიერ, საქართველოში წიგნი გამოიცა ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონული ბიუროს მონაწილეობითა და ფინანსური მხარდაჭერით, გამომცემლობა „რადარამი“, თბილისი, 2014 წ.
7. ჯონ ბერჯერი, „ხედვის გზები“ გამომცემლობა „ანარქისტული ბიბლიოთეკა“, თბილისი, 2024 წ.
8. მანანა ბოჭორიშვილი, „როგორ დავგვემოთ და ჩავატაროთ ინტეგრირებული გაკვეთილი“, „მასწავლებლის წიგნი – ინტეგრირებული გაკვეთილები“, მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრის სერია, თბილისი, 2021 წ.
9. ნატო ახმეტელი, ბესიკ ლორთქიფანიძე, ნათია ფირცხალავა, ისტორია, მოსწავლის წიგნი მე-9 კლასი, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი, 2020 წ.
10. სოფიო ბაჩილავა, დავით ლოსაბერიძე, მინდია გოგოჭური, მოქალაქეობა, მოსწავლის წიგნი, მე-9 კლასი, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი, 2021 წ.
11. ანა კლდიაშვილი, ნინო ლალანიძე, თამარ ჯაყელი, ხელოვნება, მოსწავლის წიგნი, მე-9 კლასი, გამომცემლობა „კლიო“, თბილისი, 2021 წ.
12. ნატო ინგოროყვა, „მედიწიგნიერების გაკვეთილები“, სახელმძღვანელო მომზადდა „მედიწიგნიერების ფორმალურ განათლებაში ინტეგრირების“ პროექტის ფარგლებში, რომელიც კომუნიკაციის კომისიის მიერ, გაეროს ბავშვთა ფონდისა და საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსთან თანამშრომლობით განხორციელდა. თბილისი, 2023 წ.
13. <https://www.britannica.com/biography/Hannah-Arendt>
14. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/photo/defendant-adolf-eichmann-on-trial>
15. <https://www.yadvashem.org/articles/general/the-jewish-photographer-henryk-ross.html>
16. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/photo/henryk-ross-testifies-during-adolf-eichmanns-trial>
17. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/jewish-councils-judenraete>
18. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/ghettos>
19. <https://www.yadvashem.org/articles/general/who-took-the-pictures.html>
20. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/chelmno>
21. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1162243>
22. <https://www.nytimes.com/2022/07/29/arts/design/holocaust-photos-dutch-nazi.html>
23. <https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omstanders/fotografen-als-omstanders/>
24. <https://www.magnumphotos.com/photographer/erich-hartmann/>
25. <https://www.magnumphotos.com/newsroom/conflict/in-the-camps-auschwitz-concentration-camp-holocaust-erich-hartmann/>

სივდიოზასიური თეორია – არნოლდ ტოინბი

ლევან ასვადიანი

მასწავლებელთა
პროფესიული განვითარების
ეროვნული ცენტრის
ისტორიის ექსპერტ-კონსულტანტი

არნოლდ ჯომეფ ტოინბი (1889 – 1975) – ისტორიკოსი, სოციოლოგი და ფილოსოფოსი – ინგლისელი ინტელექტუალების ოჯახში დაიბადა. მეცნიერი იკვლევდა გლობალიზაციის პროცესებს და აკრიტიკებდა ევროცენტრიზმის კონცეფციას. მას მრავალი ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული პოლიტიკის, ეკონომიკის და კულტურის ისტორიაში. მაიკლ ლენგი ამბობდა, რომ XX საუკუნეში „ტოინბი იყო ერთ-ერთი ყველაზე წაკითხვადი, თარგმნადი და განხილვადი მეცნიერი. მისი წვლილი ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში ძალიან დიდია, რაც ასობით წიგნით, პამფლეტითა და სტატიით გამოიხატება. ბევრი მათგანი მსოფლიოს მრავალ ენაზეა თარგმნილი. კრიტიკული რეაქცია მეცნიერის სამეცნიერო ნაშრომებზე წარმოადგენს უზარმაზარი რაოდენობის გამოკვლევებს, რომლებიც ისეთ მეცნიერებს ეკუთვნის, როგორებიც იყვნენ: ბერდი, კოლინგუდი, ბროდელი და ა.შ.“

მეცნიერების წინაშე ტოინბის დამსახურება იმაშიც გამოიხატება, რომ მან ისტორიულ კვლევაში ერთ-ერთმა პირველმა შემოიტანა სხვადასხვა მეცნიერების მონაცემების გამოყენება, რაც, პირველ რიგში, მისი უდიდესი ინტელექტისა და განათლების შედეგი გახლდათ. არნოლდ ტოინბი, ისტორიის გარდა, იყენებდა სოციოლოგიის, რელიგიისმცოდნეობის, კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგიის, ლინგვისტიკის და სხვა მეცნიერებათა მონაცემებს. სწორედ ასეთმა მიდგომამ გახადა შესაძლებელი ისეთი ისტორიული ნაშრომის გამოქვეყნება, როგორიცაა მისი „ისტორიის შესწავლა“ („A Study of History“). ეს ფუნდამენტური ნაშრომი 12 ტომს მოიცავს და მეცნიერი მასზე 1934–1961 წლებში მუშაობდა.

ტოინბის თეორია ცივილიზაციების შესახებ არ წარმოადგენდა ორიგინალურ იდეას. მანამდე ამ საკითხზე რუსი მეცნიერი ნიკოლოზ დანილევსკი და გერმანელი მეცნიერი ოსვალდ შპენგლერი მუშაობდნენ. თუ რუსი დანილევსკი თავის შრომებში აქცენტს სლავურ და დასავლეთევროპულ კულტურულ-ისტორიული ტიპების შეპირისპირებაზე აკეთებდა,² შპენგლერი, რომლის ნაშრომის სათაურია „ევროპის დაისი“³, ყურადღებას დასავლეთის გადაგვარებასა და დაცემაზე ამახვილებდა, თუმცა ორივე მათგანი ცივილიზაციური თეორიის სათავეებთან იდგა.

ტოინბი, რომონს ნაღიშიანი
მოაწოდებდა, ისტორიული
სხვადასხვა გამოწვევებს,
როგორცაა ღვათი უზავნიდა
აღიშნულთა საზოგადოებას.
ამ საზოგადოებაში კიჩითაღი
ღანიშნულთა გამოწვევებს
პასუხის გასვლას
გაღიშნულთა.

რაც შეეხება ტონის, როგორც ზემოთ გაკვრით უკვე ითქვა, მისი თეორიის მიხედვით, ძირითად ისტორიულ ერთეულს წარმოადგენს არასახელმწიფო, არარომელიმელოკალური სივრცე, არამედ ცივილიზაცია. იმისათვის, რომ კარგად გავიგოთ არნოლდ ტონის თეორია, საჭიროა, პირველ რიგში, განვმარტოთ ამ ისტორიული ერთეულის მისეული ხედვა.

ტონი, როგორც რელიგიური მოაზროვნე, ისტორიაში ხედავდა გამოწვევებს, რომელთაც ღმერთი უგზავნიდა ადამიანთა საზოგადოებებს. ამ საზოგადოებების ძირითადი დანიშნულება გამოწვევებზე პასუხის გაცემას გულისხმობდა. ცივილიზაციათა ფორმირების მიზეზს წარმოადგენდნენ მოვლენები, რომლებიც აიძულებდნენ საზოგადოებებს თვითმყოფადი კულტურული კონცეფციების ჩამოყალიბებას. ეს იდეები და კონცეფციები აერთიანებენ ადამიანებს საზოგადოებებში არსებული პრობლემების გადასაწყვეტად. სწორედ გამოწვევებთან ბრძოლაში იხადებიან ცივილიზაციები. მეცნიერის აზრით, ცივილიზაცია წარმოადგენს დახურულ საზოგადოებას, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ორი ძირითადი კრიტერიუმი:⁴ რელიგია და ორგანიზების ფორმა; ასევე მნიშვნელოვანია ტერიტორიული მახასიათებელი, კერძოდ, იმ ადგილიდან დაშორება, სადაც ეს საზოგადოება პირველად წარმოიშვა.⁵

ტონის აზრით, ცივილიზაციის წარმოშობისა და განვითარების მექანიზმის იდეა მდგომარეობს საზოგადოების მიერ ეპოქის გლობალურ გამოწვევებზე პასუხის გაცემაში. ასეთად შეიძლება ჩავთვალოთ როგორც ბუნებრივი, ასევე სოციალური გამოწვევები – მკაცრი კლიმატი, ხშირი მიწისძვრები ან წყალდიდობები, ომები, კულტურული ექსპანსია და ა.შ.

ტონის აზრით, კაცობრიობის ისტორიაში არსებობდა სულ 21 ცივილიზაცია: ეგვიპტური, ანდების, ძველჩინური, მინოსური, შუმერული, მაიას, სირიული, ინდური, ხეთური, ელინური (ბერძნულ-რომაული), დასავლური, შორეული აღმოსავლეთის (კორეა და იაპონია), ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური (ძირითადი – ბიზანტია და ბალკანეთი), ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური (რუსეთი), შორეულ აღმოსავლური (ძირითადი), ირანული, არაბული, ინდუისტური, იუკატანური და ბაბილონური. თუმცა, მოგვიანებით მათი რიცხვი 39-მდე გაიზარდა. ამ ცივილიზაციათაგან 13 განისაზღვრება როგორც „დამოუკიდებელი“, ხოლო დანარჩენები, როგორც „შვილობილი“ ან მეორადები. მათგან XX საუკუნეში დარჩა მხოლოდ 10, რომელთაგან 8 დასავლურ კულტურასთან ასიმილაციის საფრთხის ქვეშ დგას. მიუხედავად ამ ცივილიზაციათა თავისებურებებისა, არსებობს მათი განვითარების ერთიანი ლოგიკა – სულიერებისა და რელიგიის პროგრესი.

ტონი ჩამაყალიბა ცივილიზაციის შეფასების კრიტერიუმები: სივრცესა და დროში მდგრადობა და გამოწვევების დროს სხვა ხალხებთან ურთიერთობა. ცივილიზაციის საზრისს მეცნიერი ხედავდა იმაში, რომ ისტორიის შეპირისპირებული ერთეულები (მონადები) გადიან განვითარების ერთნაირ ეტაპებს:

- წარმოშობა;
- განვითარება;
- დაღმასვლა;
- განადგურება.

ტონისეულ თეორიაში ცივილიზაცია შედგება ორი სუბიექტისგან: „შემოქმედებითი უმცირესობისა“ და „ინერტული უმრავლესობისგან“. მისი განვითარება განისაზღვრება იმით, შეუძლია თუ არა „შემოქმედებითი უმცირესობას“ იზოვოს პასუხები ბუნებისა და ადამიანური გარემოს გამოწვევებზე. მეცნიერი გამოყოფს გამოწვევის შემდეგ ეტაპებს: მკაცრი კლიმატის გამოწვევა (ეგვიპტური, შუმერული, ჩინური, მაიას და ანდების

ცივილიზაციები); ახალი მიწების გამოწვევა (მინოსური ცივილიზაცია); მეზობელი ხალხებისგან უეცარი დარტყმების გამოწვევა (ელინური ცივილიზაცია); მუდმივი გარეშე დაწოლის გამოწვევა (მართლმადიდებლური (ბიზანტიური, რუსული) და დასავლური) და გამოწვევა – „შებლავა“, როდესაც საზოგადოება, რომელმაც დაკარგა რაღაც მნიშვნელოვანი, მიმართავს საკუთარ ენერგიას ისეთი უნარების გამოსამუშავებლად, რომლებიც აანაზღაურებს დანაკარგს.⁶

ცივილიზაციის განვითარება დამოკიდებულია იმაზე, შეუძლია თუ არა „შემოქმედებით უმცირესობას“ გამონახოს პასუხები ბუნებრივ, სოციალურ და სხვა ცივილიზაციების თავისებურებათა გამოწვევებზე. წარმოშობისა და განვითარების სტადიაზე „შემოქმედებითი უმცირესობა“ პოულობს პასუხებს ამ გამოწვევებზე, რაც მისი ავტორიტეტის ზრდას განაპირობებს. ეს არის ძირითადი მიზეზი საზოგადოების წინსვლისა.

შეიძლება მოვიყვანოთ წარმატებული პასუხების მაგალითები:

ეგვიპტური ცივილიზაცია წარმოიშვა, როგორც რეაქცია მიწების გაუწყლოებისა აფროაზიის ტერიტორიაზე. პასუხი მათი, ვინც საფუძველი ჩაუყარა ამ ცივილიზაციას, იყო ორგვარი: მათ გადაინაცვლეს ნილოსის დაბლობზე და შეცვალეს საკუთარი ცხოვრების წესი. ხალხი დაიძრა გაუვალი ჭაობებისკენ და გადააქცია გარემო ნაყოფიერ მიწებად.

ჩინური ცივილიზაცია წარმოიშვა უდაბნოში, როგორც რეაქცია დაჭაობებასა და წყალდიდობაზე.

მაიას ცივილიზაციის შექმნა იყო პასუხი ტროპიკული ტყეების გამოწვევებზე, ხოლო მინოსური ცივილიზაციისა – ზღვის გამოწვევებზე.

რაც შეეხება რუსეთს, ტოინბის თქმით, გამოწვევა გამოიხატებოდა გარეშე ძალების, კერძოდ, მომთაბარე ტომების პერმანენტულ დაწოლაში, ხოლო პასუხი მდგომარეობდა ცხოვრების ახალი წესის შემუშავებასა და ახალ სოციალურ ორგანიზაციაში (კაზაკობა).⁷

დაღმასვლისა და განადგურების ეტაპზე „შემოქმედებითი უმცირესობა“ კარგავს უნარს პასუხი გასცეს გამოწვევებს, რის შედეგადაც ის გადაიქცევა ელიტად. ეს ელიტა, რომელიც საზოგადოების სათავეში დგას, საკუთარ ცივილიზაციას მართავს არა საკუთარი ავტორიტეტის, არამედ ძალის და იარაღის მეშვეობით. მოსახლეობის უმრავლესობა გადაიქცევა „შინაგან პროლეტარიატად“. ამას კი მოჰყვება ის, რომ მმართველი ელიტა ქმნის უნივერსალურ სახელმწიფოს, ხოლო „შინაგანი პროლეტარიატი“ – მსოფლიო ეკლესიას. ამასთანავე, ისტორიის ასპარეზზე გამოდის „გარეშე პროლეტარიატი“, რომელიც ქმნის მობილურ სამხედრო შენაერთებს.⁸ ტოინბის ისტორიოსოფიურ კონცეფციას საფუძვლად დაედო ელინური ცივილიზაცია.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, ტოინბი უარი თქვა ისტორიის ერთიან, ხაზოვან განვითარებაზე (რასაც მიჩვეულები ვართ) და ის წარმოადგინა, როგორც ისტორია ცალკეული ლოკალური ცივილიზაციებისა. მათი რაოდენობა დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. თუ დასაწყისში მეცნიერმა 21 ასეთი საზოგადოება გამოყო, მოგვიანებით მათმა რიცხვმა 39-ს მიაღწია, ხოლო ბოლოს 13-მდე შემცირდა. ტოინბი ამბობდა, რომ ცივილიზაცია „... წარმოადგენს ერთობას, რომელიც უფრო ფართოა, ვიდრე ცალკეული ერების გავრცელების არეალი. ისტორიული კვლევის ერთეულს უნდა წარმოადგენდეს მთელი საზოგადოება და არა შემთხვევითი ფრაგმენტები, თანამედროვე ნაციონალური, დასავლური სახელმწიფოების მსგავსად“.⁹

წინამორბედების, დანილევსკისა და შპენგლერისგან განსხვავებით, ტოინბი ცივილიზაციების კლასიფიკაციას კულტურულ-რელიგიურ საფუძველს უდებს – „ყველაზე მნიშვნელოვანი ადამიანურ ურთიერთობებში არის არა რასა, არა ენა, არამედ სეკულარული და რელიგიური კულტურა“.¹⁰

ტოინბის აზრით, ცივილიზაციის განადგურების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორს წარმოადგენს მოვლენა, რომელსაც მან ხატოვნად „სულის განხეთქილება“ უწოდა. ეს კონცეფცია გულისხმობს კოლექტიური მიზნის

**ცივილიზაციის წარმოშობისა
და განვითარების მექანიზმის
იდეა მდგომარეობს
საზოგადოების მიერ ეკონომიკური
მოქალაქეების მიერ ეკონომიკური
პასუხის გასაგებად.**

და იდენტობის დაკარგვას ცივილიზაციის შიგნით, რამდენადაც სოციალური ერთობა ადგილს უთმობს ფრაგმენტაციასა და დაქსაქსვას. მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ცივილიზაციების დაცემა იწყება მაშინ, როდესაც საზოგადოება კარგავს ფასეულობებს და იდეალებს, რომლებიც ოდესღაც სიცოცხლის იმპულსს აძლევდნენ მის კულტურულ და სოციალურ სტრუქტურებს. მოვლენების ასეთ განვითარებას მივყავართ ნდობის კრიზისამდე და „ეგზისტენციალურ სევდამდე“.

ცივილიზაციის დაცემის სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს შინაგანი უთანხმოებებისა და კონფლიქტების წარმოშობა, რომელიც სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური განსხვავებებით არის განპირობებული. ტონიბი ხაზს უსვამს კლასობრივ დაპირისპირებას, ეთნიკური დაძაბულობასა და იდეოლოგიური განხეთქილებას, რომლებიც გამანადგურებელ ზეგავლენას ახდენენ ცივილიზაციის სტაბილურობასა და ერთიანობაზე, ასევე ძირს უთხრიან ნდობასა და სოლიდარობას საზოგადოების წევრთა შორის. ეს შინაგანი ბზარები ასუსტებენ ცივილიზაციის მორალურ და ინსტიტუციურ საფუძვლებს, რასაც გარეშე საფრთხეების და გამოწვევების მიმართ დაუცველობამდე მივყავართ.

ტონიბი ასევე ხაზს უსვამს გარეშე ძალთა როლს ცივილიზაციის განადგურებაში. ტრადიციული ფასეულობებისა და წეს-ჩვეულებების ეროზიამ გარეშე ძალების გავლენით, იქნება ეს დაპყრობის, კოლონიზაციისა ან კულტურული გაცვლა-გამოცვლის შედეგი, შესაძლებელია საფუძველი გამოუთხაროს ცივილიზაციის ერთიანობასა და ავტონომიას. ამის შედეგად საზოგადოება მორჩილებისა და ასიმილაციისგან დაუცველი ხდება.

ამას გარდა, მეცნიერი ხაზს უსვამს საშიშროებას, რომელიც გარემო პირობების დეგრადაციის შედეგად წამოიშობა, რაც გულისხმობს რესურსების ამოწურვასა და ეკოლოგიურ დისბალანსს. არამდგრადმა პრაქტიკამ და ბუნებრივი რესურსების ექსპლოატაციამ შეიძლება ცივილიზაცია ეკოლოგიურ კრიზისამდე მიიყვანოს, რაც ძირს უთხრის საზოგადოების მდგრადობასა და სიცოცხლისუნარიანობას. ასეთი მოვლენა კიდევ უფრო ამძაფრებს სოციალურ დაძაბულობას.

იმისათვის, რომ უფრო კარგად გავიგოთ ტონიბის იდეები, საჭიროა მისი ნააზრევებიდან კონკრეტული მაგალითების მოყვანა, კერძოდ, კონკრეტული ცივილიზაციების განხილვა. როგორც ზემოთ ვთქვით, მეცნიერი თავისი იდეების ჩამოყალიბებაში ელინური საზოგადოებას ეყრდნობოდა.

ელინურ საზოგადოებაში ტონიბი მოიაზრებდა ბერძნულ-რომაულ ცივილიზაციას.

მეცნიერი ამტკიცებდა, რომ, რაც უფრო შორს მდებარეობდა ცივილიზაციის ცენტრი, მით უფრო ნაკლები იყო მისი გავლენა (ცენტრი – პერიფერია). სწორედ ამის მაგალითია ბერძნული ხელოვნების გავრცელება ელინისტურ და ადრეული იმპერიის (იგულისხმება რომი) ეპოქაში აღმოსავლეთით. მიაღწია რა ავღანეთს, ის უფრო და უფრო ზედაპირული, პირობითი და უსიცოცხლო გახდა. თუმცა შემდეგ ხდება სასწაული. ავღანეთში ეს დეგენერებული ხელოვნება ეკა-

ხება სხვა სულიერ ძალას, რომელიც ინდოეთიდან მომდინარეობს და რომელსაც მაჰაიანას ბუდისტური მიმდინარეობა ჰქვია. „გადაგვარებული“, როგორც ტონბი უწოდებს, ბერძნული ხელოვნება ერთიანდება მაჰაიანურ ხელოვნებასთან და ქმნის სრულიად ახალ, შემოქმედებით საზოგადოებას. ცივილიზაცია, რომელიც ჰინაიანა ბუდიზმის სახელითაა ცნობილი, გავრცელდა ჩრდილო-აღმოსავლეთ აზიაში და ბოლოს შორეულ აღმოსავლეთში დაიმკვიდრა საკუთარი ადგილი. აქ, როგორც ტონბი აღნიშნავს, ჩვენ საქმე გვაქვს ერთ საოცარ თვისებასთან, რომელიც სულიერ ტალღებს ახასიათებთ. თუმცა, კულტურის გავლენა ცივილიზაციის ცენტრიდან დაშორების გამო უფრო და უფრო სუსტდება, ეს დასუსტება შეიძლება განეიტრაღდეს და გადაიღახოს, თუ ერთმანეთს ეჯახება ორი ტალღა, რომლებიც სხვადასხვა ცენტრიდან იფრქვევა. ბერძნული და ინდური ტალღების შერწყმამ წარმოშვა შორეული აღმოსავლეთის ცივილიზაცია. სხვა შემთხვევაში, ასეთივე ბერძნული ტალღა შეერწყა სირიულს, რომელთა სიმბოლმაც საფუძველი დაუდო ქრისტიანულ ცივილიზაციას.

ამ მაგალითის მოყვანით ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, ოსვალდ შპენგლერისგან განსხვავებით, რომელიც ცივილიზაციების გარდაუვალ კვდომამე აკეთებს აქცენტს, ტონბი მათი გარდასახვისა და ახალი საზოგადოების წარმოშობის საფუძველს ხედავს, ე.ი. ძველი, დრომოჭმული ცივილიზაციისგან შეიძლება საფუძველი ჩაეყაროს ახალ ცივილიზაციას.

ახლა განვიხილოთ რომაული საზოგადოება. ტონბი თვლის, რომ ქრისტიანობამდელი ერის ბოლო საუკუნეში ბერძნულ – რომაულ საზოგადოებას არყევდნენ ომები და რევოლუციები, მღელვარებები და ძალადობა. ამით ის ჰგავს თანამედროვეობას (არ დაგვავიწყდეს, რომ ნაშრომი – „ისტორიის კვლევა“ იქმნებოდა I მსოფლიო ომის შემდეგ, ასევე II მსოფლიო ომის მიმდინარეობისას და მის შემდგომაც). თუმცა, ახ. წ. II საუკუნეში დაისადგურა მშვიდობამ. სივრცე ბრიტანეთიდან ინდოეთამდე გაიყო სამმა დიდმა სახელმწიფომ: რომმა – ხმელთაშუა ზღვის ირგვლივ, პართიამ – ირანი და ერაყი და ქუშანის სამეფომ – ცენტრალური აზია, ავღანეთი და ინდოსტანი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სახელმწიფოების მმართველები არ იყვნენ წარმოშობით ბერძნები, ისინი საკუთარ მოვალეობად თვლიდნენ მხარი დაეჭირათ ბერძნული კულტურისთვის და შეენარჩუნებინათ ის პროვინციები, სადაც ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო ბერძნული ცხოვრების წესი.

ამეპოქაში, როგორც ბერძნებს, ასევე რომაელებს და ელიზიზირებულს ან ნახევრად ელიზიზირებულ აღმოსავლელ ხალხებს, რომლებიც მეტ-ნაკლებად განიცდიდნენ ანტიკური და ელიზისტური კულტურის გავლენას, შეეძლოთ თანარსებობა რომაული – პართული – ქუშანური ქოლგის ქვეშ. საზოგადოებრივი ცხოვრება სტაბილური გახდა (თუ არ ჩავთლით წვრილ-წვილ ბრძოლებს), რაც კეისრებისა და არშაკელი მმართველების კონსტრუქციულმა ქმედებებმა განაპირობეს. ცხოვრება გახდა უფრო უსაფრთხო და მდგრადი, თუმცა, როგორც თვლის ტონბი, „ჰუმანური ანესტეზიოლოგიების მსგავსად, კეისრებმა და არშაკელებმა ამოიღეს ნესტარი იმ ოდესღაც მწველი ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემებიდან, რომლებიც უკვე ნახევრად დავიწყებული წარსულიდან ადამიანური ცხოვრების ფუნდამენტს წარმოადგენდნენ. ავტორიტარული მმართველობის დიდსულოვანმა აქციამ, მისდა უნებურად, შექმნა სულიერი ვაკუუმი ადამიანთა სულებში“.¹¹

ბუნებრივია, რომ ხალხში გაჩნდა პრობლემა ამ ვაკუუმის შევსებისა, რაც II საუკუნის ბერძნულ-რომაულ საზოგადოების უმთავრესი საკითხი გახდა. თუმცა განათლებულმა სახელმწიფო მოღვაწეებმა და ფილოსოფოსებმა ჯერ კიდევ ვერ გააცნობიერეს ამ მოვლენის მნიშვნელობა და აქტუალობა. პირველები, რომლებმაც ამოიცნეს დროის ეს ნიშანი და დაიწყეს მოქმედება, იყვნენ რამდენიმე აღმოსავლური რელიგიის მოკრძალებული მისიონერები. ბერძნებისგან და რომაელებისგან მათ შეუმჩნევლად და უჩუმრად გადაიბარეს ინიციატივა. მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნულ-რომაული წინააღმდეგობა მაინც იყო, ეს წინააღმდეგობა

სამხედრო სფეროს მოიცავდა, ხოლო კონტრშეტევა რელიგიის სფეროში განხორციელდა. ტოინბის საუბრობს ამ ახალი მოძრაობის წარმატებაზე.

ერთ-ერთი ფაქტორი, რომელმაც II საუკუნეში ხელი შეუწყო ახალი რელიგიების წარმოშობასა და გავრცელებას, იყო ადამიანთა აპათია, რომელიც კულტურათა შეჯახებას მოჰყვა.

ამ პირობებში გაჩნდა შესაძლებლობა, რომ წარმოშობილიყო ახალი საზოგადოება, სადაც არ იქნებოდა არც ელინი, არც იუდეველი, არც სკვითი, არც მონა და არც თავისუფალი, არც მამრობითი და მდედრობითი სქესი, რადგანაც ყველა ეს ადამიანი ერთნი იქნებოდნენ ქრისტეში, ან მითრაში, ან კიბელეში და შესაძლებელია ერთ-ერთ ბოღისატვაში. ტოინბის აზრით, ახალი რელიგიების წარმატების მიღწევის უპირველესი საიდუმლოება მდგომარეობდა იმაში, რომ მათ საზოგადოებას ადამიანური საძმოს იდეალი შესთავაზეს და ასევე დაანახეს ყველას, რომ ახალი სოციუმის კარი ღიაა ყველასთვის, განურჩევლად კულტურის, კლასის და სქესისა. ახალმა მოძღვრებებმა ყველას დაანახა, რომ ადამიანი ღმერთის წყალობის გარეშე ვერ შედგება პიროვნებად. ღმერთებში, რომლებიც ახალ რელიგიას წარმოადგენდნენ, ადამიანებმა დაინახეს უზენაესი არსება, რომელსაც მთლიანად შეიძლება მიანდო საკუთარი გული და სიცოცხლე.¹²

ამგვარმა ისტორიულმა პერიპეტიებმა გამოწვია ელინური ცივილიზაციის განადგურება, რომელიც დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემით გაფორმდა. ტოინბის აზრით, ელინური ცივილიზაციის ბოლო ეტაპზე, როგორც მოსალოდნელი იყო, გააქტიურდა შინაგანი პროლეტარიატი, ხოლო საგარეო პროლეტარიატმა „ბარბაროსული“ ტომების შემოსევების შედეგად უკანასკნელი ლახვარი ჩასცა ამ ოდესღაც დიად ცივილიზაციას. თუმცა ბერძნულ-რომაული საზოგადოების საფუძველზე წარმოიქმნა ქრისტიანული ცივილიზაცია, რომელიც ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ: დასავლურად (დასავლეთ ევროპა და აშშ) და აღმოსავლურად (ბიზანტია, რუსეთი). მკითხველი ადვილად მიხვდება, რომ ჩვენ, ქართველები, აღმოსავლური ქრისტიანობის ნაწილს წარმოვადგენთ.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ არნოლდ ტოინბის მრავალი კრიტიკოსი გამოუჩნდა, განსაკუთრებით ისტორიკოსთა შორის. ჩვენი აზრით, მთავარი ნაკლი ცივილიზაციური თეორიისა მდგომარეობს იმაში, რომ დღემდე ვერავინ განსაზღვრა ზუსტი კრიტერიუმები და მახასიათებლები იმ ისტორიული ერთეულისა, რომელსაც ცივილიზაცია ეწოდება. მიუხედავად ამისა, ტოინბის შრომას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ისტორიულ აზრის განვითარებისთვის და მისმა იდეებმა კიდევ ერთხელ შეგვახსენა თავი, როდესაც XX საუკუნით 90-იან წლებში სამუელ ჰარტინგტონმა ცივილიზაციურ თეორიაზე დაყრდნობით წამოაყენა ახალი თეორია ცივილიზაციათა შეჯახების შესახებ.¹³

შენიშვნები

¹ LANG, MICHAEL. "Globalization and Global History in Toynbee." *Journal of World History*, vol. 22, no. 4, 2011, pp. 747-783.

² Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германско-Романскому. / составление, вступительная статья и комментарии А. А. Галактионова. — СПб.: Изд-во «Глаголь», 1995.

³ Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Band — 1,2

⁴ Тойнби А. Дж. Постигание истории. Сборник. / Пер. с англ. Е. Д. Жаркова, М., Рольф, 2001. — 640 с.

⁵ Феномен цивилизации в философском наследии А. Тойнби. Архивировано 23 сентября 2015 года. disserCat

⁶ Arnold J. Toynbee, *A Study of History, Abridgement of Volumes I-VI*, by D. C. Somervell, New York: Oxford University Press, 1947, p. 11.

⁷ Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 35.

⁸ Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 168

⁹ Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 215

¹⁰ Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 268

¹¹ Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 316

¹² Toynbee, *Abridgement* by Somervell, p. 403

¹³ "The Clash of Civilizations"—Original essay from *Foreign Affairs* 1993

